

**Univerzita Karlova
Filozofická fakulta
Katedra psychologie**

**FILOZOFICKÁ FAKULTA
Univerzita Karlova**

Rigorózní práce

Mgr. Zdeněk Bartoš

Etnické postoje vůči romskému etniku

Ethnic attitudes toward Romani ethnicum

Poděkování

Na tomto místě bych chtěl poděkovat blízkému příteli nrap. Mgr. Cyrilu Kunštovi za jeho věcné připomínky a cenné rady při psaní této práce. Dále bych rád poděkoval všem respondentům za jejich ochotu spolupracovat při výzkumu a účastníkům pilotních studií za jejich podnětné postřehy k práci. Rád bych poděkoval Mgr. Lucii Černé za jazykovou korekturu a svému bratrovi Ing. Matějovi Bartošovi za pomoc s programováním počítačových programů pro testování. A také děkuji své přítelkyni Anetě Masarovičové za podporu, trpělivost a zázemí.

Prohlašuji, že jsem rigorózní práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 20. 1. 2019

.....
Zdeněk Bartoš

Anotace

Rigorózní práce se zabývá tématem etnických postojů vůči Romům. Autor se v teoretické části zabývá postoji a jejich složkami, zejména kategoriemi implicitních a explicitních postojů. V souvislosti s těmito kategoriemi jsou představeny modely, techniky měření a jejich vzájemný vztah. Dále jsou detailně popsány stereotypy, předsudky a diskriminace. Následně se práce zaměřuje na rasismus s jeho projevy a autoritářství. Charakterizováno je romské etnikum, stereotypy, které jsou jim přisuzovány, a vztah mezi Romy a českou majoritní populací. V empirické části byly v prvním výzkumu zkoumány implicitní a explicitní postoje vůči Romům pomocí přímých a nepřímých technik u 86 respondentů. Pět ze sedmi hlavních hypotéz bylo potvrzeno a na dvě výzkumné otázky byly nalezeny odpovědi. Ve druhém výzkumném šetření byl zjišťován nepřímým měřením implicitní postoj vůči Romům, který byl dán do souvislosti s teorií sociální dominance u 110 respondentů. Jedna ze dvou hypotéz byla potvrzena. Veškeré závěry jsou v práci podrobně diskutovány.

Klíčová slova

implicitní postoj, explicitní postoj, stereotypy, předsudky, rasismus, romská populace

Abstrakt

The thesis studies the topic of ethnic attitudes towards Romani. In the theoretical part, the author focuses on attitudes and their components with a special focus on implicit and explicit attitudes. In relation to these categories, models, techniques of measurement and their mutual relationship are introduced in this part. Furthermore, stereotypes, prejudices and discrimination are also thoroughly described. Subsequently, the thesis focuses on racism and its manifestations and authoritarianism. Romani ethnicum is characterized together with stereotypes that are connected with them. The relationship between Romani and Czech majority is described. In the empirical part, the implicit and explicit attitudes toward Romani were investigated among 86 respondents in the first research using direct and indirect techniques. Five out of seven main hypotheses were confirmed and two research questions were answered. In the second research, the implicit attitude toward Romani was examined with the use of indirect measurement technique. The attitude was put into the context with the theory of social dominance among 110 respondents. One of two hypotheses was confirmed. The conclusions are discussed in great detail in the thesis.

Key words

implicit attitude, explicit attitude, stereotypes, prejudices, racism, Romani population

„Nekráčej přede mnou, možná za tebou nepůjdu. Nekráčej za mnou, možná tě nedokážu vést. Kráčej vedle mě a buď můj přítel.“

Albert Camus

Obsah

ÚVOD	10
TEORETICKÁ ČÁST	12
1 Postoj	12
1.1 Struktura postojů	13
1.2 Funkce postojů	14
1.3 Charakteristiky postojů	16
2 Implicitní a explicitní postoje	17
2.1 Priming – technika v pozadí nepřímého měření	18
2.2 Nepřímé měření postojů	19
2.2.1 Implicitní asociační test	20
2.2.2 Evaluative Priming Task	20
2.2.3 Semantic Priming Task	21
2.2.4 Affect Misattribution Procedure	21
2.2.5 Jiné techniky nepřímého měření	22
2.2.6 Porovnání dvou hlavních technik měření implicitních postojů	22
2.2.7 Limitace nepřímých metod	23
2.3 Přímé měření postojů	24
2.3.1 Likertova škála	24
2.3.2 Sémantický diferenciál	24
2.3.3 Thurstonova škála	25
2.3.4 Limitace přímých metod	25
2.4 Měření rasových předsudků přímými technikami	26
2.4.1 The Symbolic Racism 2000 Scale	26
2.4.2 Modern and Old Fashioned Racism Scale	27
2.4.3 Subtle and Blatant Prejudice Scale	27
2.4.4 SDO-6 Scale	27
2.4.5 Jiné techniky přímého měření	28
2.5 Implicitní modely	28
2.5.1 MODE model	28
2.5.2 APE model	29
2.5.3 MCM (model)	30

2.6	Vztah implicitních a explicitních postojů	31
3	Stereotypy, předsudky a diskriminace.....	34
3.1	Stereotypy	34
3.2	Předsudky	37
3.3	Diskriminace	40
4	Autoritářství.....	43
4.1	Teorie autoritářské osobnosti	43
4.2	Pravicové autoritářství	45
4.3	Teorie sociální dominance	46
4.4	Vztah SDO a RWA	48
5	Rasismus.....	50
5.1	Rasismus ve Spojených státech amerických	51
5.2	Tradiční rasismus (Old-fashioned racism).....	54
5.3	Novodobý rasismus	54
5.3.1	Averzivní rasismus	55
5.3.2	Symbolický rasismus	56
5.3.3	Ambivalentní rasismus	56
5.3.4	Blatant a Subtle prejudice	57
6	Romové jako národnostní etnická menšina	59
6.1	Postoje k Romům	60
6.2	Stereotypy vůči Romům.....	62
6.3	Diskriminace z pohledu romské optiky na majoritní společnost	64
6.4	Porovnání s jinými minoritami.....	65
EMPIRICKÁ ČÁST		66
7	Výzkumný problém, cíl výzkumu a etické aspekty.....	66
7.1	Výzkumný problém.....	66
7.2	Cíl výzkumu	66
7.3	Etické aspekty	67
8	První výzkumné šetření	68
8.1	Výzkumné otázky.....	68
8.2	Hypotézy	68
8.3	Metodologický rámec.....	68

8.3.1	Typ výzkumu	68
8.3.2	Pilotní studie	69
8.3.3	Výběr vzorku	69
8.3.4	Metody sběru dat	70
8.4	Výsledky	77
8.4.1	Výzkumné otázky	77
8.4.2	Hypotézy	78
8.5	Diskuze	84
9	Druhé výzkumné šetření	88
9.1	Hypotézy	88
9.2	Metodologický rámec	88
9.2.1	Typ výzkumu	88
9.2.2	Pilotní studie	88
9.2.3	Výběr vzorku	90
9.2.4	Metody sběru dat	91
9.3	Výsledky	93
9.4	Diskuze	95
10	Souhrn	98
	ZÁVĚR	100
	ZDROJE A POUŽITÁ LITERATURA	102
	SEZNAM OBRÁZKŮ	120
	SEZNAM TABULEK A GRAFŮ	120
	SEZNAM PŘÍLOH	121

ÚVOD

V moderní společnosti jsou rasové a etnické předsudky vůči minoritám velmi častým jevem. Nepřiměřený růst těchto předsudků představuje vážný problém, jelikož mohou eskalovat až k velmi nebezpečné rasové diskriminaci, rasové nesnášenlivosti a rasovému násilí. Jednou z nejohroženějších menšin v České republice ze strany majority jsou Romové. Autor si na základě toho vybral právě majoritní Čechy a zjišťoval, jaké jsou jejich rasové postoje vůči romským spoluobčanům.

Autor si vybral tuto problematiku, protože sám vyrůstal ve městě Bílina, v jedné ze dvou sociálně vyloučených romských lokalit, ve které žije velmi početné zastoupení romské populace. Bílina se nachází mezi Mostem a Teplicemi v Ústeckém kraji. V kraji, který je jedním z krajů s nejvyšším počtem Romů, ba dokonce je v některých zdrojích uváděno, že zde žije nejvyšší počet Romů v celé České republice. Autor si na základě toho vybral právě problematiku postoje k Romům, protože má s nimi přímou zkušenost již od útlého věku, jelikož s nimi navštěvoval stejnou základní školu nebo prováděl stejné sportovní aktivity, a dokázal s některými Romy navázat kamarádský vztah. Zamýšlí se proto nad otázkou, jak je možné, že vůči Romům panuje tolik nevraživosti? Proč někteří lidé soudí a opovrhují Romy, když je ani sami osobně nepoznali? Proč jsou Romům přisuzovány tak negativní stereotypy a jiným skupinám ne? Jak moc se shodují stereotypy o Romech s tím, jací Romové doopravdy jsou? Autor si klade tyto otázky a v rigorózní práci se na ně snaží nalézt odpovědi.

Rigorózní práce je členěna na dvě části – teoretickou a empirickou. V teoretické části se autor zabývá nejprve postoji a jejich strukturou, funkcemi a charakteristikami. Poté jsou dále rozpracovány implicitní a explicitní postoje a s nimi jejich modely a techniky. Další kapitola obsahuje vysvětlení pojmů, jako jsou stereotyp, předsudek, diskriminace. Dále se čtenář seznámí s autoritářstvím a jeho druhy. Následuje kapitola, ve které je nastíněn rasismus s jeho formami. V poslední kapitole je představena romská populace a její vzájemný vztah s majoritou.

Empirická část obsahuje dvě výzkumná šetření. V prvním výzkumu se autor pokouší u sedmi formulovaných hypotéz a jejich podhypotéz najít souvislost mezi proměnnými a nalézt odpovědi na jeho dvě výzkumné otázky. Ve druhém výzkumu se autor pokouší u dvou formulovaných hypotéz zjistit, zda existuje souvislost mezi

proměnnými. Dále jsou popsány metody přímého a nepřímého měření postojů, kterými byl proveden sběr dat. Poté je představena diskuze, ve které autor porovnává dosažené výsledky s jinými výzkumy a teoriemi a také se zamýšlí nad případnými nedostatky a limitacemi v průběhu výzkumu.

Rigorózní práce vychází z autorovy diplomové práce „*Implicitní a explicitní postoje vůči romskému etniku*“, kterou obhájil v roce 2016 na Pražské vysoké škole psychosociálních studií. Oproti diplomové práci se v teoretické části rigorózní práce nachází kapitola Autoritářství s podkapitolami Teorie autoritářské osobnosti, Pravicové autoritářství, Teorie sociální dominance a Vztah SDO a RWA. Dále byla přidána podkapitola Diskriminace v kapitole Stereotypy, předsudek a diskriminace. Přibyly ještě podpodkapitoly MCM (model) a SDO-6 Scale v kapitole Implicitní a explicitní postoje. Výraznou změnu zaznamenaly podkapitoly Předsudek v kapitole Stereotypy, předsudek a diskriminace a Rasismus ve Spojených státech amerických v kapitole Rasismus. V empirické části byl původní výzkum doplněn o druhé výzkumné šetření, které je s jeho metodologií a výsledky v práci detailně popsáno.

TEORETICKÁ ČÁST

1 Postoj

Pojem postoj se poprvé objevil v odborné knize od W. I. Thomase a F. Znanieckého (Briňol & Petty, 2012) „*Polský sedlák v Evropě a Americe*“¹, která vyšla v roce 1918. Podle autorů je postoj určité nastavení mysli člověka vůči hodnotě.

V dřívějších letech byly postoje ústředním tématem sociální psychologie, proto se velké množství vědeckých prací věnuje právě jim. S tím souvisí i řada definic od různých autorů, kteří se snaží přesně vymezit pojem postoj. Jedna z nejznámějších je od G. W. Allporta (1935, s. 810), podle něhož je postoj *mentální a nervový stav pohotovosti, organizovaný zkušenostmi, vyvíjející direktivní nebo dynamický vliv na odpovědi individua vůči všem objektům a situacím, s nimiž je v relaci.*

Aktuálnější vymezení postoje nabízí například tyto dvě vybrané definice, které odrážejí současné uvažování o postoji:

Postoj je *relativně trvalé uspořádání přesvědčení, pocitů, chování a behaviorálních tendencí směrem k sociálně významným objektům, skupinám, událostem nebo symbolům* (Hogg & Vaughan, 2005, s. 150).

Postoj je psychologická tendence, která je vyjádřena na základě hodnocení konkrétního subjektu s nějakým stupněm libosti či nelibosti (Eagly & Chaiken, 1993, s. 1).

Z definice postoje Eaglyové a Chaikenové vyplývá, že se postoj skládá ze tří základních rysů, kterými jsou **hodnocení**, **postoj k objektu** a **tendence**. Hodnocení zahrnuje kognitivní, afektivní i behaviorální složku k určitému objektu nebo skupině objektů od velmi negativní až po extrémně pozitivní. Objektem postoje může být jakýkoliv objekt (abstraktní nebo konkrétní, obecný nebo specifický, statický nebo dynamický), ke kterému si osoba utváří určité pocity libosti nebo nelibosti. Tendence je chápána jako vnitřní stav, který trvá určitý čas a je vytvářen dřívějšími zkušenostmi jedince reagovat s určitým stupněm pozitivivity nebo negativivity na objekt postoje (Eagly & Chaiken 1993, 2007).

¹ v originále The Polish Peasant in Europe and America

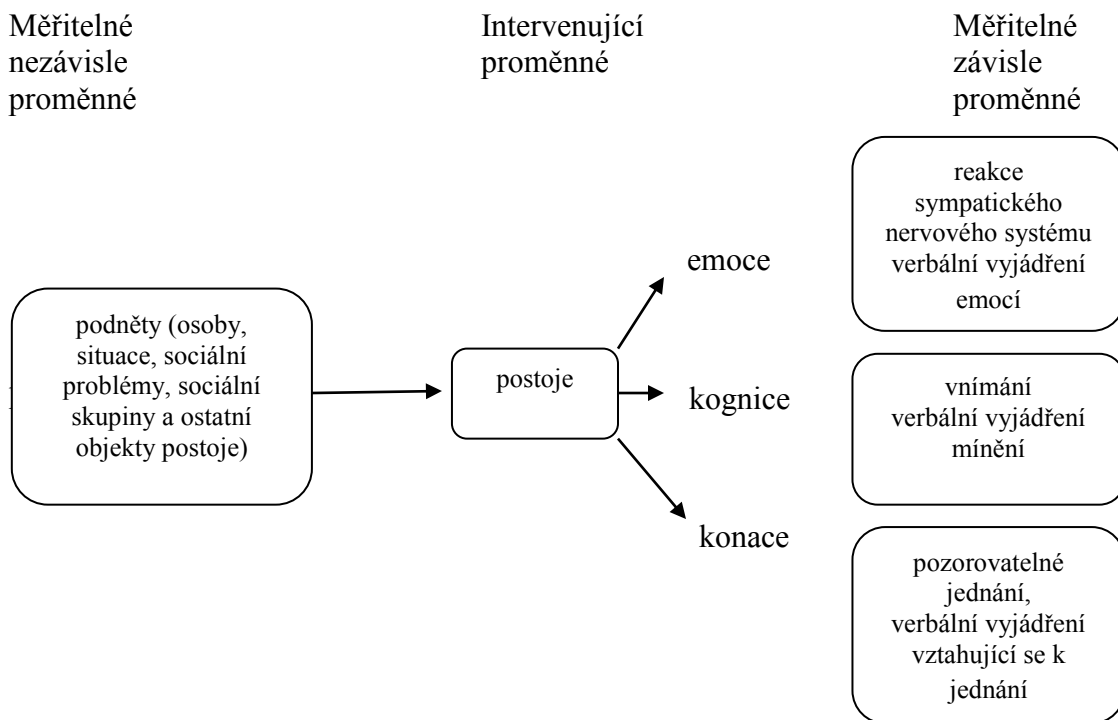
1.1 Struktura postojů

Rosenberg a Hovland (1960) vytvořili tří komponentový model struktury postojů, ve kterém je postoj chápán jako určitý konstrukt a jeho komponenty jako hypotetické konstrukty odvozené z pojetí postoje a jeho pozorovatelných projevů měřitelné nezávisle proměnné. Dále tento model rozpracovali Triandis (1971) nebo Zimbardo, Ebessen a Maslachová (1977):

- *Kognitivní komponenty (smýšlení)*: obsahuje názory a přesvědčení, které subjekt o objektu má, jeho poznatky o objektu postoje. Je to celkový soubor znalostí a hodnocení objektu postoje;
- *Emotivní (afektivní) komponenty*: pojímá hodnocení pocitů a emocí, které objekt postoje v subjektu vyvolává (sympatii, antipatii, vztek);
- *Konativní komponenty (behaviorální predispozice)*: zahrnuje záměrné tendence a zjevné chování vůči objektu postoje určitým způsobem.

Dle Greenwalda každá z těchto komponent má zvláštní determinanty a základem jejich formování jsou specifické procesy: emotivní komponenta se formuje prostřednictvím klasického podmiňování, kognitivní komponenta se utváří prostřednictvím kognitivního učení a konativní komponenta se utváří prostřednictvím instrumentálního učení (1968 in Výrost & Slaměnik, 2015). Z modelu vyplývá, že každý postoj má tři komponenty – kognitivní, emotivní a konativní. Jednotlivé komponenty jsou mezi sebou většinou vyvážené, ovšem jedna z nich může převládat a stát se dominantní. Jestliže dominuje kognitivní komponenta, tak hovoříme o smýšlení, dominuje-li emotivní komponenta, hovoříme o sentimentu. Různé definice se liší v tom, kterou z těchto tří komponent zdůrazňují, nicméně všechny z nich jsou důležité pro celkový vývoj postoje (Rosenberg & Hovland, 1960).

Obrázek 1 Vnitřní skladba postoje (Rosenberg & Hovland In Rosenberg et al., 1960, s. 3)

1.2 Funkce postojů

Podle Katze (1960) mají postoje určitý individuální význam a funkci. Postoje lze pochopit jen na základě vztahu mezi vnitřními potřebami daného člověka s vnějším prostředím, které zahrnuje lidi a různé podněty. Funkce postojů je možné rozdělit do čtyř obecných kategorií:

1) *Adaptivní (instrumentální, utilitární) funkce*

Adaptivní postoje vychází z klasického pojetí maximalizovat odměny a minimalizovat tresty, tudíž pomáhají dosáhnout zvolených žádoucích cílů a zároveň se vyhnout nepříjemným okolnostem.

2) *Funkce ego-obrany*

Funkce ego obrany pomáhá chránit integritu osobnosti jedince, a taktéž ho chrání i před přijmutím nepříjemných pravd o jeho činech a vlastnostech, které jsou přepracovány v méně zraňující.

3) *Funkce hodnota-expresivní (nebo ego-expresivní)*

Funkce ego-expresivní zprostředkovává uspokojení skrze vyjadřování a realizaci vlastních postojů, které jsou nedílnou součástí sebehodnocení a utvářejí jedincovu identitu a taktéž mu pomáhají odreagovat afekty.

4) *Funkce znalosti (kognitivní)*

Funkce znalosti umožňuje jednoduše strukturovat jedincovu zkušenost a poznatky o světě i o sobě samém tak, aby se mu události i vztahy mezi nimi jevily smysluplné a konzistentní, a to se projevuje zejména ve vytváření postojů, které propojují poznávání a cítění v systému hodnot.

Smith, Bruner a White (1964 in Hayes, 2013) rozdělili funkce postoje obdobně jako Katz ve svém funkcionalistickém pojetí. Stejně jako on i Smith, Bruner a White vycházejí z funkcionalistického přístupu, který říká, že každý postoj může u jiné osoby sloužit k odlišnému účelu. Popisují tři funkce postojů, kterými je *hodnocení objektů, sociální přizpůsobení a externalizace*.

1. *Hodnocení objektů* usnadňuje usměrňování reakcí vůči věcem a situacím, se kterými se jedinec může dostat do styku. Jestliže si už v minulosti utvořil k danému objektu určitý postoj, tak při dalším setkání nemusí znovu hledat vhodný způsob, jak na něj reagovat. Například k objektu, jenž mu v minulosti nějakým způsobem uškodil, si vyvine negativní postoj, což v konečném důsledku znamená, že se mu v budoucnosti vyhne, a tím pádem nebude muset pořád dokola objevovat jeho škodlivost. Hodnocení objektů odpovídá Katzovým funkcím *adaptivní a znalostní*.
2. *Sociální přizpůsobení* pomáhá k vyjádření názoru, což má řadu sociálních funkcí, ke kterým náleží například posilování sociálních vztahů a zvyšování skupinové soudržnosti. Jestliže jedinec bude vyjadřovat podobné názory jako příslušníci jeho referenční skupiny, vlastně tím do značné míry vyjadřuje, že se jim podobá, a to mu pomáhá posilovat sounáležitost s touto skupinou. Sociální přizpůsobení odpovídá Katzově funkci *hodnota-expresivní*.
3. *Externalizace* znamená propojování nevědomých motivů či vnitřních stavů s okolními ději. Takovéto spojení, které mnohdy bývá zcela nevědomé, vede k vytvoření postoje k danému vnějšímu objektu nebo situaci. Tak je jedinec

schopný vyjádřit některé své vnitřní stavy či konflikty. Externalizace odpovídá Katzově funkci *ego obrany*.

1.3 Charakteristiky postojů

Mnoho dimenzí neboli charakteristik má významný vliv na stálost postoje, na zpracování informací a chování (jednání) vyplývající z postoje. Postoj se skládá ze sedmi základních charakteristik (Krosnick & Smith, 1994; Olson & Maio, 2003):

- 1) *Extremita postoje* se týká rozsahu, v jakém se postoj odlišuje od neutrálního středového bodu. To znamená, že rozsah individuálního hodnocení je silně příznivý nebo silně nepříznivý.
- 2) *Přímá-nepřímá zkušenost*. Postoje mohou být založeny na přímé osobní zkušenosti s objektem nebo mohou být založeny na nepřímé informaci o objektu od jiných lidí.
- 3) *Dostupnost* postoje souvisí s rychlostí a spontánností, které závisí na frekvenci dřívější aktivace objektu postoje v paměti.
- 4) *Ukotvení* (pracovní znalosti) se vztahuje k velkému množství relevantních informací o postoji, jako jsou zkušenosti a přesvědčení spojené s postojem.
- 5) *Konzistence hodnocení* se týká stupně shody mezi celkovým postojem (hodnocením) a jednou z komponent (emotivní, kognitivní a konativní informací).
- 6) *Ambivalence* souvisí s výskytem simultánních pozitivních i negativních sil v postoji k objektu.
- 7) *Síla postoje* je stupeň, ve kterém je postoj odolný ke změně a ovlivnitelný kognicí a chováním.

2 Implicitní a explicitní postoje

V současné době se rozlišují dva druhy postojů podle typu mentální aktivity, ze které jsou odvozeny. Tyto dva typy postojů bývají označovány jako nevědomé a vědomé, nebo intuitivní a kontrolované, nebo explicitní a implicitní² (Gawronski & Payne, 2010).

1. Postoj vzniká vědomě, je kontrolovaný a jedinec si ho může aktivně vytvářet podle relevantních informací dostupných v paměti.
2. Samotná přítomnost objektu postoje vyvolá spontánní a automaticky hodnotící reakci, která je bez vědomých myšlenek či vzpomínek (Greenwald & Banaji, 1995).

V prvním případě se jedná o explicitní postoj, který je přístupný vědomé reflexi. Pro jeho vyvolání potřebuje jedinec kognitivní úsilí, se kterým vědomě souhlasí a dokáže ho jednoduše vyjádřit skrze jazyk (Bargh, 1994; Nosek & Banaji, 2009).

Ve druhém případě se jedná o implicitní postoj, který je nedefinovanou vlastní reflexí anebo nesprávně definovanou stopou minulé zkušenosti, která zprostředkovává negativní i pozitivní pocity, myšlenky či chování vůči sociálním objektům bez uvědomění si jejich příčin (Greenwald & Banaji, 1995).

Implicitní postoj, který popisuje Bargh (1994) musí splňovat alespoň jednu ze čtyř podmínek: (1) sníženou kontrolu, (2) nezáměrnost, (3) snížené uvědomění si vzniku a (4) významu odpovědi nebo vysokou účinnost zpracování. Gawronski a Payne (2010) dodávají, že klíčovou charakteristikou automaticnosti není nevědomost, ale její mimovolní nastartování, její nevyhnutelnost.

Naopak kontrolované procesy jsou charakteristické tím, že: (1) jsou zahájeny úmyslně, (2) vyžadují značné množství kognitivních zdrojů, (3) mohou být dobrovolně zastaveny a (4) fungují v rámci vědomého uvědomění (Gawronski & Creighton, 2013).

² Podstatné je upozornit na terminologické obtíže, které se pojí se slovem „implicitní“, jenž může odkazovat na způsob měření (implicitní měření), nebo popisovat měřený konstrukt (například implicitní postoj). Naskytá se řešení v tom, že atribut „implicitní“ je vhodný pro popis konstruktů, zatímco měření bude popsáno jako „nepřímé“ (indirect) (De Houwer, 2006; De Houwer et al., 2009; Moors, Spruyt & De Houwer, 2010).

2.1 Priming – technika v pozadí nepřímého měření

Některé metody nepřímého měření jsou založeny na tzv. primingu (česky podnícení). Priming je implicitní paměťový efekt, ve kterém expozice jednoho stimulu ovlivňuje odpověď jiného stimulu (Janiszewski & Wyer, 2014).

Primingové paradigma obsahuje pět základních charakteristik, kterými jsou (Janiszewski & Wyer, 2014):

- *Za první*, musí být hlavní podnět a cílový stimul.
- *Za druhé*, prime musí změnit úsudek nebo reakci na cílový podnět.
- *Za třetí*, specifické vlastnosti primu musí být zodpovědné za změněnou odezvu na cílový stimul.
- *Za čtvrté*, vliv primingu na cílový stimul by měl být dočasný.
- *Za páté*, efekt primu je nezamýšlený a může k němu dojít bez účasti vědomí.

Vysvětlení primingu je důležité pro jeho propojenost s implicitními postoji. Pro pochopení je podstatné říci, že jak již bylo nastíněno, priming je jeden ze subsystémů implicitní paměti. Stejně tak implicitní postoje vychází z implicitní paměti, a naopak explicitní postoje jsou uloženy v paměti explicitní (Greenwald & Banaji, 1995).

Právě zmíněný priming je jednou z nejčastějších technik, jak zkoumat implicitní paměť, která je odhalena, pokud je výkon v dané úloze facilitován i přes absenci vědomé vzpomínky (Graf & Schachter, 1985; Schachter, 1987).

Nejběžnější způsob primingu zahrnuje prezentaci jednoho stimulu před cílovým podnětem, na který má účastník odpovědět. První podnět se nazývá prime a je obvykle prezentován na velmi krátkou dobu (v řádu desítek či stovek milisekund) a druhý podnět se nazývá cíl, to je ten, na který jedinec musí reagovat (Harley, 2014). Prime může být fotografie, slovo nebo zvuk atd.

Při měření postojů k určité kategorii je nezbytné, aby stimuly (primy) byly vůči dané kategorii reprezentativní, jelikož právě na tom závisí validita měření. Tyto exempláře musí být prototypické pro celou konkrétní skupinu, a nikoliv jen ke specifickému exempláři. Průměrná odpověď na sadu exemplářů je vnímána jako míra postojů ke skupině jako celku (Olson & Fazio, 2003). Například Livingston a Brewerová (2002) dosahovali ve svém výzkumu jiných výsledků, pokud fotografie

Afroameričanů nebyly prototypické pro danou kategorii Afroameričanů nebo pokud fotografie prototypické byly.

Hnilica (2010) uvádí, že pro priming je důležité, aby prime předcházel vlastnímu stimulu o určitou časovou sekvenci, která je nutná pro aktivaci požadované mentální aktivity. Pro tento posun jsou zavedeny 2 důležité pojmy: Stimulus Onset Asynchrony (SOA), Inter-Stimulus Interval (ISI).

Stimulus Onset Asynchrony (SOA) je doba mezi začátkem primu a začátkem cílového podnětu. *Inter-Stimulus Interval* (ISI) znamená čas mezi koncem primu a začátkem cílového slova. Dalším důležitým časovým úsekem je *Inter-Train Interval* (ITI). ITI je doba mezi cílovým podnětem v prvním úkolu a primem v druhém úkolu (Hnilica, 2010).

Fazio a jeho spolupracovníci (1986) se domnívali, že efekt primingu lze zřejmě použít ke zjišťování implicitních postojů. Hlavní myšlenkou bylo, že prezentace objektu postoje jako prime, by měla aktivovat jakékoliv asociované hodnocení, a tím pádem facilitovat úsudek.

2.2 Nepřímé měření postojů

Zásadní rozdíl, kterým se nepřímé měření liší od přímého měření, je v tom, že měřený výsledek nepřímého měření je oproti přímému měření nejvíce ovlivněn automatickými procesy (De Houwer, 2006; Ranganath, Smith & Nosek, 2008). Automatické procesy jsou méně náchylné k úmyslnému ovládnutí a lze je použít ke zjišťování postojů, které lidé buď nechtějí, nebo nemohou verbalizovat (De Houwer et al., 2009).

Některé z nejdůležitějších vlastností automatických procesů jsou jejich nekontrolovatelnost, neúmyslnost, účinnost a rychlost (De Houwer & Moors, 2007). Během posledních desetiletí byla navržena celá řada nepřímých postojových měření (Fazio & Olson, 2003; Krosnick, Judd & Wittenbrink, 2005).

Nepřímá měření jsou zcela typicky založena na experimentálním rámci, jako je sekvenční priming nebo na jiných typech kompatibilních úloh. Nejčastěji používanými testy jsou implicitní asociační test a varianty afektivního primingu, které budou následně představeny.

2.2.1 Implicitní asociační test

Jedním z nejčastěji používaných testů je *implicitní asociační test*³ (IAT) vytvořený Greenwaldem, McGheevou a Schwartzem (1998). Standardní verze IAT se skládá ze dvou binárních kategorizačních úloh, které jsou kombinovány do asociativně kongruentních a asociativně inkongruentních způsobů. Test je založen na předpokladu, že pokud má jedinec pozitivní postoj k určitému objektu např. majoritním Čechům, tak by měl mnohem snadněji (mnohem rychleji) asociovat pozitivní slova s obrázky majoritních Čechů než s obrázky jiné skupiny, se kterou je porovnáván např. Romové .

Implicitní asociační test měří relativní sílu hodnotících asociací, které tvoří základ implicitních postojů. Velmi často je využíván ke zjištění implicitních postojů vůči jiným rasám nebo etnikům. Ve Spojených státech hojně využíváno k výzkumu postojů vůči Afroameričanům (Greenwald, McGhee & Schwartz, 1998).

Běžné schéma IAT používané ke zjišťování implicitních rasových postojů je následující: test obsahuje pozitivní a negativní slova, která se přiřazují ke kategoriím *pozitiva a negativa*. Poté následuje rozřazení bílých a černých tváří do kategorií majoritní *Američané a Afroameričané*. Následuje kongruentní blok, ve kterém probandi třídí pozitivní slova a bělošské tváře do jedné kategorie a černošské tváře a negativní slova do druhé kategorie. Vzápětí pokračuje inkongruentní blok, ve kterém respondent kategorizuje negativní slova a bělošské tváře do společné kategorie nebo černošské tváře a pozitivní slova do společné kategorie (Greenwald, McGhee & Schwartz, 1998).

Výsledkem by měly být rychlejší reakce na kongruentní blok pro majoritní Američany, jelikož si lépe spojí pozitiva se svou vlastní rasou a negativa s Afroameričany, než aby přiřadili Afroameričanům pozitivní vlastnosti a sobě samým špatné. Vysoké skóre může značit implicitní rasismus vůči Afroameričanům (Nosek, Banaji & Greenwald, 2002).

2.2.2 Evaluative Priming Task

Další velmi často užívanou techniku navrhli Fazio et al. (1995), a tou, je *Evaluative Priming Task* (také nazývanou bona fide pipeline – BFP). Tento test využívá základní myšlenku sekvenčního primingu, která spočívá v použití primingových účinků na zhodnocení rozhodnutí jako indikátoru automatického hodnocení.

³ v originále Implicit Association Test

V testu byla účastníkům předkládána zprvu adjektiva, která měli roztřídit jak nejrychleji dovedou podle toho, zda jsou kladná nebo záporná. Po dokončení této sekvence se před přídavnými jmény objevily fotografie majoritních Američanů nebo Afroameričanů. Tyto fotografie sloužily jako primy, které ovlivňovaly reakční čas u hodnocených pozitivních nebo negativních cílových slov (Fazio & Dunton, 1997).

Základní myšlenka byla, že majoritní Američan bude rychleji třídit pozitivní slova po primu fotografie majoritního Američana a bude snadněji přiřazovat negativní adjektiva po primu fotografie Afroameričana (Fazio et al., 1995).

2.2.3 Semantic Priming Task

Technika velice podobná Evaluative Priming Task se nazývá *Semantic Priming Task* a vytvořili ji Wittenbrink, Judd a Parková (1997). Základní nastavení se u obou testů neliší. Výraznou změnou, která je patrná už v názvu, je sémantické zaměření *Semantic Priming Task* oproti *Evaluative Priming Task*, jenž se zabývá spíše hodnocením daného objektu.

Patrný rozdíl v nastavení je pouze v tom, že respondentům jsou předkládány smysluplné a nesmysluplné řetězce písmen jako cílové podněty a úkolem participantů je co nejrychleji zjistit, která slova jsou smysluplná a která jsou nesmysluplná. Hlavní roli zde hraje také priming. Rychlost odpovědi zde ovlivňují právě primy, které usnadňují rozpoznání smysluplného cílového slova. Primy jsou chápány jako facilitátory, které jsou propojeny se sémantickým smyslem cílového slova. Např. u rasových stereotypů přisuzovaných Afroameričanům jsou slova jako atletický nebo nepřátelský rychleji rozpoznána, když se předtím podprahově objeví slovo černý (Wittenbrink, Judd & Park, 1997).

2.2.4 Affect Misattribution Procedure

Relativně novou, ale již velmi populární techniku vytvořil Payne a jeho kolegové (2005), která se nazývá *Affect Misattribution Procedure* zkráceně AMP. Tato technika vychází z výzkumu Murphyho a Zajonce (1993), kteří zkoumali efekt vystavení s čínskými znaky.

V AMP jsou účastníkům prezentovány čínské znaky a jsou požádáni, aby uvedli, zda se jim tyto znaky líbí nebo nelíbí. Před prezentací čínského znaku se na obrazovce monitoru objeví prime ve formě nějakého obrázku, který je pozitivní nebo negativní.

Respondenti jsou žádáni, aby tyto obrázky ignorovali, avšak výsledky ukazují, že pakliže na několik vteřin problikne pozitivní prime, tak probandi budou hodnotit čínské znaky mnohem častěji jako pozitivní a jestliže subjekty vystaví negativnímu primu, tak potom budou hodnotit čínské znaky častěji jako negativní (Payne et al., 2005).

Tato technika je také hojně využívána ke zjišťování implicitních rasových postojů. Např. místo pozitivních nebo negativních obrázků je možné použít fotografie majoritních Američanů a Afroameričanů a snadno tak zjistit, zda respondenti budou hodnotit čínské znaky po různých fotografiích pozitivně nebo negativně (Payne, Burkley & Stokes, 2008).

2.2.5 Jiné techniky nepřímého měření

Existuje ještě mnoho nepřímých technik měřících postoje, které budou již jen zmíněny, např. Extrinsic Affective Simon Task (EAST) (De Houwer, 2003), Go/No-go Association Task (Nosek & Banaji, 2001), Sorting Paired Features Task (SPF) (Bar-Anan, Nosek & Vianello, 2009), Implicit Relational Assessment Procedure (IRAP) (Barnes-Holmes et al., 2010) a další.

2.2.6 Porovnání dvou hlavních technik měření implicitních postojů

V předchozí podkapitole byly představeny techniky nepřímého měření implicitních postojů a nyní bude popsán vztah mezi dvěma neznámějšími metodami, kterými jsou implicitní asociační test a bona fide pipeline (obě použity ve výzkumném šetření). Obě techniky se liší způsobem provedení, ale také do jisté míry odlišnými výsledky. Tato zjištění vyvolala u vědců řadu otázek, co tyto techniky měří a jaký je mezi nimi vztah (Cunningham, Preacher & Banaji, 2001).

Olson a Fazio (2003) provedli výzkum, ve kterém se snažili objasnit vztah mezi technikami. Zjistili, že obě metody spolu do jisté míry korelovaly a IAT i BFP dokázaly predikovat chování související s rasismem. Avšak výsledky obou technik nebyly totožné, což vedlo k závěru, že zřejmě měří rozdílné psychologické konstrukty. Metoda IAT je založena na předpokladu, že dvě kategorie, které jsou v paměti dobře asociovány (např. černoši a nepříjemný), budou snáze reprezentovány stejnou klávesou než dvě kategorie, které asociovány nejsou. Tato metoda je tedy postavena na řazení podnětového materiálu do kategorií, proto jsou kategorie klíčové. V technice BFP je pozitivní nebo negativní hodnocení aktivováno v reakci na primingový objekt. Technika

obsahuje konkrétní exempláře dvou kategorií, které slouží jako primy (např. černošské a bělošské tváře). Participantů nejsou tak nuceni instrukcemi, aby si museli uvědomit tyto jedince jako členy kategorie (Afroameričan nebo majoritní Američan), ale rozhodují se na základě hodnocení konkrétních jedinců. Na rozdíl od IAT jsou v této metodě důležitější hodnocení konkrétního exempláře než hodnocení asociací k dané kategorii.

Výsledky výzkumu naznačují, že Afroameričané jsou mnohem negativněji posuzováni, pokud jsou hodnoceni jako kategorie, než když jsou hodnoceni jako jednotlivci. Tato zjištění podporují dřívější výzkumy Searse (1983 in Olson & Fazio, 2003), podle něhož jsou Afroameričané vnímáni pozitivněji na úrovni jednotlivce než jako kategorie na základě nepřímého měření. Ačkoliv se může zdát překvapivé, že hodnocení kategorie může být odlišné od hodnocení jednotlivých exemplářů, tak kategorie Afroameričanů jsou posuzovány negativně bez vztahu k jednotlivým členům a jednotlivé černošské celebrity jsou často hodnoceny pozitivně bez ohledu na jejich členství ke kategorii (Olson & Fazio, 2003).

BFP tedy bude lépe předpovídat chování vůči Afroameričanům v situacích, které nevedou k rasové kategorizaci, a IAT bude lépe předpovídat chování k této skupině v situacích, které evokují kategorizaci na základě rasy.

2.2.7 Limitace nepřímých metod

Mezi limitace nepřímého měření patří obecně nepříliš silná reliabilita oproti přímým metodám. Cronbachova $\alpha = 0,78$ u IAT a Cronbachova $\alpha = 0,64$ u evaluačního primingu (BFP). Také test-retest reliabilita je obvykle nižší. Pohybuje se mezi 0,25 až 0,69, kdy medián test-retest reliability je 0,50 u IAT, u BFP 0,25 až 0,69, kdy medián test-retest reliability je 0,50. Dalším nedostatkem nepřímých měření je, že spolu téměř nekorelují $r = 0,05-0,13$ (Olson & Fazio, 2003), což má za následek i slabou korelaci mezi přímými a nepřímými technikami $r = 0,24$ (Hofmann et al., 2005) nebo $r = 0,31$ (Lane et al., 2007).

2.3 Přímé měření postojů

Jednoduchým způsobem, jak zjistit postoj jedince k nějakému objektu nebo zajímavým tématům, je zeptat se ho přímo za použití sebehodnotících dotazníků. Tato forma zjišťování postojů se nazývá přímé měření. Přímé měření postoje (také označované jen jako explicitní evaluace nebo explicitní měření) tvoří hodnocení postoje objektů v písemné podobě nebo vyjádřené slovy (Wilson, Lindsey & Schooler, 2000), odráží záměrný a řízený proces ve formě vlastního popisu poskytovaného respondentem (Ranganath, Smith & Nosek, 2008). Podle Brunela, Tietje a Greenwalda (2004) vychází přímé měření postojů ze tří předpokladů, že: (a) účastník již má vytvořený nějaký názor nebo je schopen konstruovat ho spontánně, (b) účastník má vědomý přístup k jeho postojům a (c) účastník je ochoten podělit se o svůj postoj s výzkumným pracovníkem.

Tři hojně používané sebehodnotící škály jsou Likertova škála, škála sémantického diferenciálu a Thurstonova škála (Petty, Fazio & Brinol, 2009).

2.3.1 Likertova škála

Nejčastěji užívanou škálou je Likertova škála, která obsahuje několik vyjádření o nějakém postoji k objektu. Každý výrok je doprovázen svojí škálou, která má rozpětí od *naprosto nesouhlasím* až po *naprosto souhlasím*. Postoj jedince je tak reprezentován průměrem jeho odpovědí na všechna vyjádření. Z toho vyplývá, že Likertova škála zjišťuje nejen obsah postoje, ale i sílu postoje. Škála je poměrně jednoduchá na vyhodnocení i na konstrukci (Krosnick, Judd & Wittenbrick, 2005).

2.3.2 Sémantický diferenciál

Další užívanou škálou je sémantický diferenciál (Osgood, Suci & Tannenbaum, 1957), který je založen na konativním významu slov, jenž má pro lidi. Škála obsahuje sérii bipolárních adjektiv, jednoduše řečeno protikladných adjektiv, jako např. *světlý/tmavý*, *šťastný/smutný*. Účastník při vyplňování zaznamenává své odpovědi do škály podle toho, jak nejlépe vypovídají o postoji k objektu. Postoj jedince reprezentuje průměr odpovědí zaznamenaných u jednotlivých bipolárních adjektiv. Původní verze sémantického diferenciálu zkoumala daný pojem podle tří faktorů – hodnocení, potence a aktivity.

2.3.3 Thurstonova škála

Metoda stejně se jevících intervalů vytvořená Thurstonem (1923) je založena na vyjádření probanda, do jaké míry s výrokiem souhlasí nebo nesouhlasí, identifikuje se s ním nebo neidentifikuje nebo zda výrok vyjadřuje jeho názor nebo nevyjadřuje. Základním předpokladem je vytvoření výroků, kterým je přiřazena škálová hodnota. Každý výrok vyjadřuje jinou míru odmítnutí nebo přijetí objektu postoje. Jestliže dojde k preferenci tvrzení, hovoří se o přímém určení postoje subjektu. Metoda probíhá v následných krocích. Z počátku je nutné rozřadit velké množství výroků týkajících se určitého objektu postoje do několika kategorií. Dalším krokem je ohodnocení výroků v každé kategorii od velmi pozitivních přes neutrální až po velmi negativní. Poté následuje proces celkové redukce výroků a zredukovaný počet výroků se předkládá subjektu, který má za úkol označit takové výroky, se kterými souhlasí.

2.3.4 Limitace přímých metod

Přímé měření postojů má mnoho výhod, jako je vysoká reliabilita a účinnost, a navíc jsou obecně jednodušší na administraci a vyhodnocování než jiné techniky. Sebehodnotící škály se opírají o jedincovo uvědomění si postoje k určitému objektu a také ochotu respondenta se o něj podělit. S tím souvisí hlavní nedostatek, že jedinec si musí postoj uvědomit, aby na něj mohl odpovědět (Gawronski & De Houwer, 2014). Také mohou být respondenti neochotní nebo neschopní vyjadřovat své vlastní postoje a může existovat řada kontextových proměnných, které by mohly ovlivnit jejich reakce na otázky týkající se jejich postojů v každé fázi reakce (Schwarz & Bohner, 2001; Wittenbrink & Schwarz, 2007). Další limitací přímého měření je sociální desirabilita respondentů. Jestliže probandi znají svůj postoj, který může být v rozporu s danou věcí, mohou tak změnit odpověď, aby byli viděni ve společnosti v lepším světle (Gawronski & De Houwer, 2014).

2.4 Měření rasových předsudků přímými technikami

Biernatová a Crandall (1999, s. 301–302) tvrdí, že stávající škály, které měří rasové postoje u dospělých, mohou být rozděleny na:

1. *tradiční⁴ měření postojů k cizí skupině;*
2. *moderní⁵ měření postojů k cizí skupině;*
3. *hybridní měření tradičního a moderního rasismu;*
4. *měření rasových stereotypů;*
5. *s předsudkem spojené vidění světa (sociálně dominantní orientace).*

Vybrány jsou pouze škály, ze kterých bylo čerpáno v rámci vlastní sestavené škály postojů k Romům v prvním výzkumném šetření (viz metody v empirické části) a škála sociálně dominantní orientace užitá ve druhém výzkumu (viz metody v empirické části). *The Symbolic Racism 2000 Scale* a *Modern and Old Fashioned Racism Scale* patří mezi moderní měření postojů k cizí skupině, *Subtle and Blatant Prejudice Scale* je zařazena mezi hybridní měření tradičního a moderního rasismu a *Social Dominance Orientation-6 Scale* se řadí mezi měření s předsudkem spojeného vidění světa.

2.4.1 The Symbolic Racism 2000 Scale

Škála symbolického rasismu je tvořena osmi položkami Likertova typu, v níž je užito sebehodnocení probanda. Téměř všechny položky až na jednu jsou hodnoceny na čtyřbodové Likertově škále, liší se také výroky u některých položek, s kterými má respondent souhlasit. Pět položek obsahuje možnosti od 1 = naprosto souhlasím až po 4 = silně nesouhlasím. Jedna položka obsahuje tříbodovou škálu s jiným hodnocením, jako *jde to příliš pomalu* nebo *pohybuje se to správnou rychlostí* a poslední možnost je *zkouší tlačit hodně a příliš rychle*. Zbylé dvě položky jsou měřeny na čtyřbodové škále, která obsahuje možnosti od *nejvíce* po *vůbec ne* (Henry & Sears, 2002).

Škála symbolického rasismu je složena ze dvou subškál: (1) tradiční rasové postoje; a (2) politická predispozice. Každá ze škál obsahuje čtyři položky (Henry & Sears, 2002).

⁴ chápáno jako tradiční rasismus

⁵ chápáno jako moderní rasismus

Reliabilita zjišťována Cronbachovou α se pohybuje mezi $\alpha = 0,59-0,79$ (Henry & Sears, 2002).

2.4.2 Modern and Old Fashioned Racism Scale

Škála moderního a tradičního rasismu je sestavena ze dvanácti položek Likertova typu, ve které je užito sebehodnocení probanda. Každá z dvanácti položek je hodnocena na šestibodové škále Likertova typu s možnostmi od 1 = silně nesouhlasím do 5 = silně souhlasím (McConahay, 1986).

Škála moderního rasismu je složena ze dvou subškál: (1) tradičního rasismu; a (2) moderního rasismu. Každá subškála obsahuje 6 položek (McConahay, 1986).

Reliabilita zjišťována Cronbachovou α se pohybuje mezi $\alpha = 0,75-0,79$ pro tradiční rasismus a pro moderní rasismus je Cronbachova $\alpha = 0,82$ (McConahay, 1986).

2.4.3 Subtle and Blatant Prejudice Scale

Škála skrytého a zřejmého předsudku obsahuje dvacet položek Likertova typu, v níž je užito sebehodnocení probanda. K měření se využívá pětibodová škála Likertova typu s hodnocením od 1 = silně nesouhlasím až k 5 = silně souhlasím (Pettigrew & Meertens, 1995).

Škála skrytého a zřejmého předsudku je tvořena dvěma subškálami: (1) zřejmým předsudkem; a (2) skrytým předsudkem. Každá subškála obsahuje deset položek (Pettigrew & Meertens, 1995).

Reliabilita zjišťována Cronbachovou α se pohybuje mezi $\alpha = 0,87-0,90$ u zřejmého rasismu a $\alpha = 0,73-0,82$ u skrytého rasismu a korelace mezi nimi je od $r = 0,70$ ve Francii až po $r = 0,48$ v Nizozemí (Pettigrew & Meertens, 1995).

2.4.4 SDO-6 Scale

Škála sociálně dominantní orientace je složena ze šestnácti položek Likertova typu, v níž je užito sebehodnocení respondenta. Každá položka je posuzována na sedmibodové škále Likertova typu od 1 = silně nesouhlasím až po 7 = silně souhlasím (Sidanius, Pratto & Levin, 2006).

Reliabilita zjišťována Cronbachovou α dosahovala ve 14 nezávislých vzorcích hodnoty $\alpha = 0,83$ v šesti různých zemích (USA, Izrael, Palestina, Čína, Nový Zéland a Kanada) (Sidanius, Pratto & Levin, 2006).

2.4.5 Jiné techniky přímého měření

Za zmínku stojí ještě uvést často používané přímé techniky, kterými jsou např. Color-Blind Racial Attitudes Scale (CoBRAS) (Neville et al., 2000), Perceptions of Racism Scale (PRS) (Green, 1995), Perceived Racism Scale (McNeilly et al., 1996), Everyday Discrimination Scale (Clark et al., 2004) a Experience of Discrimination (Krieger et al., 2005).

2.5 Implicitní modely

V této části bude věnována pozornost modelům, které se zabývají duálními procesy, jež předpokládají existenci dvou typů myšlení. První typ je velmi jednoduchý, automatický a bez námahy vyvolaný, označován jako implicitní. Druhý typ je poměrně pomalý, promyšlený a kontrolovaný, nazývá se explicitní. Představeny budou tři nejvýznamnější modely, které nabízejí různé pohledy na vztah mezi implicitními a explicitními postoji, jsou jimi modely MODE, APE, MCM. Model MODE předpokládá, že implicitní a explicitní postoje odrážejí různé úrovně zpracování, ale nejsou strukturálně oddělené. Model APE a MCM předpokládají, že implicitní a explicitní postoje jsou oddělené, ale jsou ve vzájemné interakci.

2.5.1 MODE model

V roce 1982 přichází Russel H. Fazio se svými spolupracovníky s rozpracováním myšlenky, že pokud vznikají postoje na základě zkušenosti člověka s objekty, tak obdobně jako jiné informace mohou být i hodnocení (pozitivní nebo negativní) uložena v paměti (Fazio et al., 1982). Samotný postoj definuje Fazio (2007, s. 608) jako *paměťové asociace mezi předmětem postoje a jeho hodnocením, které mají různou asociační sílu*.

MODE model patří do třídy dvou procesuálních modelů, které se zaměřují na proces vztahu mezi postojem a chováním (Fazio, 1990). Model uvažuje o existenci dvou způsobů, jak postoje mohou ovlivňovat chování. Prvním způsobem je spontánní proces, který spočívá v tom, že se při setkání postoje objektu automaticky aktivuje hodnocení z paměti a ovlivní tím posouzení objektu v určité situaci. Druhým způsobem

je kontrolovaný proces, který zahrnuje určitou námahu s analýzou zisků a ztrát užitečnosti specifického chování (Fazio & Olson, 2003).

Stručně řečeno, důležitou charakteristikou paměťových hodnotících asociací je podle MODE modelu síla objektově-evaluační asociace, která může různě variovat. Pro některé postoje k objektům mohou být spojení mezi objektem a jeho hodnocením slabá (kontrolovaný proces), nebo na druhé straně se v některých případech stane, že spojení v paměti mezi objekty a jejich hodnocením jsou velmi silná a daná osoba zaujímá velmi pozitivní nebo negativní postoj k objektu (spontánní proces) (Fazio, 2007).

Na základě svého modelu MODE (Motivation and Opportunity as Determinants)⁶ Fazio vysvětluje, zda bude tento proces od implicitního postoje k chování spontánní nebo kontrolovaný. Fazio objasňuje, který proces se kdy uskuteční podle komponent motivace a příležitosti (obě jsou součástí názvu – Motivation and Opportunity). Pokud bude jedinec motivován vynaložit kognitivní úsilí a bude mít příležitost, která je vyjádřena časem a zdroji, tak budou spontánní procesy kontrolovány a v chování se nemusí projevit, nebo mohou motivace a příležitost chybět a projeví se automatické procesy v chování (Fazio & Towles-Schwen, 1999; Fazio & Olson, 2003).

Model MODE předpokládá, že v každodenním životě člověk nevyužívá jen čistě spontánních procesů nebo jen kontrolovaných, ale využívá oba procesy, tzv. smíšené procesy. „Smíšené“ procesy zahrnují jak automatické, tak i řízené komponenty (Fazio & Olson, 2003).

2.5.2 APE model

Gawronski a Bodenhausen (2006, 2007) spolu vytvořili model APE (Associative – Propositional Evaluation)⁷, který patří stejně jako Faziův MODE model (Fazio, 1990) ke dvěma procesním modelům. Zabývá se rozdílem mezi implicitním a explicitním hodnocením jako dvěma odlišnými funkčními mentálními procesy.

Hlavním předpokladem modelu APE je skutečnost, že implicitní hodnocení reflektuje výsledky chování z asociativních procesů, zatímco explicitní hodnocení odráží výsledky chování z výrokových procesů. Asociativní procesy jsou definovány jako aktivace mentálních asociací v paměti, které jsou řízeny časoprostorovou sousledností mezi stimuly, podobností mezi vstupními podněty a dostupností

⁶ česky přeloženo jako motivace a příležitost jako determinanty

⁷ česky přeloženo jako asociativní – výrokové hodnocení

reprezentace v paměti. Výrokové procesy jsou definovány jako potvrzení informací aktivovanými asociacemi, které jsou řízeny principy kognitivní konzistence. Samostatná aktivace asociací bez stanovení pravdivostní hodnoty vzbuzuje pouze afektivní reakce. Výrokové zdůvodňování pravdivosti asociací je procesem kognitivním (Gawronski & Bodenhausen, 2007, 2011).

Ačkoliv jsou asociativní a výrokové procesy funkčně odlišné, tak jsou tyto dva procesy ve vzájemné interakci, takže asociativní procesy mohou ovlivnit výrokové procesy – výroková validizace zpravidla pracuje na základě informací, které jsou odvozené od momentálně aktivovaných asociací. Výrokové procesy mohou ovlivnit asociativní – mohou dát asociativním procesům výrokový význam tím, že vytvoří nebo aktivují nové asociace v průběhu validizace aktivovaných informací (Gawronski & Bodenhausen, 2011).

Podle tohoto modelu je důležité, jaké asociace budou aktivovány v reakci na konkrétní objekt. To závisí za (a) na dřívější existující struktuře asociací v paměti a za (b) na celkovém setu vstupních stimulů. Tento předpoklad se podobá pojmu aktivace v konekcionistických modelech, které odkazují k myšlence, že aktivace asociace není proces „všechno nebo nic“. Například setkání s daným objektem aktivuje každou mentální asociaci vztahující se k danému objektu. Místo toho mají objekty sklon k aktivaci pouze na omezenou část všech spojených asociací, které jsou k dispozici v paměti (Gawronski & Bodenhausen, 2011).

2.5.3 MCM (model)

Na předešlé modely navazuje relativně současný model navržený Richardem E. Pettym a jeho kolegy a nazývá se metakognitivní model (zkráceně MCM). Podobně jako MODE model chápe postoje jako asociace mezi objektem postoje a jeho celkovým hodnocením s různou asociační silou. MCM však oproti Faziovu modelu předpokládá, že objekt postoje může být (někdy) asociován současně s pozitivní a negativní valencí. Zda bude objekt postoje hodnocen pozitivně nebo negativně závisí na faktorech, které mohou ovlivnit paměť. Takovým faktorem je počet předešlých pozitivních a negativních zkušeností, výbavnost těchto zkušeností a kontext, v němž se tyto zkušenosti odehrály. Je důležité poznamenat, že ne u všech objektů postoje lze

očekávat, že budou asociovány s oběma asociacemi – pozitivní i negativní (Petty et al., 2006; Petty & Briñol, 2006; Petty, Briñol & DeMarree, 2007).

Podobně jako model APE klade důraz na proces posuzování platnosti hodnocení, ale na rozdíl od APE modelu si mohou lidé ukládat informace o platnosti informací než nutně vytvářet nové posouzení platnosti při každé příležitosti. Základem je předpoklad, že lidé mohou označit „validizačními štítky“ své hodnotící asociace za pravdivé či falešné nebo s jen určitou mírou důvěry. Meta-kognitivní asociace v MCM mohou být zastoupeny různými způsoby v podobě validizačních štítků jako např. ano/ne, důvěra/pochybnost, pravdivé/nepravdivé, přijmutí/odmítnutí apod. Navíc se tyto meta-kognice mohou lišit v síle jejich asociace k souvisejícímu příslušnému hodnocení a sílu této asociace bude ovlivňovat pravděpodobnost, že vnímaná platnost hodnocení bude získána společně s hodnocením samotným. Validizační štítky nejsou spojeny přímo s objektem, ale až s hodnotící asociací. Z toho důvodu je vyvolání hodnocení rychlejší než vyvolání validizačních štítků, a pouze je-li jejich síla asociace velká, mohou být vyvolány současně s hodnotící asociací. V MCM není proces validizace chápán jen jako „online proces“, ale vnímaná platnost (stejně jako samotná hodnocení), mohou být v paměti uloženy pro pozdější vyhledávání (Petty et al., 2006; Petty, Briñol & DeMarree, 2007).

MCM se taktéž jako předešlé modely zabývá vztahem mezi automatickými a kontrolovanými procesy. Autoři popisují, že u nepřímého měření postojů nedochází k hodnotícím soudům, takže se snižuje pravděpodobnost, že bude možné vyvolat validizační štítky. Zásadní vliv tedy u nepřímého měření má pouze asociativní síla. Naopak u přímého měření hrají roli metakognitivní asociace, které jsou spojeny s hodnotícími soudy (Petty, Briñol & DeMarree, 2007).

2.6 Vztah implicitních a explicitních postojů

Explicitní postoje reflektují zejména hodnoty, přesvědčení a vědomá hodnocení se vztahností ke světu. Implicitní postoje oproti tomu odrážejí asociace pozitivního a negativního druhu, které vznikly nashromážděním skrze nakumulování poznatků z každodenní zkušenosti (Nosek & Banaji, 2009).

Explicitní hodnocení odrážejí ty asociace, které jsou přímo subjektivně zhodnoceny. Explicitní hodnocení je typicky prováděno pomocí dotazníků, ve kterých

subjekt hodnotí vlastní postoje k danému podnětu (Gawronski & Bodenhausen, 2006). Zatímco implicitní hodnocení je automaticky aktivováno pouhou přítomností objektu postoje. Implicitní hodnocení zkoumá implicitní postoje za pomoci technik, které obvykle měří reakční časy zaznamenaných odpovědí a chybovost reakcí (Nosek, Greenwald & Banaji, 2005).

Podle výzkumů vyplývá, že přímá i nepřímá měření jednoznačně přispívají k předpovídání chování, ovšem každé měření předpovídá něco jiného (Greenwald et al., 2009). Nepřímé měření umožňuje provádět predikce spontánního chování, které je velmi obtížně monitorovatelné a kontrolovatelné. Přičemž přímé měření predikuje vědomé odpovědi, které lze velmi jednoduše monitorovat a kontrolovat (Asendorpf, Banse & Mücke, 2002; Dovidio et al., 2009). Pro predikci celkového chování je lepší využívat přímé i nepřímé techniky měření společně, než používat techniky jednotlivě (Spence & Townsend, 2007).

Implicitní postoje zjištěné z nepřímého měření u jedince mohou lépe předpovídat jeho budoucí chování než měřené explicitní postoje, u kterých je možnost záměrně ovlivňovat a odpovědi přizpůsobovat společenským normám. Na základě toho byla provedena řada výzkumů, které tvrdí, že při testování explicitních postojů se ukáže výrazně nižší upřednostňování členů majority než u implicitních postojů (Greenwald et al., 2009).

Powellová a Fazio (1984) se domnívají, že nepřímé měření je nejen schopno identifikovat pozitivní nebo negativní valenci implicitního postoje, ale i sílu tohoto postoje. Toto přesvědčení dokazují ve svém výzkumu, ve kterém měli respondenti hodnotit (rád nebo nerad) prezentované obrázky či názvy týkající se postojového objektu. Participantů reagovali daleko rychleji v případě silného postoje než u slabého postoje, jelikož silné postoje vyžadují mnohem méně kognitivního úsilí k posouzení. Důvodem je, že pouhá prezentace postojového objektu u silného postoje okamžitě vyvolá pozitivní nebo negativní postoj.

McConnell a Leiboldová (2001) aplikovali poznatky z výzkumů na diskriminační chování, které se projevuje tak, že přímé měření predikuje otevřenou (blatant) diskriminaci a nepřímé měření predikuje skryté (subtle) projevy diskriminace, které se projevují jako neverbální chování nebo nevhodné chování v nejasných situacích.

Výzkumy Greenwalda, McGheeové a Schwartze (1998) a Greenwalda a jeho spolupracovníků (2009) potvrdily nesoulad explicitních a implicitních postojů týkajících se rasových/etnických skupin. V přímém měření měli účastníci tendenci reagovat rovnostářským způsobem (tzn. bez předsudku), zatímco v nepřímém měření odpovídali stejní účastníci způsobem, který zvýhodňoval jejich vlastní skupinu. Cunningham, Preacher a Banajiová (2001) potvrdili rozdíl mezi implicitními a explicitními postoji. Ve svém výzkumu došli k podobným výsledkům – respondenti v přímém měření nevykazovali předsudky vůči Afroameričanům, avšak v nepřímém měření měli probandi problém asociovat Afroameričany s pozitivními atributy.

V praxi to znamená, že ačkoliv se nyní většina majoritních Američanů výslovně distancuje od negativních stereotypů vůči Afroameričanům, tak přesto většina americké společnosti implicitně a automaticky aktivuje stereotypy, že jsou sami inteligentní, úspěšní a vzdělaní a Afroameričani jsou vnímáni jako agresivní, impulzivní a líní v reakci na pouhý obrázek nebo přítomnost člena této rasové skupiny (Blair, 2001).

Současné studie a výzkumy přináší řadu nových poznatků a poskytují odpovědi na některé výzkumné otázky ohledně vztahu implicitních a explicitních postojů, ale i přesto zůstávají získané znalosti z těchto studií a výzkumů relativně omezené a bude ještě zapotřebí detailněji prozkoumat vztah implicitních a explicitních postojů.

3 Stereotypy, předsudky a diskriminace

V první kapitole se mohl čtenář seznámit se strukturou postoje a jeho složkami ve formě Hovlandova trojkomponentového modelu, který lze aplikovat i na tři různé projevy postoje, které budou popsány v této kapitole:

1. kognitivní složka – **stereotypy** – charakteristické atributy připisované skupině;
2. afektivní složka – **předsudky** – postoj odráží celkové hodnocení skupiny;
3. behaviorální složka – **diskriminace** – znevýhodněné zacházení se členy skupiny (Dovidio et al., 2010; Terracciano et al., 2005).

3.1 Stereotypy

S pojmem stereotyp jako první přichází W. Lippmann (2015) ve své knize „*Veřejné mínění*“⁸ z roku 1922, ve které definuje stereotyp jako zkreslený obraz nebo obraz v mysli člověka, který není založen na zkušenosti jedince, avšak je odvozený z kulturního prostředí.

Ashmore a Del Bocaová (1981, s. 16) velmi stručně a výstižně definují stereotyp jako *strukturovaný soubor osobních přesvědčení o attributech skupiny lidí*.

Podle Snyder (1981, s. 415) má stereotyp tři atributy:

- (1) kategorizuje další osoby, obvykle na základě viditelných znaků, jako jsou pohlaví nebo rasa;
- (2) přisuzuje soubor vlastností pro všechny členy dané kategorie;
- (3) přisuzuje soubor vlastností každému jednotlivému členovi této kategorie.

Tato společensky sdílená přesvědčení jsou pozitivní i negativní. Leckdy mohou být současně pozitivní a negativní. Například Romové mohou být považováni za nevzdělané (negativní stereotyp) a manuálně zručné (pozitivní stereotyp). Stereotypy řídí lidský úsudek a zmíněné stereotypy poté slouží jako charakteristiky pro všechny členy sociální kategorie, v tomto případě romské populace (Greenwald & Banaji, 1995). Podle Hnilici (2010) stereotyp neexistuje jinak než jako paměťová struktura, jejímž nositelem je vždy konkrétní jedinec. Pakliže je jedincem aktivována, tak potom ji její nositel využívá při poznávání jednotlivých příslušníků určité sociální kategorie.

⁸ v originále Public Opinion

Proces vytváření stereotypů je zakotven v poznávacím procesu kategorizace. Kategorizace je z velké části automatický proces, který pracuje mimo uvědomění. Proces kategorizace používá vizuálně nápadné znaky, podle kterých jsou lidé zařazeni do odpovídajících sociálních kategorií (Macrae, Milne & Bodenhausen, 1994). Poté, co je daný člověk umístěn do kategorie (např. Rom), tak jsou mu bezprostředně připsány stereotypní vlastnosti neboli atributy spojené s danou kategorií (např. agresivní) (Devine, 1989).

Allport (2004, s. 51–54) formuloval pět charakteristických znaků, které se vztahují k procesu kategorizace:

- (1) Formuje velká seskupení informací, jimiž se řídíme při každodenních odhadech situace.
- (2) Kategorizace se přizpůsobuje seskupení, jak jen to jde.
- (3) Kategorie nám umožňuje rychle identifikovat příbuzný objekt.
- (4) Kategorie dává všemu, co do ní spadá, jistou příchut', která pak vyvolá stejné představy a stejné emoce.
- (5) Kategorie mohou být více či méně racionální.

Pro označení souborů jedinců, kterých se stereotypy týkají, je používán název sociální kategorie. Každá kategorie nemusí být spojena pouze s jedním atributem. Množství atributů se pohybuje mezi 5 až 15 a tyto atributy zahrnují většinu sociálních stereotypů (etnických, genderových, věkových atd.). Některé z atributů jsou pro danou kategorii charakteristické více a jiné méně. Ne všechny atributy v nás vyvolávají emocionálně-evaluativní reakce (např. tělesná výška), tyto atributy se nazývají afektivně neutrální, ale samozřejmě je velké množství atributů, které mohou být asociovány s poměrně silnou reakcí (např. inteligence), a mohou tak ovlivnit náš postoj k celé kategorii (Hnilica, 2010). Výzkumné studie ukazují, že rasa, pohlaví a věk jsou primárními kategoriemi pro organizování informací o jiných osobách a že tyto charakteristiky jsou pravděpodobně prvními informacemi, kterých si lidé všimnou (Schneider, 2004). Charakteristiky podnětu, charakteristiky aktuální situace a charakteristiky vnímajícího jedince významně ovlivňují aktivaci a použití určitých kategorií (Brewer & Brown, 1998). Pro některé jedince mohou být určité kategorie dostupnější než jiné, důvodem mohou být osobní či společenské motivy, nebo může být příčinou časté používání chronicky dostupných kategorií v minulosti (Higgins, 1989).

Patricia Devínová (1989) se domnívá, že existuje duální procesní model aktivace stereotypu. Model se skládá ze dvou složek automatických a řízených procesů. Kontrolovaný proces je produkcí vědomých, úmyslných mentálních procesů a automatický proces je produkcí spontánních asociací. Devínová se zabývala zejména stereotypy, které jsou automaticky aktivovány. Automaticky aktivované stereotypy se spouštěly již přítomností člena (nebo nějakým symbolickým ekvivalentem) stereotypizované skupiny, a taktéž zjistila i shodu pro osoby s nízkou nebo vysokou úrovní předsudku. Pokud se stereotypy aktivují, tak pak mohou silně ovlivnit sociální percepci a chování. Aktivace stereotypu může také vést k chování, které je souhlasné se stereotypy.

Stereotypy jsou často užitečné v každodenní sociální interakci a často plní určitou funkci. Funkcí stereotypů je snížení nejistoty při kontaktu se členem cizí skupiny. Stereotyp dodává jedinci pocit obeznamenosti bez jeho vlastní osobní zkušenosti. Další funkcí je také to, že stereotypy pomáhají zpracovat velké množství informací z prostředí ve formě určitých dojmů, leckdy i chybných, a tím redukuje složitost sociálního prostředí a zjednodušují orientaci v každodenním životě. Zároveň tento kategorizační proces příliš neomezuje kapacitu kognitivního systému (Macrae, Milne & Bodenhausen, 1994).

Stereotypy je možné rozčlenit na autostereotypy a heterostereotypy. Podstatné je, kdo daný stereotyp drží a k jaké sociální skupině se stereotyp vztahuje. Autostereotypy jsou hodnotící postoje a nesprávné představy, které má jedinec nebo skupina o vlastním etniku, a heterostereotypy jsou představy a hodnotící postoje, které mají jedinci nebo skupiny o jiné skupině než jejich vlastní (Liebkind, 1992; Uhlíková, 2000).

Krekovičová (2001) popisuje nejdůležitější mechanismy pro formování autostereotypů a heterostereotypů:

- Při formování etnického stereotypu dochází ke generalizaci jednotlivostí a následnému povýšení na reprezentativní úroveň;
- Jednotlivé vlastnosti (např. nepořádnost, čistotnost, morálnost, pravdomluvnost, agresivita, pohostinnost) se přenášejí na každého člena dané etnické skupiny;
- Podstatnou částí v mechanismech formování autostereotypů a heterostereotypů je aspekt hierarchizace etnik, národů, skupin. Ten se týká zařazení „svých“

a „druhých“ do určité hierarchie, porovnání někoho s někým, kdo je v hierarchii výše či níže.

Stereotypy mohou v některých situacích sloužit jako ospravedlnění negativního jednání a chování k určitým skupinám. Stereotypizace je spjata s *ultimátní atribuční chybou* (v angl. ultimate attribution error). V souvislosti s atribuční chybou je důležité zmínit, že se v tomto pojetí rozdělují skupiny jedinců na „naši“ skupinu (*in-group*) a „vaši“ skupinu (*out-group*), podle které jsou přisuzovány dobré skutky příslušníkům vlastní skupiny dispozičně (dány vlastnostmi), ale příslušníkům odlišné skupiny situačně (dány vnějšími okolnostmi). Opačně to bude u negativního jednání, což může pochopitelně směřovat až k případnému meziskupinovému nepřátelství (Pettigrew, 1979b; Hewstone, 1990).

3.2 Předsudky

Dnes již klasickým dílem zabývajícím se předsudky je kniha „*O povaze předsudků*“⁹ od G. W. Allporta (2004, s. 41), podle kterého je předsudek: „*Antipatie, která vychází z chybné nebo strnulé generalizace. Tuto antipatii lze pociťovat nebo vyjádřit. Může být namířena proti skupině jako celku, anebo proti jedinci, protože je příslušníkem této skupiny.*“

Tato definice předsudku obsahuje tři hlavní složky. Za prvé, předsudek je přirozeně negativní a je zaměřen k jednotlivci nebo skupině. Za druhé, předsudky vychází z chybných či nepodložených údajů. Za třetí, předsudky pramení z neflexibilní generalizace (Ponterotto, 1991).

Další definici předsudku, tentokrát už zaměřenou vůči etnickým skupinám, předkládá Aboudová (1988, s. 6). Tato definice tvrdí, že *předsudek je jednotná, stabilní a konzistentní tendence reagovat negativně vůči členům etnické skupiny kvůli jejich příslušnosti.*

Podle některých autorů je předsudek typicky koncipován stejně jako postoj. Skládá se z kognitivní složky (např. přesvědčení o cílové skupině), afektivní složky (např. nechut') a konativní složky (např. behaviorální predispozice chovat se negativně

⁹ v originále The Nature of Prejudice

k určité skupině). Všechny tři složky se vzájemně ovlivňují a vytváří celkový obraz daného předsudku (Dovidio et al., 2010).

Z některých raných studií, které se zabývaly etnickými stereotypy a předsudky, vznikl komplexní obraz nabízející většinu odpovědí na otázky, které jsou aktuální v poslední době: (a) předsudek je specifickou vlastností zpracování sociálních informací o dalších skupinách zahrnující mechanismy, jako je nadměrná generalizace, zjednodušení, výběr nebo chybné usuzování; (b) tyto procesy jsou zakotveny v různých sociokulturních omezeních, jako je konformismus, věrnost vlastní skupině, instituce, socializace dítěte, normy a zákony a (c) existují individuální rozdíly ve vnímání předsudečných postojů, které jsou determinovány autoritářskou výchovou, dětskými zkušenostmi, osobní frustrací a úzkostí. Většina výzkumů během padesátých a šedesátých let (většinou experimentálně) testovala konkrétní důsledky jednoho z těchto hlavních principů výzkumu předsudků (van Dijk, 1984).

Bethlehem (1985) definoval deset principů etnických předsudků, které se stávají zároveň shrnutím výsledků výzkumů zaměřených na tyto oblasti:

- Existují dva vzájemně se ovlivňující typy předsudků, první má podklad v osobnosti a druhý je založen na dezinformaci a potřebě minimalizovat kognitivní úsilí.
- Pokud spolu dvě skupiny soupeří, jsou v konfliktu, nebo se členové jedné skupiny obávají těch druhých, nebo když někdo prostě pozná, že patří do jedné konkrétní skupiny, která je proti jiné, dochází k tomu, že se stane z diskriminovaných členů vnější skupiny oproti členům vnitřní skupiny společenská norma.
- Čím méně informací má jedinec o druhém člověku, tím pravděpodobněji se uchýlí ke stereotypům.
- Společensky akceptované postoje a stereotypy vůči různým etnickým skupinám jsou známé pro většinu členů společnosti a mají výrazný dopad na lidské chování.
- Předsudky mohou být sebenaplňující, a mohou si tak vytvořit vlastní „důkazy“.
- Kategorie lidí, proti nimž jsou předsudky namířeny, se liší u jednotlivých skupin.

- Předsudky zůstávají stabilní, dokud přetrvávají společenské normy, a mění se, pokud se změní společenské normy.
- Inteligence, vzdělání a sociální třída negativně korelují s předsudky.
- Děti si osvojují postoje a předsudky svých rodičů a rodinných příslušníků.
- Děti rozlišují mezi různými etnickými skupinami už od raného věku, ale až ve starším věku si vytvářejí stabilní postoje a preference.

Otázkou, jak se předsudky projevují a jaké existují formy, se zabýval G. W. Allport (2004, s. 46), který sestavil pětifázový model, v němž jasně vymezuje různé formy a eskalující projevy předsudků. Jeho model představuje projevy předsudků na kontinuu od nejméně závažných po nejvíce závažné. Pět fází nebo úrovní se nazývá očerňování, izolace, diskriminace, tělesné napadení a vyhlazování:

1. **Očerňování** – nepřátelské řeči či pomluvy nebo rasistická propaganda. Očerňování je první formou předsudků a je charakterizováno předsudky mezi podobně smýšlejícími jednotlivci a příležitostnými cizinci. Je to poměrně řízený výraz antagonismu, který je omezen na malé kruhy. Avšak mnoho z těchto lidí ve svých nesympatiích nikdy nezajde dál.
2. **Izolace** – oddělování etnické skupiny od dominantní skupiny, podpora vzniku ghett. V případě, že je předsudek silnější, vede zaujatou osobu k tomu, aby se vyhýbala členům neoblíbené skupiny, která kvůli svému vyhýbavému chování bude snášet i značné nepříjemnosti. Ve zmíněném případě nebude nositel předsudku přímo jemu velmi nesympatické skupině ubližovat. On sám je odpovědný za to, že se dokáže skupině přizpůsobit nebo se jí bude vyhýbat.
3. **Diskriminace** – upírání občanských práv či zaměstnání menšinám. Během fáze diskriminace člověk podniká aktivní kroky k tomu, aby vyloučil všechny členy určité skupiny z některých druhů zaměstnání, z obytných čtvrtí, zbavil je politických práv, příležitostí ke vzdělání či zábavě, či některých jiných sociálních výhod atd. Institucionalizovanou formou diskriminace je segregace prosazovaná právně nebo obecnou zvyklostí.
4. **Tělesné napadení** – násilí vůči osobám a majetku, kterého se dopouští rasistické organizace, neorganizované skupiny jednotlivců, nebo dokonce stát jako v případě Jižní Afriky. Při stupňování emocí může předsudek vést až

k polonásilnému nebo násilnému jednání. Nežádoucí rodina, která žije v sousedství, může být násilně vypuzena nebo tak vážně ohrožována, že se ze strachu raději odstěhuje pryč.

5. **Vyhlazování** – bezohledné násilí vůči celé skupině lidí. Do této fáze by spadaly například pokusy nacistů o vyhlazení Židů. Jak naznačuje tento termín, vyhlazení zahrnuje systematické a plánované zničení skupiny lidí na základě jejich členství ve skupině.

Většina lidí však nikdy nepokročí od nepřátelských vyjádření k vyhýbání se nebo od vyhýbání se k aktivní diskriminaci či tělesnému napadení, nebo dokonce k vyhlazování, nicméně platí, že činnost v jedné úrovni usnadňuje přechod na vyšší úroveň (Allport, 2004).

3.3 Diskriminace

Slovo diskriminace znamenalo v původním smyslu rozlišování (z latinského *discriminare*, což znamená rozlišovat, činit rozdíl). Postupem času se význam tohoto pojmu změnil. To, co v minulosti znamenalo v podstatě jen neutrální „rozlišování mezi“, je v současnosti považováno za znevýhodňování, upírání základních práv a porušování rovných příležitostí. Slovo diskriminující přestalo být popisné, a místo toho se stalo hodnocením, které v lidech vyvolává obavy (Kamín, 2001).

Gaertner a Dovidio (1986, s. 3) definují diskriminaci jako *negativní, neoprávněné nebo vylučující chování vůči členům určité skupiny pouze proto, že byli identifikováni jako členové této skupiny*.

Diskriminace je obecně chápána jako neobjektivní chování zahrnující nejenom akce, které přímo poškozují nebo znevýhodňují další skupinu, ale i ty, které neúměrně zvýhodňují vlastní skupinu, a tím vytvářejí relativní nevýhodu pro jiné skupiny (Dovidio et al., 2010). Nejčastěji se tento výraz používá v pejorativním významu, avšak jak bylo poznamenáno, diskriminace nemusí vždy primárně znamenat něco negativního. V mnoha případech lze hovořit i o pozitivní diskriminaci (též afirmativní akce, z anglického „affirmative action“). Pozitivní diskriminací lze označit záměrnou snahu, jak určitou skupinu osob cíleně zvýhodnit (zvýhodňovanou skupinou bývá zpravidla negativně diskriminovaná skupina). První afirmativní akce vznikaly ve Spojených

státech amerických v 60. letech jako podpůrná opatření vůči Afroameričanům a dalším menšinám s úsilím o rovnocennost skupin (Průcha, 2010). V českém prostředí lze tyto snahy o zvýhodnění vidět především směrem k romskému etniku.

Dále je možné diskriminaci členit na přímou a nepřímou. Přímá diskriminace označuje takové jednání, kdy je na základě určitého diskriminačního důvodu zacházeno s určitou osobou méně příznivě, než je zacházeno s jinou osobou v obdobné situaci. Nepřímá diskriminace označuje takové jednání, kdy relativně neutrální rozhodnutí, diferenciací, nebo postup zvýhodňují nebo neznevýhodňují určitou osobu vůči jiné podle diferenciací na základě vymezených diskriminačních důvodů (Čeněk, Smolík & Vykoukalová, 2016).

Podle konkrétního kritéria diskriminace se hovoří o diskriminaci na základě rasy, etnicity, náboženského a politického přesvědčení, pohlaví, věku, sexuální orientace, zdravotního postižení aj. Diskriminace může nastat téměř ve všech oblastech života (zaměstnání, bydlení, zdravotnické služby atd.) (Čeněk, Smolík & Vykoukalová, 2016). Z výše jmenovaných kritérií bude zmíněna diskriminace na základě rasy, která úzce souvisí s rasismem a je jedním ze tří projevů rasismu¹⁰. „*Rasová diskriminace spočívá v jakémkoli rozlišování, vylučování, omezování nebo zvýhodňování, které je založeno na rase, barvě pleti, rodovém nebo národnostním nebo etnickém původu*“ (Boučková et al., 2010, s. 43). Konkrétní podoby rasové diskriminace jsou popsány v kapitole rasismus.

Diskriminace má často svůj původ v předsudcích (Dovidio et al., 1996). Avšak je podstatné rozlišovat, co je předsudek a co už je diskriminace. Pokud nějaký jedinec chová předsudky vůči určité etnické skupině, nemusí to nutně znamenat, že bude tuto skupinu diskriminovat. Diskriminace se projevuje až faktickým konáním (Průcha, 2010). Vzájemný vztah předsudku a diskriminace má podle Simpsona a Yingera (1985) pět možných variant:

1. Předsudky mohou existovat bez diskriminace;
2. Možná je i diskriminace bez předsudku vůči diskriminované skupině;
3. Diskriminace může být příčinou předsudků;
4. Předsudek může být příčinou diskriminace;
5. Předsudky a diskriminace se mohou s největší pravděpodobností umocňovat.

¹⁰ Dalšími projevy rasismu jsou rasová nesnášenlivost (v podobě rasových předsudků, názorů a postojů) a rasové násilí (brachiální formy) (Večeřa, 2002).

V momentě, kdy jsou stereotypy, předsudky a diskriminace ve společnosti natolik rozšířeny, mohou získat charakter *sociálních norem*, které determinují, jak by se společnost měla k různým skupinám chovat. Zpravidla jsou referenčními skupinami pozitivně přijímány a leckdy mohou být tolerovány, nebo dokonce podporovány mocenskými strukturami (Hnilica, 2010).

4 Autoritářství

Podle některých autorů je autoritářství považováno za osobnostní rys, ale v současnosti převládá všeobecný názor, že autoritářství je spíše určitý typ vnímání světa, soubor obecných postojů a přesvědčení, jež mohou predikovat předsudky (Duckitt, 2001).

V této kapitole jsou popsány tři významné koncepty autoritářství. Jako první je představena teorie autoritářské osobnosti a poté dva relativně novější koncepty autoritářství, kterými jsou pravicové autoritářství a teorie sociální dominance.

4.1 Teorie autoritářské osobnosti

Jako první se tématu autoritářské osobnosti věnoval Erich Fromm ve 30. letech 20. století ve své knize „*Strach ze svobody*“. Fromm se snažil nalézt možné příčiny nástupu fašismu, které spatřuje ve strachu ze svobody a potřebě úniku. Mechanismy, kterými se podle něj jedinec snaží uniknout svobodě, jsou tři – destruktivita, automat konformity a právě autoritářství. Dle Fromma autoritářství jakožto snahu uniknout svobodě využije takový jedinec, který o sobě smýšlí jako o slabém a snaží se získat sílu od někoho nebo něčeho silného. Stane se tak závislým na tom, co disponuje vším, co jemu samotnému schází (1993 in Bartušková, 2017).

Na myšlenky Fromma navázali R. Nevitt Sanford, T. W. Adorno, Else Frenkel-Brunswiková a Daniel J. Levinson, kteří v roce 1950 publikovali výzkum s názvem „*Autoritářská osobnost*“. Teorie autoritářské osobnosti vznikla ve snaze vysvětlit náchylnost jedinců k fašistické ideologii, etnocentrické a protidemokratické propagandě a zejména k antisemitismu ještě před tím, než začnou hlásat přímo protidemokratické či rasistické názory. Teoretickým předpokladem bylo, že osobnost každého jedince je tvořena hlubokými a nevědomými silami a tyto psychodynamické síly jsou nakonec vyjádřeny v chování a předsudcích. Pro zjišťování autoritářské osobnosti autoři sestavili tzv. kalifornskou škálu F (F jako fašistický). F-škála obsahuje devět dimenzí autoritářské osobnosti, které mají svůj zřejmý původ v psychoanalytické teorii:

1. *Konvencionalismus* – rigidní lpění na hodnotách střední třídy;
2. *Autoritářská submise* – poslušnost, nekritické postoje vůči idealizované autoritě vlastní skupiny;

3. *Autoritářská agrese* – tendence být ostražitý, odsoudit, odmítnout nebo potrestat osoby porušující konvenční hodnoty;
4. *Antiintracepce* – opozice k subjektivnímu, imaginativnímu a svobodnému smýšlení;
5. *Pověřivost a stereotypnost* – víra v mystické determinanty lidského osudu; dispozice myslet v rigidních kategoriích;
6. *Drsnost a síla* – přílišný důraz na dimenze dominance/submise, síla/slabost, vůdce/následovník, identifikování se se silnými osobnostmi, nadměrný důraz na konvenční atributy ega, přeháněné prosazování se silou a tvrdostí;
7. *Destruktivita a cynismus* – generalizované nepřátelství a znevažování člověka;
8. *Projektivita* – dispozice věřit, že vnější svět je nebezpečný, projekce nevědomých emocionálních impulzů navenek;
9. *Sexualita* – přehnané obavy o sexualitu (Adorno et al., 1950).

Autoritářská osobnost se vyznačuje souhrnem příznaků autoritativních postojů. Tyto postoje vyjadřují především ti lidé, kteří si v dětství prošli autoritářskou výchovou. Autoritářští rodiče vyžadují po svých dětech slepou poslušnost, dodržování pravidel a prosazují velmi tvrdou disciplínu. Rodiče jim rovněž neprojevují lásku a drží si od nich velký odstup. V některých případech dávají rodiče dítěti podmíněnou lásku. Ta je dítěti projevována jen v okamžiku, kdy se dítě chová „správně“ (Adorno et al., 1950).

Jedinci s autoritářskou osobností se vyznačují mechanickým odevzdáním konvenčním hodnotám, negativním pohledem na svět a na lidi, potřebou silného vedení, černobílým (fundamentalistickým) viděním světa, rigidním stereotypním myšlením, snadným podlehnutím předloženým informacím a argumentům, nalézáním obětního beránka, který jim slouží k vybití svých neuvědomovaných pocitů strachu a nedostačivosti. Lidé s autoritářskou osobností vidí vlastní skupinu jako nadřazenou nad ostatními a jsou autory popisováni jako „posedlí“ násilím (Adorno et al., 1950).

Práce autorů byla zpočátku s nadšením přivítána vědeckou komunitou jako významný příspěvek o tehdejší poválečné společnosti. Publikace se stala ohromnou inspirací pro studium tohoto fenoménu dalšími výzkumníky, kteří v návaznosti na původní publikaci napsali nespočet studií. Avšak v konzervativním klimatu studené války se studie setkala s ostrou kritikou, jelikož opomenula existenci levicového autoritářství (Roiser & Willig, 2002). Studií byly vyčítány také metodologické

nedostatky. Kritizována byla povaha výzkumného souboru, výběr respondentů a tendence respondentů souhlasit s výroky zkoumanými F-škálou, a to vše mělo zkreslit výzkumné závěry (Martin, 2001). Hyman a Sheatsley (1954) zjistili, že nižší úroveň vzdělání je pravděpodobně lepším vysvětlením vysokého skóre F-škály než trvalé autoritářské rysy osobnosti. Dále je sporná i psychodynamická koncepce stojící jako teoretický předpoklad autoritářské osobnosti. Neuspokojivě je vysvětleno také to, že pokud bude mít celá skupina autoritářskou osobnost, tak odkud mají všichni předsudky? Zdá se být krajně nepravděpodobné, že by všichni členové měli autoritářskou osobnost.

4.2 Pravicové autoritářství

Koncept pravicového autoritářství byl představen v roce 1981 kanadským psychologem Bobem Altemeyerem, který svým konceptem navazuje na původní studii Adorna, Frenkel-Brunswikové, Levinsona a Sanforda (Altemeyer, 1981).

Poté, co odborná veřejnost zkritizovala měřicí nástroj F-škálu a metodologické nedostatky výzkumu Adorna et al., se Altemeyer rozhodl vypracovat vlastní RWA¹¹ škálu, přičemž vycházel z Adornova modelu autoritářské osobnosti a zredukoval devět původních autoritářských dispozic na pouhé tři, které charakterizují pravicové autoritářství. RWA škála je založena na souhře tří dimenzí: autoritářské submise, autoritářské agresivní a konvencionalismu.

1. *Autoritářská submisivita* – vysoký stupeň podrobnosti se legitimním autoritám ve společnosti;
2. *Autoritářská agresivita* – vysoká tendence stát se agresivním ve jméně těchto autorit;
3. *Konvencionalismus* – vysoká míra oddanosti k zavedeným tradičním hodnotám a sociálním normám (Altemeyer, 2006).

Altemeyer používá termín „pravicový“ ve spojitosti s autoritářstvím, kterým ovšem nemíní pravici v politickém významu. Užití slova pravicový vychází ze staroanglického adjektiva „riht“, jímž je míněno *zákonně, vhodně, správně, dělající to, co říkají autority* (Altemeyer, 2006, s. 9). Altemeyer (2004, s. 426) na základě výše zmíněných dimenzí definuje pravicového autoritáře jako jedince, který je a) *relativně*

¹¹ podle angl. Right-Wing Authoritarianism

submisivní vůči těm, které považuje za ustálené autority; b) agresivní, pokud se domnívá, že autority schvalují jeho agresi c) konvenční.

Altemeyer (2006) hovoří i o levicovém autoritářství, kterým levicový autoritář projevuje svou oddanost revolučním autoritám a normám, jež jsou protikladem tradičních autorit a hodnot. Snahou levicového autoritáře je svržení ustanovených autorit a tradičních hodnot a podpora revolucionářských autorit, kvůli čemuž je ochoten projevit agresi. Nicméně podle Altemeyera se mnoho levicových autoritářů v Severní Americe v současnosti nevyskytuje.

Oproti původní teorii autoritářské osobnosti se Altemeyer (1996) domnívá, že autoritářství se nerozvíjí v raném dětském věku, ale vzniká až v pozdní adolescenci skrze osobní zkušenosti a sociální učení. Svůj koncept opírá zejména o teorii sociálního učení A. Bandury oproti Adornově psychoanalytické perspektivě.

Pravicoví autoritáři mají tendenci vidět svět jako nebezpečné a ohrožující místo; mají potřebu bezpečí, a proto se pokoušejí zachovat společenský řád a konzervativní politickou ideologii; mají tendenci spoléhat se při rozhodování na autority; jsou přesvědčeni, že jsou ve společnosti oblíbení; jsou náchylnější k formování nesprávných závěrů; velmi těžko přiznávají vlastní chybu; vyjadřují nepřátelství, agresivitu anebo represivní kontrolu vůči těm, kteří jsou považováni za sociální devianty, pokud se domnívají, že je jejich chování schváleno autoritami; vyjadřují předsudky vůči členům rasových, etnických a národnostních menšin a proti homosexuálům, ateistům nebo nábožensky věřícím lidem, protože jsou autoritou označeni jako nemorální hrozby tradičních hodnot (Altemeyer, 1998).

4.3 Teorie sociální dominance

Teorii sociální dominance vytvořili v 90. letech 20. století Jim Sidanius a Felicia Pratto ve snaze pochopit, jakým způsobem je hierarchicky strukturovaný systém skupin vytvořen a udržován. Autoři ve své teorii vycházejí zejména z poznatků teorie sociální identity a teorie autoritářské osobnosti, které rozšiřují o poznatky dalších sociologických, antropologických a evolučních teorií (Sidanius, 1993; Sidanius & Pratto, 1999). Teorie sociální dominance předpokládá, že všechna lidská společenství mají tendenci být strukturována do hierarchického systému skupin, v němž má

dominantní skupina podstatně větší materiální zázemí, sociální legitimitu a kontrolu nad silovými složkami státu než skupina podřízená (Sidanius & Pratto, 1999).

Základním předpokladem teorie sociální dominance je myšlenka, že každá společnost produkující stálý ekonomický přebytek obsahuje tři kvalitativně rozdílné systémy meziskupinové hierarchie (Sidanius, Pratto & Levin, 2006):

(1) **systém založen na věku** (*age system*), ve kterém má dospělý člověk nepřiměřeně větší sociální moc oproti dítěti;

(2) **systém založen na pohlaví** (*gender system*), ve kterém mají muži oproti ženám nepřiměřeně větší sociální, politickou a vojenskou sílu;

(3) **arbitrárně tvořený systém** (*arbitrary-set system*), ve kterém mají sociální skupiny rozdílný přístup k předmětům s pozitivní nebo negativní sociální hodnotou, což je určováno arbitrárními aspekty (tedy nikoliv životním cyklem člověka). Arbitrární aspekty významně souvisí s mocí a lze za ně považovat národnost, rasu, etnicitu, sociální třídu, majetek, původ, náboženství nebo klan.

Navzdory několika strukturálním a funkčním podobnostem jsou uvedené tři systémy meziskupinové hierarchie natolik kvalitativně odlišné, že v žádném případě nelze jeden systém zaměňovat za zvláštní případ jiného systému. Mezi těmito systémy existují tři rozdílné body, kterými jsou **pružnost, úroveň násilí a zaměření** (Sidanius, Pratto & Levin, 2006):

1) pružnost: zatímco systémy věku a pohlaví mají relativně jasně definovaná kritéria, kdo je „dítě“ nebo „dospělý“ a kdo je „mužský“ nebo „ženský“, tak arbitrárně tvořený systém je charakterizován velmi vysokým stupněm pružnosti, jelikož nemá přesně označené hranice a je do značné míry ovlivněn danou situací.

2) úroveň násilí: arbitrárně tvořený systém se vyznačuje vyšší úrovní násilí než věkový či genderový systém. Jedná se o jediný systém, ve kterém lze nalézt úplné vyhlazení jiné skupiny. V žádné společnosti nejsou evidovány žádné známé případy, v nichž by dospělí zabili všechny děti nebo muži všechny ženy, ale existují případy, které dokládají, že rasová, etnická nebo náboženská skupina vyvraždila jinou.

3) zaměření: zatímco věkový systém je zaměřen na kontrolu dětí dospělými a genderový systém je zaměřen na kontrolu žen muži, tak arbitrárně tvořený systém je zaměřen především na kontrolu podřízených mužů koalicí dominantních mužů. To je ve

skutečnosti hlavním důvodem, proč je tento systém spojen s mimořádnou úrovní násilí, jelikož muži jsou nejčastějšími pachateli násilí v mezilidských vztazích.

Uvedený trojsystém meziskupinové hierarchie lze nalézt dokonce i u šimpanzů, goril a paviánů viz výzkumy Kawanky (1982, 1989 in Sidanius, Pratto & Levin, 2006). Ačkoliv jsou podle autorů teorie sociální dominance zmíněné systémy univerzální pro všechny lidské společnosti, tak se jejich podoba a fungování mohou diametrálně lišit v různých společenstvech, ale i v jediné společnosti v průběhu času (Sidanius, Pratto & Levin, 2006).

Významnou komponentou v teorii sociální dominance je orientace na sociální dominanci (Social Dominance Orientation, SDO), která hodnotí individuální rozdíly v preferenci hierarchicky strukturovaných vztahů mezi sociálními skupinami. O sociálně dominantní orientaci lze uvažovat i jako o obecné lidské touze po dominanci vlastní skupiny. Autoři ke své teorii vytvořili také škálu sociální dominance (SDO-Scale), která měří, jestli jedinec upřednostňuje rovnost skupin ve společnosti nebo její hierarchizaci a jeho potřebu po dominanci jedné skupiny. Lidé s vysokými hodnotami SDO se domnívají, že by ve společnosti neměly být rovnocenné skupiny (některé skupiny by měly být na vrcholu a jiné na dně). Naopak lidé s nízkou hodnotou SDO věří, že ve společnosti by měly být rovnocenné skupiny (žádná skupina by neměla dominovat jiné). Sociálně dominantní orientaci lze považovat za silný prediktor generalizovaných předsudků proti širokému spektru znevýhodněných skupin, jako jsou chudí lidé, etnické menšiny, cizinci, homosexuálové, ženy, přistěhovalci a uprchlíci (Pratto et al., 1994; Sidanius & Pratto, 1999; Sidanius et al., 2004).

4.4 Vztah SDO a RWA

Podle Altemeyera (1998) měří RWA škála a SDO škála dva různé druhy („submisivní“ a „dominantní“) dimenze z původních devíti autoritářské osobnosti. Pravicové autoritářství produkuje submisivní přívržence a sociální dominance produkuje vůdce toužící po moci.

Další výzkumné studie potvrdily, že i přes některé podobnosti jsou RWA a SDO dvě nezávislé, individuální a odlišné dimenze (Duckitt, 2001; Duriez & Van Hiel, 2002). Pravicové autoritářství se projevuje přesvědčením o nutnosti dodržování společenských pravidel, poslušnosti a úctě k existujícím autoritám, taktéž je v souladu

s tradičními morálními a náboženskými normami a hodnotami. RWA je spojeno s religiozitou, s oceňováním pořádku, struktury, konformity a tradice. Souvisí s viděním světa jako nebezpečného a ohrožujícího místa. Sociálně dominantní orientace se týká přesvědčení o sociálních a ekonomických nerovnostech a nadřazenosti dominantní skupiny nad slabší. SDO je silně spjata s oceňováním moci, úspěchu a hédonismu a oceňováním mužství. Koreluje se sociálním darwinismem – viděním světa jako konkurenční džungle, v níž zvítězí jen ti nejlepší (Duckitt, 2001, 2009).

Podle Duckitta (2001, 2006; Duckitt & Sibley, 2007) představují SDO a RWA odlišné dispozice k předsudkům. RWA předpovídá předsudky vůči skupinám, které jsou považovány za nebezpečné pro vlastní skupinu (ingroups) nebo společenskou bezpečnost, pořádek, stabilitu a soudržnost. SDO predikuje předsudky vůči odlišné skupině (outgroups), která je slabá, bezmocná a nekompetentní. V praxi to však nemusí znamenat, že RWA a SDO predikují předsudky vůči různým skupinám, protože stejné skupiny mohou být často považovány za společensky ohrožující a společensky podřízené (např. etnické), RWA a SDO tedy budou předvídat negativní postoje, i když z různých důvodů. Sibley a Duckitt (2008) ve své metaanalýze našli pozitivní vztah mezi RWA a předsudkem ($r = 0,49$). Odhalili i silný pozitivní vztah mezi SDO a předsudkem ($r = 0,55$).

Vzájemná korelace mezi SDO a RWA je závislá na sociokulturním prostředí. V západní Evropě lze najít studie, které dokládají silnou pozitivní korelaci, např. Duriez a Van Hiel (2002), ale ve výzkumech v Severní Americe byl nalezen slabý nebo žádný vztah, např. Duckitt (2001). V některých studiích z východní Evropy byla dokonce nalezena negativní korelace mezi SDO a RWA, např. Van Hiel, Duriez a Kossowskaová (2006 in Duckitt, 2009).

5 Rasismus

Hovořit o rasách a rasové problematice, včetně rasismu, vyžaduje nejprve porozumět tomu, co samotný pojem rasa znamená. Podle Morningové (2011, s. 21) je *rasa systém pro klasifikování lidských bytostí, který je založen na přesvědčení, že ztělesňují zděděné a stálé biologické vlastnosti, které je identifikují jako členy rasových skupin*. Z definice vyplývá, že mezi členy různých rasových skupin existují zřetelné fyzické odlišnosti a tato jinakost často bývá základem pro rasismus. Wilson (1999) chápe rasismus jako ideologii rasové dominance, ve které je předpokládána biologická a kulturní nadřazenost jedné nebo více rasových skupin užívajících těchto odlišností k ospravedlnění rozdílného zacházení s těmito skupinami. Mio, Barkerová a Tumamingová (2012) jsou přesvědčeni, že rasismus je diskriminační chování, které se opírá o institucionální moc a pramení z historických kořenů.

Jones (1997) definuje rasismus jako transformaci rasového předsudku, u něhož se uplatňuje moc proti rasové skupině, která je vnímána jako slabší. Síla může být uplatněna jednotlivcem i institucí a může být úmyslná či neúmyslná (podporovaná kulturou).

Jones (1997) identifikoval tři typy rasismu: *individuální, institucionální a kulturní*.

- *Individuální rasismus* je synonymní s rasovými předsudky. Tento druh rasismu se vyznačuje nadřazeností a dominancí jedné rasové skupiny (např. bílí členové majority) nad druhou (např. černoši v Americe). Rasismus je zde předkládán na základě fyzických rysů (genotypu a fenotypu). Z toho vyplývá všeobecné přesvědčení, že fyzické zákonitosti jsou determinanty sociálního chování a intelektuálních kvalit, které legitimují nižší společenské zacházení s rasovou skupinou.
- *Institucionální rasismus* se projevuje v politickém spektru a v rámci organizací a institucí, které nespravedlivě omezují příležitosti rasových skupin. Rasismus je zde chápán jako souhrn pravidel stanovených zákony, zvyklostmi a praktikami, které úmyslně nebo neúmyslně produkují rasové nerovnosti v americké společnosti.
- *Kulturní rasismus* lze spatřit v nadřazenosti jazyka nebo dialektu, hodnot, přesvědčeních, světových názorů a kulturních artefaktů dominantní skupiny ve

společnosti. Efekt tohoto pojetí rasismu má dopad na každodenní jednání lidí ve společnosti, která jsou navíc posilována předáváním z generace na generaci.

Rasové teorie jsou založeny na představě, že lidstvo bylo původně rozděleno na nižší a vyšší rasy. Vyšší rasy jsou vnímány jako tvůrčí a jsou nositeli civilizace a pokroku, jsou určeny k vládnutí. Nižší rasy jsou charakterizovány neschopností kulturní tvořivosti, je třeba je vést (Frištenská, 2008).

5.1 Rasismus ve Spojených státech amerických

Rasismus je velkým tématem zejména ve Spojených státech, kde bylo provedeno velké množství výzkumů zaměřených na projevy rasismu vůči rasovým a etnickým skupinám, za které lze považovat Afroameričany, hispánské Američany, asijské Američany, Američany z pacifických ostrovů a původní Američany. Pozornost v této podkapitole bude primárně zaměřena na vztah majority s afroamerickou menšinou, jelikož právě mezi „černochoy“ a „bělochoy“ se odehrálo nejvíce rasových konfliktů, jež probíhaly již od dob otroctví a pokračují dodnes.

Sociolog Joe R. Feagin (2010) se domnívá, že být Afroameričanem v současné americké společnosti, znamená být vždy připraven na diskriminaci od bílých Američanů, a to na většině místech mnohokrát během dne, týdne, měsíce nebo roku. Být Afroameričanem znamená setkávat se s různými druhy rasové diskriminace celý život.

Rasové stereotypy především o mladých Afroameričanech jsou typicky vulgární. Vyobrazení nevědomosti, lenosti a násilí mají svůj původ v historických pokusech o racionalizaci otroctví a posvěcení rasového teroru ze strany státu. Ačkoli je mnoho mladých Afroameričanů ve škole velmi úspěšných a tvrdě pracujících, tak jsou i přesto spojováni s nízkou inteligencí, nedostatkem orientace na úspěch a antisociálním chováním (Hudley & Graham, 2001).

Sidanius a Prattová (1999) a později i Dovidio a Gaertner (2004) zaměřili svou pozornost na to, jak majoritní členové kategorizují, když spatří zmíněné Afroameričany. Domnívají se, že u majoritního Američana se rasové kategorie aktivují automaticky (bez vědomého úsilí nebo kontroly) a tato kategorizace spontánně vyvolává hodnotící rasové předsudky a stereotypy. S ohledem na motivační procesy mají lidé základní

potřebu moci, statusu a kontroly nejen pro sebe, ale i pro svou vlastní skupinu, která zhoršuje zaujatost a často produkuje meziskupinový konflikt.

V této podkapitole bude představen i jeden z kontroverzních pohledů na rasismus vzniklý ve Spojených státech, který rasismus chápe jako výsledek spojení předsudku a moci. Z tohoto hlediska mohou být rasisté pouze příslušníci většinové společnosti, protože řídí instituce a ovlivňují politické dění, aby mohli prosazovat své vlastní kulturní hodnoty a normy. To v konečném důsledku znamená vynucování všech výhod pro sebe a zamezování jakéhokoliv náznaku rovného přístupu. Připouští sice, že Afroameričané mohou mít předsudky, ale jako skupina ve Spojených státech nemají žádnou moc, z tohoto hlediska nemohou býti rasisty. Rasismus je tedy uplatnění moci proti menšinám (Operario & Fiske, 1998; Sue, 2003). Charles R. Ridley (1995) a mnoho dalších autorů se však domnívají, že členové všech rasových skupin mohou být rasisty, protože rasismus je determinován důsledky vlastních činů. Ridley poznamenává, že menšinové skupiny mohou být rasistické vůči ostatním menšinovým skupinám, a i v několika málo případech proti skupině tvořené bělochy, která je v menšině. Avšak připouští, že k podmanění nebo utlačování druhých je zapotřebí moc a většina moci je ve Spojených státech v rukou bílých lidí.

Pettigrew (1981) provedl ve Spojených státech rozsáhlou studii, ve které se zabýval rasismem majority vůči černochům. Zjistil, že zhruba 15 procent bílých Američanů je extrémně rasistických vůči Afroameričanům. Tuto obrovskou nenávist si spojuje s autoritářskou osobností. Přibližně 60 procent dospělých bílých Američanů nebylo nakloněno ani k podporování rasismu, a ani k odmítnutí. Nakonec asi 25 procent většinové společnosti soustavně podporuje práva černochů a lze říci, že je proti rasistickému chování.

Současné výzkumy zabývající se rasismem v USA naznačují, že stále přetrvávají velké rozdíly ve vnímání majoritního Američana a ostatních etnických skupin, zejména Afroameričanů. Tyto závěry podporuje výzkum Carpusora a Logese (2006), kteří se rozhodli poslat identické emaily pronajímatelům volných bytů v oblasti Los Angeles. Celkem zaslali 1 115 emailů, některé byly podepsané jako Patrick McDougall jiné jako Said Al-Rahman a další jako Tyrell Jackson. Pozitivní odpovědi se vrátily na 89 procent emailů podepsaných Patrick McDougall, na 66 procent podepsaných Said Al-Rahman a na 56 procent Tyrell Jackson. K podobnému výsledku dospěli Bertrand

a Mullainathan (2004), kteří odeslali 5 000 životopisů na 1 300 různých reklamních kampaní. Žadatelé, kterým byla náhodně přiřazena bělošská jména (Emily, Greg), obdrželi jedno zpětné volání na každých 10 odeslaných životopisů. Ti, kteří dostali černošská jména (Lakisha, Jamal), obdrželi jedno zpětné volání na každých 15 odeslaných životopisů.

Keith Payne (2001) publikoval studii inspirovanou událostí, která se stala v roce 1999, kdy policejní důstojníci v New Yorku zastřelili 23letého Amadou Dialla, imigranta z Guineje. Policisté na něj vystřelili 41krát, zatímco si Diallo vyndával peněženku. Účastníci jeho výzkumu byli vysokoškolští studenti, kteří měli za úkol pokusit se identifikovat objekt (zbraň nebo předmět). Obrázky těchto objektů byly prezentovány na obrazovce počítače, bezprostředně tomu předcházela rychlá prezentace černošské nebo bělošské mužské tváře. Payne zjistil, že účastníci častěji zaměňovali neškodný předmět za zbraň, pokud předtím viděli černou tvář než bílou.

Joshua Correll a jeho kolegové (2002) navázali na předešlou studii a vytvořili pro svůj experiment videohru, ve které měli účastníci rozhodnout, zda vystřelí nebo nevystřelí na cílovou osobu, která se objevila na obrazovce počítače. Cílovou osobou byl buď běloch, nebo černochoch. Někteří z nich drželi zbraň a jiní drželi neškodné předměty (jako černý mobilní telefon nebo peněženku). Pokud cílová osoba držela zbraň, měli účastníci co nejdříve zmáčknout „střílet“. Pokud by osoba držela neškodný předmět, měli respondenti co nejdříve zmáčknout „nestřílet“. Stejně jako v Paynově studii ukázali účastníci konzistenci s rasovými stereotypy. V případě, že cílová osoba držela zbraň, rychleji stiskli „střílet“, pokud ji držel černochoch, než když ji držel běloch. V případě, že cílová osoba držela neškodný objekt, trvalo delší čas, než stiskli „nestřílet“, pokud ho držel černochoch, než když ho držel běloch. Účastníci navíc měli větší pravděpodobnost, že by mylně „stříleli“ na neozbrojený cíl, pokud by šlo o černochocha, než kdyby jím byl běloch.

V analýze novináře Lichtblaua (2005), který se zabýval zastavováním aut dopravní policií, byli Afroameričané a Latinoameričané čtyřikrát častěji prohledáni policejní hlídkou než majoritní Američané, dvakrát více zatčeni a třikrát více spoutáni a spolu s tím byly proti nim použity donucovací prostředky. V oblasti zdravotnictví mají Afroameričané podle Feagina a McKinneyové (2003) nejvyšší míru morbidity a úmrtnosti téměř pro všechny nemoci, nejvyšší míru invalidity, nejkratší očekávanou

délku života a nejobtížnější přístup ke zdravotní péči ze všech rasových a etnických skupin.

Jak již bylo popsáno, ve Spojených státech stále přetrvávají rasové předsudky a rasová diskriminace, ale jejich projevy se od dob 50. – 60. let 20. století výrazně změnilly. Americká společnost zavrhl tradiční rasismus, který byl nahrazen akceptovatelnými a propracovanějšími formami novodobého rasismu.

5.2 Tradiční rasismus (Old-fashioned racism)

O tradičním rasismu lze hovořit tehdy, když máme před sebou ideologii, která tvrdí, že rozdíly mezi jednotlivými rasami jsou vrozené a neměnné. Pakliže jsou jednotlivé rasy odlišné, je patrné, že vznikne rasová hierarchie – nadřazenost jedné rasy nad ostatními (Fredrickson, 2003). Tradiční rasismus je založený na teorii biologické nadřazenosti bílé rasy nad ostatními, na fyzické segregaci a legalizované diskriminaci menšin.

Tradiční rasismus zahrnuje vše od rasových nadávek přes pálení až k rasově založené vraždě (Rios & Zamudio, 2006). Společnost vnímá tradiční rasismus jako diskriminaci. V posledních letech je rasová nenávisť společností (především majoritní společností) zamítána, ale rasový útisk zůstává. Výzkumy naznačují, že se rasismus neprojevuje otevřeně = explicitní rasismus, ale že lidé používají méně zřejmé projevy, tedy skryté = implicitní rasismus (Sue, 2010).

Tradiční pojetí rasismu ve Spojených státech se vyznačuje třemi základními znaky:

1. sociální vzdálenost mezi rasami (černochoy a bělochoy),
2. víra v biologickou méněcennost černochoy,
3. podpora veřejné politiky zajišťující rasovou segregaci a formalizovanou diskriminaci (Kinder, 2013; McConahay & Hough, 1976).

5.3 Novodobý rasismus

Dnešní společnost chce být demokratická a seriózní, proto popírá jakoukoliv možnost existence rasismu a jeho tradičních forem. V novodobém rasismu nejsou etnické menšiny méněcenné a jejich kultura je v zásadě respektována, ale rasistické

chování se objeví, jakmile jsou společenské normy slabé nebo nejednoznačné. Z tohoto důvodu není překvapující, že rasismus se neustále vyvíjí směrem k novým formám, které jsou hůře rozpoznatelné. Nový rasismus může být popsán jako spíše nepřímý, jemnější, více procedurální, zdánlivě nerasistický (Pettigrew, 1979a).

Většina současných teorií rasového předsudku je charakterizována dvěma faktory. Předpokladem je, že lidé jsou ovlivňováni dvěma konkurenčními motivacemi, které jsou založeny na: (1) rasovém předsudku a (2) motivaci potlačit předsudek. Tento konflikt vytváří rozporuplné emoce, nestabilitu, behaviorální a kognitivní nesoulad (Crandall & Eshleman, 2003).

Prvním faktorem je originální předsudek, který je afektivně negativní a má motivační sílu. Většina dvoufaktorových teorií tvrdí, že velká část majoritních Američanů má skutečné (primární a ryzí) předsudky proti Afroameričanům. Druhým faktorem je motivace k ovládnutí prvního faktoru. Projevuje se v tom, že majoritní Američané nechtějí vyjadřovat předsudky slovem nebo skutkem, protože chtějí zachovat liberalismus, rovnostářství, soucit s outsiderem, udržovat nezaujatý sebeobraz, společenské normy, politickou korektnost a humanistické hodnoty (Crandall & Eshleman, 2003). Jednoduchá rovnice shrnuje tyto dvoufaktorové teorie následujícím způsobem: předsudek + potlačení = vyjádření.

Henry a Sears (2002) rozlišují tři základní formy moderního rasismu. Rasismus rozdělují na **averzivní**, **symbolický** a **ambivalentní**.

5.3.1 Averzivní rasismus

Averzivní rasismus je charakteristický pro podstatnou část vzdělaných a liberálních příslušníků majority nejen ve Spojených státech. Averzivní rasismus se vyznačuje rozpolceností mezi přesvědčením o rovnostářských hodnotách a neuvědomovanými negativními pocity vůči rasovým skupinám. Rasistické postoje se vyskytují v jemné formě, aby nedošlo k ohrožení vlastního bezpředsudečného obrazu. Např. „Když koukám na lidi, nevidím barvu.“ Jedinci se tak snaží nemyslet na to, že by někdy mohli patřit do nějaké etnické nebo rasové skupiny, což jim umožňuje nahlížet na sebe jako na nezaujaté a nediskriminující občany. Tento skrytý mechanismus se může projevovat ve vyhýbání se kontaktu s negativně hodnocenou rasovou skupinou, a to

především kontaktu vyžadujícímu pozitivní interakce (Dovidio & Gaertner, 1993, 1998; Gaertner & Dovidio, 1986).

Pro averzivní rasismus je příznačné, že v situacích, ve kterých je chování dobře definované, je pro jedince nepravděpodobné, aby jeho chování bylo diskriminující vůči jiné etnické skupině. Naopak v nejednoznačných situacích budou majoritní členové zaujatí vůči jiné rasové nebo etnické skupině, jelikož nedochází k ohrožení svého vlastního pozitivního sebeobrazu (Gaertner & Dovidio, 1986).

5.3.2 Symbolický rasismus

Symbolický rasismus je koherentní systém přesvědčení, který odráží základní předsudky vůči černochům ve Spojených státech. Tato přesvědčení zahrnují stereotyp, že jsou černoši morálně horší než majorita a že porušují tradiční bílé americké hodnoty, jako je tvrdá práce, nezávislost atd. Tato přesvědčení mohou způsobit, že se černoši stanou předmětem diskriminace, kterou si majorita může ospravedlnit jako starost o spravedlnost. Symbolický rasismus může být také popsán jako kombinace anti-menšinových nálad s tradičními, protestantskými a konzervativními hodnotami. Symbolický rasismus se vyskytuje především v příměstských oblastech, ve kterých žijí především bílí Američané (Kinder & Sears, 1981).

Podle Searse a Henryho (2008) je symbolický rasismus spjat s politickými otázkami, které se ve Spojených státech vztahují ke 4 bodům:

1. černoši již nečelí diskriminaci a předsudkům;
2. černoši dostávají více, než si zaslouží (sociální pomoc od státu);
3. černoši nepracují dost tvrdě (nechtějí si sehnat práci);
4. černoši jsou příliš nároční – chtějí toho moc a příliš rychle (kriminalita).

5.3.3 Ambivalentní rasismus

Podle teorie *ambivalentního rasismu* majoritní Američané zažívají emoční konflikt mezi pozitivními a negativními pocity vůči specifické cílové skupině. Tento nesoulad je způsoben vnímáním černochů jako odlišných a znevýhodněných. Podle těchto atributů jsou u lidí vyvolávány pocity averze a sympatie. Afroameričané jsou majoritou vnímáni jako skupina, která potřebuje pomoc, ale nevyvíjí dostatečné úsilí, aby si pomohla sama (Katz, 1981; Katz & Hass, 1988). Tato ambivalence v postojích stojí na charakteristických hodnotách pro majoritní Američany, kterými jsou:

- Individuální hodnoty (osobní svoboda a odpovědnost, důraz na tvrdou práci a disciplína);
- Rovnostářské/humanistické hodnoty.

Pokud převažují rovnostářské/humanistické hodnoty, tak převládá pozitivní chování – pročernošské postoje (přesvědčení, že černoši mají znevýhodněné postavení ve společnosti). Převaha individuálních hodnot vede k negativnímu chování – protičernošským postojům (přesvědčení, že černoši nechtějí zlepšit své sociálně-ekonomické postavení). Roli zde hrají také stereotypy. Pozitivní stereotypy vzbuzují pozitivní emoce a negativní stereotypy podněcují averzi vůči rasové skupině (Katz & Hass, 1988).

5.3.4 Blatant a Subtle prejudice

V západní Evropě se také můžeme setkat s rozdělením rasismu na *otevřený a skrytý* (blatant a subtle racism). Otevřený rasismus je stejný jako symbolický (Kinder & Sears, 1981) nebo moderní (McConahay, 1986). Rasismus otevřený je definovaný jako *horký, v blízkosti a přímý*. Skládá se ze dvou částí: 1) vnímání hrozby a odmítnutí druhé skupiny a 2) opozice vůči těsnému kontaktu s nečlenskou skupinou. Skrytý rasismus je definován jako *chladný, vzdálený a nepřímý* a skládá se ze tří složek: obhajoba tradičních hodnot, nadsázka kulturních rozdílů a popření pozitivních emocí. Tyto tři složky tvoří společensky přijatelné odmítnutí menšiny ze zdánlivě nepředsudčného důvodu (Pettigrew & Meertens, 1995, s. 58).

Tabulka 1 Shrnutí moderního a tradičního rasismu (Whitley & Kite, 2010 s. 221)

<i>Typ rasismu</i>	<i>Rovnostářství</i>	<i>Odmítnutí tradičních rasistických přesvědčení</i>	<i>Jiná přesvědčení</i>	<i>Emocionální odpověď</i>	<i>Behaviorální odpověď</i>
<i>tradiční</i>	<i>nízké</i>	<i>nízké</i>	<i>vrozená nadřazenost pro bílé</i>	<i>silná negativní (strach, nenávisť)</i>	<i>snaha vyloučit nebo kontrolovat minoritní skupiny nebo jim dominovat</i>
<i>moderní – symbolický</i>	<i>vysoké pro příležitost; nízké pro výsledek</i>	<i>střední</i>	<i>popírání diskriminace, rasové tradiční hodnoty, pocity nespravedlnosti vůči minoritám</i>	<i>mírná až středně negativní (odpor, nechuť, úzkost)</i>	<i>proti politice zaměřené na menšiny, v nejasných situacích zaujatý vůči minoritě</i>
<i>averzivní</i>	<i>vysoké</i>	<i>vysoké</i>	<i>vidí sám sebe jako nepředsudečného</i>	<i>středně negativní (diskomfort, úzkost spojená s kontaktem s jinou skupinou)</i>	<i>vyhýbání se meziskupinové interakci, zdvořilost, pokud je kontakt nevyhnutelný, v nejasných situacích zaujetí vůči minoritě</i>
<i>ambivalentní</i>	<i>vysoké</i>	<i>vysoké</i>	<i>konflikt mezi tradičními a rovnostářskými přesvědčeními a mezi pozitivními a negativními stereotypy</i>	<i>pozitivní (sympatie) i negativní (averze)</i>	<i>zesílená odpověď</i>

6 Romové jako národnostní etnická menšina

Skupina obyvatelstva mající silné vazby ke státu, ve kterém žije, ale přesto nepřijímá národní identitu a přeje si zachovat svá vlastní etnická, jazyková, kulturní a náboženská specifika, se označuje jako *národnostní menšina* (Hladík, 2006).

Ve vztahu k České republice je příslušníkem národnostní menšiny ten člověk, který je občanem ČR a hlásí se k jiné národnosti než české a chce být považován za příslušníka národnostní menšiny spolu s dalšími občany, kteří se hlásí k té stejné národnosti (Petráš, Petřů & Scheu, 2009).

Romové se stali národnostní menšinou oficiálně v roce 1991 (Wolf, 2000). Romové jsou nejpočetnější národnostní menšinou v České republice a nepochybně jsou také naší společností nejsilněji vnímáni jako národnostní menšina. Podle odhadů koordinátorů pro záležitosti romské menšiny žije v České republice přibližně 240 300 Romů a tvoří tak přibližně 2,2 procenta obyvatel České republiky (Úřad vlády ČR, 2018).

Romští příslušníci mají mezi sebou pevná etnická pouta, která jsou pro ně přirozená, a liší se od většiny majoritních Čechů v těchto bodech:

- rozdílným rozvrstvením v sociálně politické stránce;
- etnickými a kulturními zvláštnostmi, jako je život v komunitě, jazyk, tradice, silná tendence k sounáležitosti;
- postupným a osobitě se vyvíjejícím společenstvím v historické závislosti na čase a prostoru (Nečas, 2002).

Terminologické obtíže mohou nastat při používání, kdy je pojem národnostní menšina zastoupen jiným výrazem – etnickou menšinou. Tyto termíny mají obdobné charakteristiky a nelze je od sebe zřetelně odlišit (Jirasová, Pospíšil & Sulitka, 2008). Dle Průchy (2001) většina odborné veřejnosti zastává stanovisko, že vymezení národnostní menšiny se shoduje s vymezením etnika či etnické skupiny. Zařazení Romů do jedné ze zmíněných kategorií bývá považováno za nejednoznačné, nejčastěji jsou však pokládáni za etnickou nebo rasovou skupinu¹².

Na základě neadekvátního obecného vymezení budou ještě objasněny pojmy vztahující se k etnickým menšinám, těmi jsou etnikum a etnicita. Pojem *etnikum*

¹² Autor práce taktéž nahlíží na Romy jako na etnickou skupinu.

pochází z řeckého „ethnos“, což znamená kmen, rasa, národ ve smyslu rodové příbuznosti. Etnikum (etnická skupina) je chápáno jako společenství lidí, které se vyznačuje společným rasovým původem, jazykem, kulturou a vlastní etnicitou (Mucha, 2004; Průcha, 2010).

Etnicita je propojený systém kulturních, materiálních a duchovních hodnot a rasových, jazykových a teritoriálních vlivů, historických představ o společném původu, které ovlivňují a utvářejí etnické vědomí člověka a jeho etnickou identitu, čímž ho odlišují od ostatních (Mucha, 2004; Průcha, 2001).

6.1 Postoje k Romům

Pro členy daného etnika je podstatné označení, které sami sobě dávají. Co tedy znamená být Romem? Jak se Rom odlišuje od ostatních a co je vlastně „romství“?

Moravec (2006) nabízí tři alternativy:

1) Rom jako nositel romské kultury.

Romství (rompien) je vlastnost nositele romské kultury v tom nejobecnějším slova smyslu. Základní a naprosto nejdůležitější prostředí pro získání rompien je rodina. Romství je vlastnost, kterou jedinec získá tím, že se narodí a vyrůstá v romské rodině a že se identifikuje s její hodnotovou orientací. Romství je tedy chápáno jako subjektivní závazek každého Roma ke svým lidem a také zapojení se do rodového života. Každý jedinec může romství ztratit nebo odmítnout, ovšem není snadné ho získat. Pro rompien jsou charakteristické kulturní návyky, znalost rodinných tradic, organizace rodinného života, způsob komunikace uvnitř i vně vlastní komunity, způsob orientace v čase, vztah k lidem vlastním i cizím, předsudky, stereotypy a víra (Sekyt, 2004).

Důležité je také zmínit, že často zmiňovaná romská populace je chápána jako symbol pro jedno romské společenství fungující jednotně a společně vystupující vůči většinové společnosti, takže je obvykle z velké části pouze umělým konstruktem (či spíše lichou představou) majority, neboť předpokládá homogenitu a identitu tam, kde se nalézají výrazná heterogenita a zásadní odlišnost. Skutečný stav je ovšem takový, že mezi Romy neexistuje jednotné etnické povědomí (Jakoubek, 2004).

2) Romem je ten, kdo se s ním sám ztotožní.

Druhá možnost je v souladu s českým právním řádem, který říká, že Romem je ten, kdo se přihlásí k romské národnosti (Šimíková, 2004). Podle oficiálního sčítání obyvatelstva z roku 2011 je pouze 5 135 lidí romského původu (Sčítání lidu, domů a bytů, 2011). Velice obtížnou otázkou tedy zůstává, proč se někteří příslušníci romské menšiny ke své národnosti nepřihlásí? Podle Říčana (2000) za to může fakt, že majoritní společnost vnímá Romy negativně, z toho důvodu Romové preferují českou, a ne romskou národnost. Romové se tak rozhodují patrně z obav, aby jim přihlášení ke své národnosti nepřineslo negativní důsledky.

Na druhou stranu můžeme ve společnosti vnímat i vliv a posílení romské národní pospolitosti, jelikož se ke svému romskému původu hlásí známé osobnosti, uznávaní sportovci, společenské elity země a další významní lidé. Takové případy vyvolávají v obyčejných romských lidech pocity hrdosti a vzájemného souznění. Ovšem můžeme také dokumentovat, že existují exemplární příklady, kdy se Rom zřekne svého romství, což jej vede k tomu, že klade akcent na svou novou identitu (gádžovství) a distancuje se od svého původu.

3) Romem je ten, koho za něj považuje majoritní společnost podle typických tělesných znaků.

Poslední alternativa je v souladu s lidovým míněním, že romství je přisuzováno na základě zevnějšku. Tato kategorizace může být nepřesná a zavádějící, jistě existuje mnoho případů, ve kterých není zřejmé, do jaké skupiny jedinec patří a lidé mu přisoudí určitou národnost podle fyzických rysů. Charakteristické znaky pro většinu Romů jsou tmavá pigmentace očí a vlasů, žlutohnědá barva pleti přecházející od světlé až po výrazně tmavou, tvar hlavy, rukou, tělesné proporce. Mezi Romy dominují převážně mediteranoidní a indoafgánské antropologické typy (Fraser, 1998).

Moravec (2006) tvrdí, že neexistuje nic jako typicky romský typ, resp. romský antropologický typ. Třetí možnost bychom měli brát v úvahu jen

z jediného důvodu, a to, že je hojně využívána mezi lidmi, ale identifikovat etnickou příslušnost jedince jen podle jeho antropologického typu nelze.

6.2 Stereotypy vůči Romům

V historickém kontextu to Romové neměli moc jednoduché, romské etnikum si prošlo ponižováním, diskriminací, segregací i vyvražďováním, není tedy divu, že jsou odlišní. Převážně se orientují jen na přítomnost, chybí jim smysl pro plánování budoucnosti, je pro ně charakteristické nedostatečné úsilí, jsou smířeni se svým osudem a nejeví zájem si navzájem pomoci (Sekyt, 2008). Postavení Romů v české společnosti je pravděpodobně ze všech národnostních menšin nejhorší. Podle Sekyta (2008) mohou být některými důvody tohoto nelichotivého postavení jednak špatná informovanost, dále také strach z neznáma a v neposlední řadě také neporozumění romské kultuře. Romové jsou často spojováni se sociálně patologickými jevy (např. majetková protiprávní činnost) a jsou majoritou vnímáni podle pejorativního stereotypu. Podle Stewarta (1997) je mnoho členů majoritní společnosti přesvědčeno, že neexistují více nenapravitelní zloději a paraziti než Romové.

Pavel Pekárek (1997, s. 14–15) uvádí osm faktorů, které podle něj determinují současné chápání problematičtějšího soužití majoritní společnosti s romskou menšinou:

- svébytná etnicita nesoucí znaky rodového uspořádání, nomádkého způsobu života, svébytný živý jazyk;
- formy usídlování a bydlení;
- formy ekonomických aktivit včetně kriminality;
- problematika zdraví, hygieny a zdravotnické osvěty;
- problematika výchovy a vzdělávání dětí a mládeže;
- problematika výskytu sociálně patologických jevů, speciálně forem sociální nepřizpůsobivosti jednotlivců;
- uzavřenost romského etnika a sociální distance mezi oběma populacemi;
- antropologické odlišnosti.

Romská menšina zakouší v soužití s českou populací mnoho problémů. Z české strany je jim vytýkána hlučnost, nevzdělanost, špatné sousedské vztahy, špatná pracovní

morálka, lenost, nízká kvalifikace, kriminalita, agresivní chování, prostituce, nečestné jednání (Sekyt, 2001).

Některé nastíněné důvody averze vůči Romům shrnuje Večerka (1999). Nejčastěji uváděnou výtkou je od majoritní společnosti předpoklad, že romská populace páchá trestnou činnost daleko častěji než příslušníci většinové společnosti. Dále je jim vyčítáno, že jsou příliš hluční na ulicích a v bytech a hovoří směsicí romštiny a češtiny. V neposlední řadě panuje obecné přesvědčení, že se Romové snaží vyhýbat práci a nechtějí se vzdělávat. Podle majority jsou romské rodinné vztahy nefunkční a nezodpovědné, to souvisí především s nízkým věkem prvorodiček a s vysokým počtem dětí. Romští rodiče se někdy o tolik dětí nemohou starat a dají je do dětského domova, to je také důvod, proč přibývá romských dětí v dětských domovech. Tato averze a nedůvěra k romskému etniku je zakořeněna již v rodině a je posilována ve školách a ve vrstevnických skupinách.

Stereotypní obraz Roma předkládá Říčan, který předpokládá, že Romové jsou majoritní společností vnímáni stále více negativně:

Pro průměrného gádže je dnes Rom stále více v podstatě jen snědý asociál, jemuž nelze důvěřovat, od něhož je nutno očekávat hlavně násilí, lež a krádež, člověk na jedné straně mazaný, na druhé straně dětinský, neschopný plánovat a dbát na vlastní dlouhodobý zájem, nevzdělaný, nespolehlivý, líný, špinavý a požívačný primitiv. (Říčan, 2000, s. 95)

Říčan (2000) také poukazuje na nesnáze romské populace, která se s tímto prezentovaným stereotypem musí vyrovnat. Čím je silnější tento stereotyp u majoritní společnosti, tím více se může stát sebenaplňujícím proroctvím.

Jak již bylo výše popsáno, tak se příslušníci majoritní společnosti staví k Romům jako k nositelům odlišného antropologického typu, jehož typickým rysem je jiná barva pleti. Na základě tohoto znaku vznikají vulgární výrazy jako „brikety“, „černé huby“, „tma“ a jiné. Spojením všech těchto označení je představa, že romské etnikum je „barevné“ ve smyslu „černé“, oproti nim je příslušník majoritní společnosti „bílý“. Tyto výrazy jsou spojeny s hodnotícím hlediskem, neboť „bílí“ jsou ti dobří a slušní, kdežto „černí“ jsou zlí a zkažení. Podle uvedeného modelu je postaven (implicitní) koncept diskriminace na základě barvy pleti, v němž jsou černí ve znevýhodněném postavení a bílí jsou upřednostňováni ve všech ohledech.

Skutečnost, že takový koncept existuje, je všeobecně známá a je předmětem kritiky a odsouzení (Jakoubek, 2004).

6.3 Diskriminace z pohledu romské optiky na majoritní společnost

Nečas (2002) se domnívá, že Romové pokládají za diskriminační chování od většinové společnosti takové případy, ve kterých jim policie a justice nezajistí dostatečnou ochranu před rasovým ponižováním, fyzickými útoky, xenofobními projevy ze strany okolí a sociálním vyčleňováním. Jako diskriminační chování chápou i neochotu úřadů při vyřizování svých záležitostí, a to souvisí i s diskriminací na trhu práce, kde je romský uchazeč odmítnut z důvodu jeho národnosti. Tato skutečnost je pro něj nepochybně zdrojem pocitů frustrace z neuspokojivého uplatnění ve společnosti, v níž musí Romové často čelit až existenčním problémům. Také se musí vypořádávat se změnami v rámci rozpadajícího se tradičního romského společenství s jeho hodnotovým systémem, včetně toho, že musí přejímat některé negativní hodnoty od majoritní společnosti. Z těchto důvodů Romové trpí pocitem nejistoty, ztrácejí důvěru v instituce a opatření státu a nevidí pozitivně svou budoucnost.

Nejméně nápadnou diskriminací, které jsou Romové v naší společnosti vystaveni, je metakomunikační odmítání v osobním styku. To znamená, že se příslušníci většinové společnosti záměrně vyhýbají romské populaci, aby předešli jakémukoliv kontaktu s nimi, pakliže taková událost nastane, snaží se v jejich přítomnosti pobýt co nejkratší možnou dobu. Dále tyto projevy mohou vést k více či méně skrytě projevovanému nepřátelství (Sekyt, 2001). Majoritní společnost navíc od Romů „očekává“, že se budou chovat asociálně a podle toho se k nim sami chovají. To vede k tomu, že i Romové jsou vůči počínání majority značně nedůvěřiví a jsou ostražití i při projevené dobré vůli ze strany majority. Tím vzniká začarovaný kruh (Večerka, 1999).

Romům se na Čechách nelíbí vypočítavost, chlad, nadřazené chování, xenofobie a rasismus. Jak u Romů, tak i u Čechů se nacházejí jedinci, kteří mají tendenci zobecňovat vlastnosti (především ty negativní) jednotlivců druhé skupiny a přisuzovat je celé skupině. Chování obou zmíněných skupin do značné míry determinují předsudky z dávné minulosti (Sekyt, 2001).

Vztah Romů k majoritě je složitý a dal by se označit jako ambivalentní. Romové na jedné straně obdivují styl života, jakým majoritní společnost žije, a snaží se mu přiblížit, ale zároveň jím opovrhují (Říčan, 2000).

6.4 Porovnání s jinými minoritami

Situace Romů v porovnání s jinými menšinami je zřejmě nejžalostnější. Ve výzkumech jsou Romové často srovnáváni s Vietnamci, kteří v České republice zastupují jednu z největších menšin. Majorita se k oběma minoritám chová značně odlišně. Vietnamci (na rozdíl od Romů) mají nálepku tvrdě pracujících obchodníků, kteří se snaží uživit svoji rodinu (i když někdy nezákonným způsobem – mafie, pěstování marihuany atd.). Tyto závěry podporují i výzkumy Centra pro výzkum veřejného mínění (2016b, 2017a, 2018a), v nichž Romové s jistou pravidelností končí na posledním nebo předposledním místě. Stejně jako Romové jsou majoritě nesympatičtí Arabové, dále následují Ukrajinci, Albánci, Rumuni, Rusové, Bulhaři. To je pravděpodobně dáno antipatií spojenou s migrací, pracovním zapojením, nelegálním pobytem, kriminalitou atd. O něco pozitivněji jsou hodnoceni Židé, Řekové, Srbové, Vietnamci a Číňané. Důvodem je pravděpodobně to, že se spojují sympatie spojené se začleněním do majoritní společnosti a zároveň antipatie spojené s odlišností. Nejlépe jsou vnímáni Slováci, Poláci, Češi, Němci a Maďaři. Zřejmě proto, že jsou společně s Čechy součástí středoevropského prostoru, nebo je to dáno tím, že s většinou těchto zemí Česká republika sousedí.

Skupinou, která se v posledních letech nejvíce přiblížila Romům, jsou migranti neboli uprchlíci utíkající před špatnými životními podmínkami panujícími v jejich zemi (většinou prchají z arabských zemí). Majoritou jsou vnímáni jako hrozba, kterou tady nechtějí. Majoritní společnost si pomalu začíná uvědomovat, že mnoho Romů nepracuje a nepřispívá tak státu, ale nejsou pro Českou republiku hrozbou jako uprchlíci. Podle výzkumů Centra pro výzkum veřejného mínění (2016a, 2017b, 2018b, 2018c) panují obavy především kvůli teroristickým útokům, znásilňování a přepadávání ze strany uprchlíků.

EMPIRICKÁ ČÁST

7 Výzkumný problém, cíl výzkumu a etické aspekty

7.1 Výzkumný problém

Problematika rasových postojů patří mezi témata sociální a interkulturní psychologie, kterým se již nějakou dobu věnuje mnoho autorů v zahraničí, a speciální prostor je tomuto tématu věnován ve Spojených státech. Hlavní důraz je v USA kladen na implicitní a explicitní postoje majority k Afroameričanům, kteří tvoří nemalou část amerického obyvatelstva. Později se výzkumy v USA přesunuly i na jiné minority, jako jsou Latinoameričané nebo asijské Američané.

Autor se domnívá, že na základě dřívějších výzkumů přetrvávají v České republice negativní postoje vůči některým minoritám, konkrétně proti Romům. To potvrzují i protiromské nálady z několika předešlých let, kdy byla situace mezi Romy a majoritou velice napjatá a docházelo ke konfliktům mezi majoritou a Romy (např. Duchcov, České Budějovice). Proto se autor rozhodl aplikovat výzkumné metody vyvinuté v zahraničí na romskou populaci a zjišťovat, zda jsou opravdu implicitní a explicitní postoje majoritních Čechů k Romům tak negativní, jak autor předpokládá. Dále bude probádáno, jestli se budou lišit implicitní (latentní) odpovědi od explicitních (manifestovaných) výpovědí k romskému etniku.

Rasové postoje vůči Romům nejsou v České republice příliš probádány. Existuje jen malé množství výzkumných prací, které se snaží vysvětlit postoje k Romům, ale nejsou provedeny na velkém množství respondentů nebo zahrnují jen některé metody zjišťování implicitních a explicitních postojů.

7.2 Cíl výzkumu

Pro **první výzkum** je primárním cílem nalezení implicitních a explicitních postojů, které zaujímají majoritní Češi vůči Romům. Kromě samotných implicitních a explicitních postojů vůči této etnické skupině je také zjišťován jejich vzájemný vztah a také jednotlivé souvislosti mezi metodami. Cílem je také srovnání atributů přisuzovaných majoritou Romům s vlastnostmi, které přisuzuje majorita sama sobě.

V neposlední řadě bylo také zjišťováno, zda se majoritní Češi hodnotí pozitivně a zda romskou populaci hodnotí negativně.

Cílem **druhého výzkumu** je nalezení implicitních postojů, které zaujímají majoritní Češi vůči Romům, a zjištění vztahu mezi nepřímou metodou zjišťování postojů a teorií sociální dominance.

7.3 Etické aspekty

Respondenti se obou výzkumů účastnili dobrovolně a v jakékoliv části mohli testovou baterii přerušit či ukončit. Před samotným testováním probandi podepsali informovaný souhlas a byli srozuměni se všemi etickými sounáležitostmi vztahujícími se k výzkumu (podoba použitého informovaného souhlasu je součástí příloh). Šlo především o poučení, že jejich výsledná data budou použita jen pro výzkumné účely a jejich totožnost bude anonymizována. Subjektům byly také před testováním kladeny jednoduché screeningové otázky na jejich zdravotní a psychický stav související především s výzkumnou částí testu na počítači, která vyžadovala rychlé a přesné reagování na podnětový materiál. Nikdo z účastníků neuvedl žádný zdravotní ani psychický problém, který by mu znemožnil vyplnit testový materiál. Před testováním ještě probandi vypnili základní informace o sobě jako pohlaví, věk a vzdělání.

První výzkum probíhal od ledna až do dubna 2016 a doba strávená jedním respondentem na výzkumu byla přibližně dvacet až pětadvacet minut. Výzkum byl rozdělen na dvě části: nejprve byly subjektům předloženy přímé techniky v pořadí škála postojů k Romům a valence stereotypů ve formě tužka a papír. Dále byly předloženy nepřímé techniky v pořadí BFP a testovou baterii uzavíral IAT, obě nepřímé techniky byly provedeny na počítači modelu Dell Inspiron 1545.

Druhý výzkum probíhal od března do října 2018 a doba strávená jedním respondentem na výzkumu byla přibližně dvanáct až sedmnáct minut. Nejdříve proband vyplnil škálu sociálně dominantní orientace ve formě tužka a papír a poté mu byl předložen implicitní asociační test, který respondent provedl na počítači Lenovo Z7080.

Pro samotná výzkumná šetření byla snaha vytvořit bezpečí a zajistit komfort pro respondenty, zvláště z toho důvodu, že se výzkum neodehrával v jejich přirozeném domácím prostředí, proto bylo důležité navodit příjemnou atmosféru, aby byli schopni ničím nerušení vyplnit testovou baterii.

8 První výzkumné šetření

8.1 Výzkumné otázky

VO1: Jaké atributy připisují majoritní Češi sami sobě?

VO2: Jaké atributy připisují majoritní Češi Romům?

8.2 Hypotézy

H1: Majoritní Češi přisuzují sami sobě pozitivnější atributy než Romům.

H2: Škála postojů k Romům má vztah s valencí stereotypu.

H2A: ŠPkR a valence stereotypů u majoritních Čechů mají pozitivní vztah.

H2B: ŠPkR a valence stereotypů u Romů mají negativní vztah.

H3: Majoritní Češi preferují v implicitním asociačním testu české tváře před romskými.

H4: Existuje signifikantní rozdíl latencí samotných adjektiv a adjektiv po primu u Romů v testu BFP.

H5: Explicitní metody nemají vztah s IAT.

H5A: ŠPkR a valence stereotypů u majoritních Čechů nemají vztah s IAT.

H5B: Valence stereotypů u Romů nemá vztah s IAT.

H6: Explicitní metody nemají vztah s BFP.

H6A: ŠPkR a valence stereotypů u majoritních Čechů nemají vztah s BFP.

H6B: Valence stereotypů u Romů má negativní vztah s BFP.

H7: IAT a BFP spolu nesouvisí.

H7A: IAT a BFP spolu nesouvisí u majoritních Čechů.

H7B: IAT a BFP spolu nesouvisí u Romů.

8.3 Metodologický rámec

8.3.1 Typ výzkumu

Zvoleným typem výzkumu byl kvantitativní přístup, který umožňuje sběr dat v krátkém čase od velkého počtu respondentů. Výzkumnou formu tvořila kombinace korelační a srovnávací studie. Korelační studie zjišťovala vztah mezi nepřímými

a přímými metodami. Srovnávací studie porovnávala odpovědi majority na Romy a na sebe samé.

8.3.2 Pilotní studie

Pilotní výzkum je prováděn na malém vzorku jedinců naší cílové populace a je testem nástrojů, které ve výzkumu hodláme použít (Disman, 2002). Jedním z cílů této pilotní studie bylo zjištění, zda bude mít sestavená škála (*škála postojů k Romům*) dostatečně vysokou reliabilitu, proto byla její prvotní verze předložena probandům k otestování. Respondenti byli také požádáni o postřehy k formální stránce škály postojů k Romům. Byli tázáni, jestli rozumí výroky, jestli jsou adekvátně položené, či zda je nutné pozměnit, nebo dokonce odstranit některé položky. Na základě pilotního výzkumu byly odstraněny 3 výroky převzaté ze škály moderního rasismu (McConahay, 1986), jelikož respondentům dělalo problém poznat, jak je myšlen souhlas nebo nesouhlas s daným výrokiem:

- 1) *V průměru pokládají lidé v naší společnosti Romy a Čechy za sobě rovné.*
- 2) *Diskriminace Romů dnes již není v ČR problémem.*
- 3) *Společnost dosáhla bodu, kdy Češi i Romové mají stejné šance na úspěch.*

Po odstranění tří položek byl u vzorku lidí ($N = 55$) proveden odhad reliability metodou vnitřní konzistence, která je udávána koeficientem Cronbachovy $\alpha = 0,71$. Deskriptivní údaje jsou $Min = 27$; $Max = 57$; $ME = 41$; $AM = 41,691$; $SD = 8,796$.

Pilotní výzkum byl také užitečný pro uvědomění si, že původní verze testů IAT (Greenwald, McGhee & Schwartz, 1998) a BFP (Fazio et al., 1995) jsou příliš obsáhlé a pro jednoho respondenta příliš časově a kognitivně náročné, z toho důvodu byly zvoleny zkrácené varianty obou počítačových testů. Pilotní výzkum pomohl také s výběrem fotografií podle reakcí probandů na romské a neromské fotografie. Fotografie, které byly nejednoznačné nebo zavádějící, byly odstraněny.

8.3.3 Výběr vzorku

Výběr vzorku byl proveden metodou prostého záměrného (účelového) výběru. Jedná se o takový postup, ve kterém cíleně vybíráme probandy podle určitých vlastností (či projevů této vlastnosti) nebo podle stavu (příslušnost k určité sociální skupině). V konečném důsledku to znamená, že záměrně vyhledáváme pouze takové jedince, kteří

toto kritérium splňují a mají sami zájem se výzkumu účastnit (Patton, 1990 in Miovský, 2006). Zvoleným kritériem pro výzkumné šetření bylo, aby respondenti byli členové většinové společnosti a dosáhli 18 let. Výzkumu se účastnili různí respondenti oslovení autorem výzkumu, kteří splňovali daná kritéria, souhlasili s informovaným souhlasem a jejich psychický a zdravotní stav jim umožňoval vyplnit testový materiál. Výzkumný vzorek tvoří 86 probandů (N = 86), z nichž je 39 mužů a 47 žen. Věkové rozmezí se pohybuje od 18 do 65 let (AM = 27,453; SD = 10,302).

Tabulka 2 Věkové rozložení respondentů prvního výzkumu

	Počet	Min	Max	AM	SD
Muži	39	18	65	27,179	10,551
Ženy	47	18	65	27,680	10,089
Celkem	86	18	65	27,453	10,302

Dále bylo také zjišťováno nejvyšší dosažené vzdělání, popřípadě probíhající vzdělání vyššího stupně. Rozlišováno bylo jen mezi 3 stupni vzdělání: základním, středoškolským a vysokoškolským. V tabulce není popsáno základní vzdělání, jelikož všichni respondenti dosáhli alespoň středoškolského vzdělání.

Tabulka 3 Vzdělání respondentů prvního výzkumu

	SŠ	VŠ
Muži	21	18
Ženy	18	29
Celkem	39	47

8.3.4 Metody sběru dat

Testová baterie obsahovala nejprve dvě přímé a posléze dvě nepřímé techniky na měření postojů:

- 1) **Škála postojů k Romům (ŠPkR)**
- 2) **Valence stereotypů**

3) Implicitní asociační test (IAT)

4) Modifikace BFP

1. Škála postojů k Romům

Škála postojů k Romům obsahuje 10 položek a jednotlivé položky jsou hodnoceny na sedmibodové stupnici: 1 – *naprosto nesouhlasím*, 2 – *nesouhlasím*, 3 – *spíše nesouhlasím*, 4 – *nemohu se rozhodnout*, 5 – *spíše souhlasím*, 6 – *souhlasím*, 7 – *naprosto souhlasím*. Ve škále má proband za úkol zodpovědět, do jaké míry souhlasí s daným tvrzením či nikoliv, kdy průměrná doba vyplnění byla asi 5–10 minut. Škála postojů k Romům je sestavena z položek ze tří testů měřících explicitní rasismus. Položky číslo 1, 2, 3, 4 pochází ze škály moderního rasismu (McConahay, 1986), položky číslo 5, 6, 7, 8, 9 jsou převzaty ze škály očividného a skrytého rasismu (Pettigrew & Meertens, 1995) a poslední položka číslo 10 je vypůjčena ze škály symbolického rasismu (Henry & Sears, 2002). Položky číslo 1, 2, 4 a 9 jsou reverzní. Původní položky byly pro účely tohoto výzkumu přeloženy a české znění bylo konzultováno s odborníky na anglický jazyk a následně upraveno. Škála postojů k Romům se všemi položkami je uvedena v příloze.

Statistické zázemí škály postojů k Romům bylo nejdříve zjišťováno pilotním výzkumem, po kterém se provedly jisté úpravy, viz pilotní výzkum. Na vzorku 86 lidí byl odhad reliability proveden metodou vnitřní konzistence, která je udávána koeficientem Cronbachovy $\alpha = 0,85$. Deskriptivní statistika AM = 39,453; ME = 41; Min = 17; Max = 62; SD = 9,852. Vnitřní položková korelace na 10 položkách – Min = 0,189; Max = 0,651; AM = 0,352.

2. Valence stereotypů

Zjišťování valence stereotypů vychází z původní studie Katze a Braleyho (1933), kteří se domnívali, že lidé přiřadí ke specifické etnické skupině specifické negativní nebo pozitivní atributy. V tomto výzkumném šetření byli respondenti nejprve požádáni, aby uvedli obsah svého stereotypu. Obsah stereotypu zjišťovala tato položka: „Prosím, zamyslete se, jaké osobnostní charakteristiky jsou příznačné pro příslušníky níže uvedených skupin. Uveďte takový počet vlastností, který je postačující

k rozpoznání dané skupiny. Můžete užít jednoslovné výrazy (*milý*) nebo kratší výrazy složené z několika slov (*smysl pro rodinu*).“

Následovaly dvě tabulky, každá pro jednu z uvedených skupin – Romové a Majorita (bílí Češi). Tabulka obsahovala osm volných políček pro napsání požadovaných charakteristik, které vystihují danou skupinu. Po uvedení obsahu stereotypů u každé skupiny byla zjišťována valence příslušného stereotypu tím způsobem, že respondenti měli u každé charakteristiky uvést její žádoucnost na škále od -3 velmi negativní do +3 velmi pozitivní. Doba vyplnění se pohybovala mezi 8–12 minutami.

3. Implicitní asociační test

V testové baterii byl použit zkrácený implicitní asociační test, který obsahoval 5 fází, z nichž byly 2 experimentální (třetí a pátá) a 3 zácvikové (první, druhá a čtvrtá). Zácvikové fáze byly tvořeny 20 podnětovými slovy nebo fotografiemi a experimentální fáze se skládaly z 25 podnětů. Podněty byly v náhodném pořadí vybírány ze souboru 20 (pozitivních a negativních) slov a 20 fotografií – 10 romských Čechů a 10 „bílých“ Čechů (použity byly stejné fotografie jako v testu BFP), test se tedy skládal celkem ze 110 podnětů.

Test byl zkrácen na základě pilotáže, po které respondenti označovali test za kognitivně náročný, a i celou testovou baterii za časově náročnou, na základě toho bylo rozhodnuto, že test bude modifikován na 5 fází. Použit byl bezplatný softwarový program FreeIAT verze 1.3.3 (Meade, 2009), který splňoval veškeré kladené požadavky a umožnil testování bez nutnosti připojení k internetu.

Ještě lze říci, že před zahájením testu bylo probandům řečeno, že budou používat klávesu *E* pro zařazení fotografie nebo slova do kategorie ležící v levé části obrazovky a klávesu *I* pro zařazení do druhé kategorie, jež leží v pravé části obrazovky. Jednotlivá slova a fotografie byly řazeny do 4 kategorií: 2 kategorie kontrastní (Pozitiva x Negativa) a další dvě kontrastní kategorie (Romové x bílí Češi). Respondenti byli informováni, že byl pro výzkumnou část použit ne příliš korektní termín bílí Češi. Zvolením korektního pojmu majorita by zřejmě nebylo docíleno takového efektu, jelikož panuje přesvědčení, že účastníci o sobě přemýšlejí jako o „bílých“ než „majoritních“ lidech, proto i dále v textu tedy bude použit termín *bílý Čech*.

V **první fázi** testu se probandi naučili rozlišovat fotografie bílých Čechů a Romů a zároveň se u nich měly aktivovat postoje vůči Romům a bílým Čechům. Jak bylo zmíněno výše, respondent během testu kategorizoval pomocí počítačových kláves *E* (levá část obrazovky) a *I* (pravá část obrazovky). Ve středu obrazovky se v náhodném pořadí objevila fotografie, pokud ji ovšem účastník zařadil špatně, tak se mu ukázal červený křížek značící chybu, v tom případě musel respondent svou chybnou odpověď opravit, jinak běží čas dál.

Druhá část je stejně jako první zácviková, ale s tím rozdílem, že kromě fotografií zde byla použita podnětová slova v náhodném pořadí. Respondenti kategorizovali slova jako pozitiva (*láska, radost, mír, skvělý, oblíbený, milý, potěšení, krásný, dobrý, smích*) nebo negativa (*špatný, selhání, zranění, příšerný, zlo, protivný, bolest, strašný, hrozný, nenávisť*). Podnětová slova byla vybírána podle anglické verze (Sabin et al., 2009) a přeložena do českých ekvivalentů, případně po provedené pilotáži pozměněna, aby bylo docíleno toho, že slova jsou vnímána jako pozitiva a negativa. **Třetí fáze** v sobě kombinovala dvě předchozí části, tj. probandi třídili zobrazená slova i fotografie do kategorií. Tato část byla velice náročná, jelikož každá počítačová klávesa označovala současně dvě kategorie (*I* pro bílé Čechy a negativa a *E* pro Romy a pozitiva). Tento třetí úkol se stal první experimentální fází v testu a důležitým výsledným ukazatelem.

Po třetí experimentální fázi následuje **čtvrtý zácvikový úkol**, ve kterém má subjekt za úkol kategorizovat fotografie opačně, než tomu bylo doposud. V praxi to znamená, že Romy, které měl subjekt zařadit do levé části do kategorie Romů, konkrétně zmáčknutím klávesy *E*, by nyní musel zařadit zmáčknutím opačné klávesy. Kategorie s nápisem Romové je v pravé části obrazovky a respondent musí stisknout tlačítko *I*. Tato část měla respondenty připravit na závěrečnou experimentální fázi tím způsobem, že je donutí změnit naučené.

Pátá fáze je experimentální fází a obdobně jako je tomu u třetí fáze, tak v sobě každá klávesa snoubí zároveň dvě kategorie, ale opačně, než tomu bylo ve třetím úkolu. Pátá část obsahuje spojení 2. a 4. části, to znamená, že kategorie pozitiv a negativ zůstala zachována, prohodily se jen kategorie Romů a bílých Čechů (*I* pro Romy a negativa a *E* pro bílé Čechy a pozitiva).

Greenwald, McGheeová a Schwartz (1998) se domnívají, že umístěním pozitivních nebo negativních atributů na pravou nebo levou stranu signifikantně neovlivní výsledky testu. Převládalo přesvědčení, že atributy napravo budou asociovat s pozitivními slovy. Taktéž výsledky nejsou ovlivněny velikostí souboru fotek a slov. Laneová et al. (2007) popisují tendenci prvního experimentálního úkolu ovlivňovat výsledky druhého experimentálního úkolu a na to navazuje Nosek, Greenwald a Banajiová (2005), kteří nacházejí větší efekt IAT, pokud předchází stereotypní uspořádání (bílí Češi + pozitiva a Romové + negativa) tomu nestereotypnímu (bílí Češi + negativa a Romové + pozitiva). Nežádoucí efekt pořadí částečně eliminuje v úplném testu 4. zácvikový úkol a také vyvažování (counterbalancing).

Perkins et al. (2008) a Greenwald, Nosek a Banajiová (2003) doporučují, aby byla provedena redukce dat. Odstraněny by měly být latence kratší než 300 ms nebo větší než 3 000 ms a chybné odpovědi, tyto úkony byly nahrazeny průměrnými reakčními časy. Taktéž by měly být odstraněny první reakční časy na podněty. Všechny tyto úkony by mohly být způsobeny nepozorností, rychlým stisknutím tlačítka, přemáčknutím se, dlouhým přemýšlením nad fotografií nebo slovem apod.

Efekt IAT vypočteme porovnáním reakčních časů mezi 3. a 5. experimentální fází. Rychlejší reakce a menší chybovost značí silnější asociace s danou kategorií (Nosek, Greenwald & Banaji, 2005). Greenwald, Nosek a Banajiová (2003) popsali výpočet efektu IAT podle algoritmu zahrnujícího výpočet průměru reakčního času u každé z experimentálních skupin, který vydělíme odmocninou poloviny součtu rozptylů v experimentálních fázích. IAT skór se nazývá D a funguje na podobném principu jako Cohenova d velikosti účinku.

Vzorec:
$$\frac{M1 - M2}{\sqrt{[(s2 + s2) / 2]}}$$

D-skór nabývá hodnot -2 až 2. Kladné hodnoty v tomto výzkumu značí, že jedinec preferuje bílé Čechy, a naopak záporné hodnoty značí preferenci Romů. Čím více se výsledný skór blíží maximální kladné a záporné hodnotě, tím více je daná kategorie upřednostňována (Greenwald, Nosek & Banaji, 2003; Nosek, Greenwald & Banaji, 2005).

4. Modifikace BFP

Pozměněná podoba počítačového programu Faziova afektivního primingu byla se souhlasem získána od Mgr. Lii Radové, která ho vytvořila pro účely své diplomové práce: „*Problematika implicitních a explicitních rasových postojů /na příkladu postojů Čechů k Romům/*“ (Radová, 2009). Modifikovaný test se skládá ze čtyř částí. Veškeré stěžejní fáze z původního testu jsou zanechány a byly zredukovány a vypuštěny pouze ty procedury, které nebyly přímo pro testování nezbytné. Test byl zkrácen především kvůli omezenému času pro testování respondentů a jejich nepřetížení. V počítačovém programu jsou instrukce již vepsány proto, aby test mohl být zadáván individuálně. Každé části předcházela blok s instrukcemi.

První úkol je téměř totožný s originálním testem. Využíván je ke zjištění základní latenční doby u subjektů. Na obrazovce počítače bylo respondentům po jednom zobrazeno dvanáct pozitivních a dvanáct negativních adjektiv v náhodném pořadí. Proband kladná nebo záporná adjektiva rozlišuje podle instrukce v úvodu stiskem příslušné klávesy na „pozitivní“ a „negativní“. Výběr adjektiv byl proveden s ohledem na základní slovní zásobu, kterou by měl dospělý člověk disponovat. Slova pokrývají tři oblasti možných předsudků vůči lidem:

- *vzhled*: hezký/ošklivý, atraktivní/neatraktivní, sympatický/nesympatický, čistý/špinavý;
- *povaha*: příjemný/nepříjemný, milý/protivný, přátelský/hroživý, oblíbený/neoblíbený;
- *schopnosti*: šikovný/nešikovný, schopný/neschopný, chytrý/hloupý, pracovitý/líný.

Zobrazené adjektivum zůstává, dokud proband neodpoví. Čas odpovědi mezi objevením adjektiva a stiskem příslušné klávesy je zaznamenáván s přesností na milisekundy. Adjektiva byla probandem hodnocena dvakrát. Z těchto dvou sérií vznikne průměrný reakční čas respondenta, který slouží jako základní latentní doba daného jedince pro nadcházející procedury testu. Mezi přiřazením adjektiva a promítnutím následujícího adjektiva je vložena pauza 1 sekundy, kdy na obrazovce nic není. Druhý a třetí úkol původního testu byl vyřazen. Ani jeden úkol nebyl pro testování nezbytný.

Druhý úkol testu odpovídá až původní čtvrté části. Instrukce a proces jsou stejné jako v prvním úkolu jen s jednou změnou, a tou je promítnutí fotografie na velmi

krátkou dobu jedné sekundy před každým adjektivem. Tato část afektivního primingu je pro výzkum stěžejní a obsahuje primingový úkol. Celkem je 24 fotografií (viz příloha), z toho je 8 fotografií Romů, 8 Vietnamců, 8 Čechů. Fotografie jsou rozděleny na kategorie: 4 muži, 4 ženy; 2 mladí lidé, 4 lidé středního věku, 2 staří lidé; 2 lidé s vysokým socioekonomickým statutem a 2 lidé s nízkým socioekonomickým statutem. Jedna z fotografií se zobrazí na 500 ms, poté následuje 135 ms pauza, po které respondent posuzuje adjektivum. Po tomto úkonu přichází pauza 1,5 s, kdy se na obrazovce neukáže nic, a ta nastává mezi odpovědí probanda a objevením další fotografie. Pauza nastává z toho důvodu, aby fotografie s adjektivem tvořily jeden celek a nenarušovaly další celky. Čas zobrazení fotografie byl prodloužen z původních 315 ms na 500 ms z důvodu nesnadné rozpoznatelnosti. Všechny fotografie Čechů byly spárovány s obdobnými fotografiemi Romů a Vietnamců. Tyto fotky doprovází totožná sada dvou pozitivních adjektiv a dvou negativních adjektiv v náhodném pořadí. Zaznamenává se správná odpověď a reakční čas.

Třetí úkol se shoduje s původním pátým úkolem. Cílem třetího úkolu je rozpoznávat nové fotografie spolu s fotografiemi, které byly respondentovi prezentovány v druhém úkolu a které si měl zapamatovat. V této části je předloženo celkem 20 fotografií (4 fotografie Čechů, 4 Romů, 4 Vietnamců a 8 nových fotografií – viz příloha). Třetí část funguje jako kontrolní, aby bylo ověřeno, zda proband dával pozor na prezentované fotografie.

Čtvrtý úkol obsahoval ohodnocení fotografií aplikovaných pro priming (tedy v druhém úkolu). Poslední fáze také vychází z originálního Faziova testu. Každá z 24 fotografií se jednotlivě zobrazuje na obrazovce počítače, dokud je proband neohodnotí na stupnici 1 – sympatický až 5 – nesympatický.

8.4 Výsledky

8.4.1 Výzkumné otázky

VO1: Jaké atributy nejčastěji připisují majoritní Češi sami sobě?

Tabulka 4 Nejčastější atributy, které připisují majoritní Češi sami sobě

Majoritní Češi	suma	četnost	průměr
pracovití	107	47	2,277
závistiví	-53	24	-2,208
přátelští	34	16	2,125
vypočítaví	-15	13	-1,153
zruční	27	13	2,077
vtipní	30	12	2,5
vzdělaní	35	12	2,917
stěžují si	-20	11	-1,818
inteligentní	30	11	2,727
cílevědomí	24	10	2,4

VO2: Jaké atributy nejčastěji připisují majoritní Češi Romům?

Tabulka 5 Nejčastější atributy, které připisují majoritní Češi Romům

Romové	suma	četnost	průměr
líní	-62	30	-2,067
soudržní	46	24	1,917
hluční	-42	22	-1,909
agresivní	-52	21	-2,476
vypočítaví	-32	19	-1,684
rodinně založení	45	19	2,368
hudebně nadaní	32	17	1,882
rádi se baví	28	16	1,75
nepracovití	-39	15	-2,6
nevzdělaní	-32	14	-2,286

V tabulkách 4 a 5 je výčet 10 nejčastějších odpovědí, které respondenti udávali v testu Valence stereotypů. Průměr valence za prvních 10 atributů, které majoritní Češi přisoudili Romům, činí $AM = -0,510$ a průměrná valence za 10 nejčastějších atributů

(celkem bylo majoritě přisouzeno 125 různých atributů), které majoritní Češi přisoudili sami sobě, je $AM = 1,184$ (celkem bylo Romům přisouzeno 112 různých atributů).

Podobné výsledky popsali Šimíková, Bučková a Smékal (2003), v jejich výzkumu hodnotili majoritní respondenti na Romech kladně především jejich soudržnost (21 %) a muzikální talent (20 %). Ovšem vyskytl se názor, že Romové žádné dobré vlastnosti nemají (18 %). Mezi negativními vlastnostmi se nejčastěji vyskytly nepřizpůsobivost (36 %) a agresivita a kriminální chování (27 %).

Štěchová et al. (2002) zjišťovali vzájemné představy Romů o majoritních Čechách a obráceně. Dotazovali se romských poradců, kteří žijí v terénu svých okresů, a proto více než kdokoliv jiný dovedou posoudit obě skupiny. Majoritní Češi jsou označováni jako vzdělaní, bohatí, chytří a tiší lidé. Dále jsou majoritě přisuzovány charakteristiky, jako je pracovitost a čistota, dobrá péče o děti a dodržování zákonů. Tyto pozitivní vlastnosti vyvažují i negativní vlastnosti, kterými jsou neuctivost ke svým spoluobčanům, tendence škodit Romům, vytahovat se a lhát.

Podle romských poradců jsou Romové pozitivně vnímáni majoritou převážně v tanci a v hudebním nadání. Také pečují o rodiče, svou veselostí a uměním se bavit. Na druhé straně jsou však Romové negativně vnímáni jako hluchí, lživí, nevzdělaní, nepracovití, nespolehliví a v neposlední řadě jako pachatelé kriminálních činů (Štěchová et al., 2002).

8.4.2 Hypotézy

Před započítáním testování bylo třeba zjistit, zda je výzkumný soubor normálně rozložen. Jelikož vzorek čítá 86 respondentů, byl pro tuto analýzu zvolen Shapiro-Wilkův test. Test prokázal u metod testové baterie, že populace účastníků výzkumu je normálně rozložena. Tabulka s podrobnými výsledky je umístěna v přílohách.

H1. Majoritní Češi přisuzují sami sobě pozitivnější atributy než Romům.

Tuto hypotézu lze na základě výsledků podpořit. Z výsledků korelační analýzy vyplývá, že mezi položkami existuje slabý záporný vztah: $r(85) = -0,229$; $p = 0,034$.

Za pomoci párového t -testu bylo prokázáno, že rozdíly ve valenci u Romů a majoritních Čechů jsou signifikantní, jelikož: $t(85) = 8,075$; $p < 0,001$. Velikost účinku Cohenova $d = 0,871$.

Tabulka 6 Porovnání valence stereotypu Romů a valence stereotypu majoritních Čechů

	AM	N	SD	SEM
valence Čechů	0,750	86	1,278	0,138
valence Romů	-0,911	86	1,156	0,125

Tabulka 7 Souvislost mezi valencí stereotypů majoritních Čechů a Romů

	N	Korelace	Signifikance
valence Čechů & valence Romů	86	-0,229	0,034

H2. Škála postojů k Romům má vztah s Valencí stereotypu.

H2A. Škála postojů k Romům a valence stereotypů u majoritních Čechů mají pozitivní vztah.

Tuto hypotézu lze na základě výsledků podpořit, škála postojů k Romům pozitivně koreluje s valencí stereotypů u majoritních Čechů, výsledky byly zajištěny za pomoci Pearsonova korelačního testu a jsou následující: $r(85) = 0,452$; $p < 0,001$.

Tabulka 8 Souvislost mezi ŠPkR a valencí majoritních Čechů

		ŠPkR	valence Čechů
ŠPkR	Pearsonova korelace	1	0,452
	Signifikance		0,000
valence Čechů	Pearsonova korelace	0,452	1
	Signifikance	0,000	

H2B. Škála postojů k Romům a valence stereotypů u Romů mají negativní vztah.

Tuto hypotézu lze na základě výsledků podpořit. Škála postojů k Romům silně a negativně koreluje s valencí stereotypů u Romů, výsledky byly zajištěny za pomoci Pearsonova korelačního testu a jsou následující: $r(85) = -0,556$; $p < 0,001$.

Tabulka 9 Souvislost mezi ŠPkR a valencí Romů

		ŠPkR	valence Romů
ŠPkR	Pearsonova korelace	1	-0,556
	Signifikance		0,000
valence Romů	Pearsonova korelace	-0,556	1
	Signifikance	0,000	

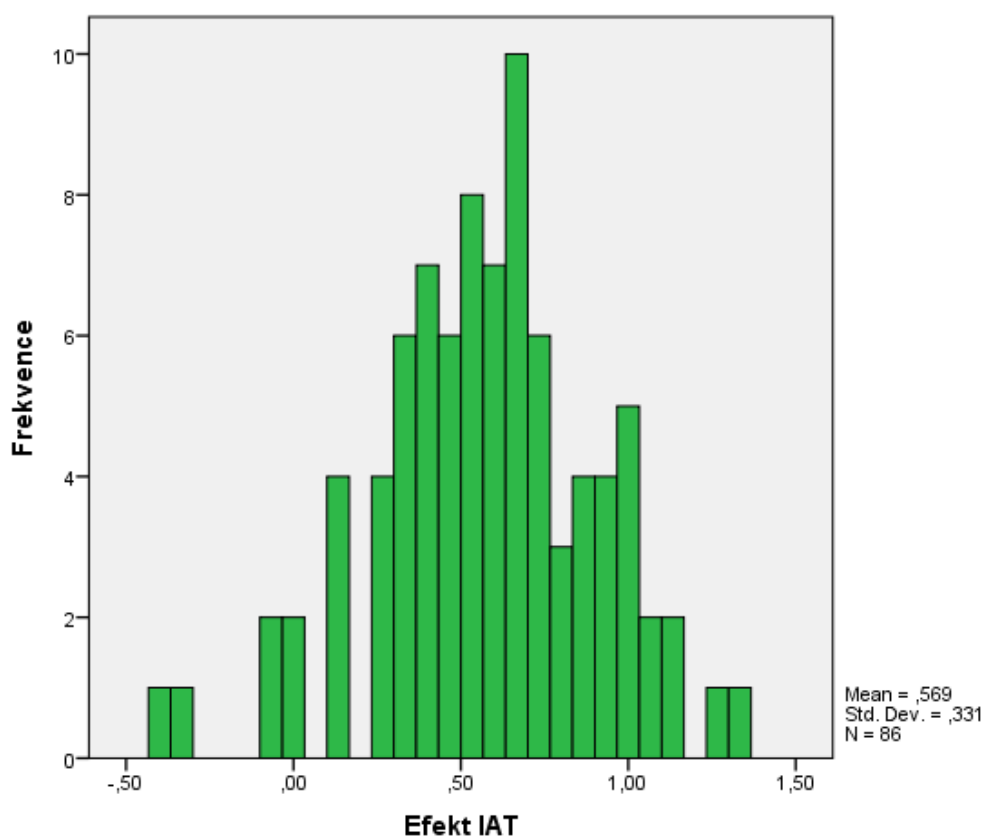
H3. Majoritní Češi preferují v implicitním asociačním testu české tváře před romskými.

Tuto hypotézu lze na základě výsledků podpořit. Za pomoci jednovýběrového testu byly zajištěny výsledky pro tuto hypotézu, kdy dle výsledků majoritní Češi preferují v IAT české tváře před romskými: $t(85) = 15,942, p < 0,001$.

Tabulka 10 D-skór implicitního asociačního testu prvního výzkumu

	N	AM	ME	SD	SEM
IAT	86	0,569	0,573	0,331	0,036

Graf 1 Normální rozložení u IAT v prvním výzkumu

H4. Existuje signifikantní rozdíl latencí samotných adjektiv a adjektiv po primu mezi Romy a majoritními Čechy v testu afektivního primingu.

Tuto hypotézu lze na základě výsledků podpořit, jelikož: $t(85) = 2,326; p = 0,022$. Signifikantní rozdíl mezi Romy a majoritními Čechy v testu afektivního primingu existuje. Velikost účinku Cohenova $d = 0,25$.

Tabulka 11 Porovnání BFP mezi majoritními Čechy a Romy

	N	AM	SD	SEM
BFP Češi	86	-17,345	201,129	21,688
BFP Romové	86	-72,356	169,213	18,247

H5. *Explicitní metody nemají vztah s IAT.*

H5A. Škála postojů k Romům a valence stereotypů u majoritních Čechů nemají pozitivní vztah s IAT.

Z výsledků korelační analýzy je zřejmé, že hypotéza nemůže být podpořena, jelikož mezi metodami existuje signifikantní vztah, kdy IAT a Valence stereotypů u Čechů korelují následovně: $r(85) = 0,237$; $p = 0,028$. IAT a škála postojů k Romům korelují následovně: $r(85) = 0,413$; $p < 0,001$.

Tabulka 12 ŠPkR a valence stereotypů majoritních Čechů v souvislosti s IAT

		ŠPkR	valence Čechů	IAT
ŠPkR	Pearsonova korelace	1	0,452	0,413
	Signifikance		0,000	0,000
valence Čechů	Pearsonova korelace	0,452	1	0,237
	Signifikance	0,000		0,028
IAT	Pearsonova korelace	0,413	0,237	1
	Signifikance	0,000	0,028	

H5B. *Valence stereotypů u Romů nemá negativní vztah s IAT.*

Dle výsledků Pearsonova korelačního testu je vztah signifikantní a záporný, hypotéza tedy nemůže být podpořena, jelikož: $r(85) = -0,311$; $p = 0,004$.

Tabulka 13 Souvislost mezi valencí Romů a IAT

		valence Romů	IAT
valence Romů	Pearsonova korelace	1	-0,311
	Signifikance		0,004
IAT	Pearsonova korelace	-0,311	1
	Signifikance	0,004	

H6. Explicitní metody nemají vztah s BFP.

H6A. Škála postojů k Romům a valence stereotypů u majoritních Čechů nemají pozitivní vztah s BFP u majoritních Čechů.

Hypotéza může být podpořena, jelikož ani škála postojů k Romům ani Valence stereotypů Čechů nemají s BFP u Čechů vztah: $r(85) = 0,072$; $p = 0,511$ u ŠPkR a BFP; $r(85) = -0,039$; $p = 0,719$ u Valence stereotypů Čechů a BFP u Čechů.

Tabulka 14 ŠPkR a valence majoritních Čechů v souvislosti BFP

		ŠPkR	valence Čechů	BFP Češi
ŠPkR	Pearsonova korelace	1	0,452	0,072
	Signifikance		0,000	0,511
valence Čechů	Pearsonova korelace	0,452	1	-0,039
	Signifikance	0,000		0,719
BFP Češi	Pearsonova korelace	0,072	-0,039	1
	Signifikance	0,511	0,719	

H6B. Valence stereotypů u Romů nemá negativní vztah s BFP.

Hypotéza může být podpořena, jelikož výsledky jsou následující: $r(85) = 0,132$; $p = 0,226$.

Tabulka 15 Souvislost mezi valencí Romů a BFP

		valence Romů	BFP Romové
valence Romů	Pearsonova korelace	1	0,132
	Signifikance		0,226
BFP Romové	Pearsonova korelace	0,132	1
	Signifikance	0,226	

H7. IAT a BFP spolu nesouvisí.

H7A. IAT a BFP spolu nesouvisí u majoritních Čechů.

Dle výsledků korelační analýzy spolu IAT a BFP u Čechů nesouvisí, výsledky jsou následující: $r(85) = 0,081$; $p = 0,456$.

Tabulka 16 Souvislost mezi IAT a majoritními Čechy v BFP

		IAT	BFP Češi
IAT	Pearsonova korelace	1	0,081
	Signifikance		0,456
BFP Češi	Pearsonova korelace	0,081	1
	Signifikance	0,456	

H7B. IAT a BFP spolu nesouvisí u Romů.

Výsledky Pearsonova korelačního testu vykazují hraniční signifikanci, kdy: $r(85) = -0,213$; $p = 0,049$. Kritická hodnota však byla překročena a p hodnota je menší než 0,05, proto lze hypotézu na základě statistických důkazů s opatrností zamítnout.

Tabulka 17 Souvislost mezi IAT a Romy v BFP

		IAT	BFP Romové
IAT	Pearsonova korelace	1	-0,213
	Signifikance		0,049
BFP Romové	Pearsonova korelace	-0,213	1
	Signifikance	0,049	

8.5 Diskuze

Bylo formulováno sedm hlavních hypotéz a osm vedlejších hypotéz, na jejichž základě bylo provedeno výzkumné šetření. Výsledky výzkumu budou postupně detailně probrány.

H1: *Majoritní Češi přisuzují sami sobě pozitivnější atributy než Romům.* Výsledky statistické analýzy jsou v souladu s hypotézou. Majoritní Češi opravdu posuzují sami sebe pozitivněji a přisuzují si pozitivnější atributy. Naopak majoritní Češi přisuzují Romům negativnější atributy a hodnotí je mnohem negativněji než sami sebe. To je zřejmě způsobeno tím, že většinová společnost na sebe nahlíží jako na celek a Romové jsou chápáni jako jiná (problematická) skupina, které snadno asociují negativní stereotypy. Ve svých výzkumech ve Spojených státech došli k podobným výsledkům (avšak mnohem dříve) Katz a Braley (1933), Gilbert (1951), Karlins et al. (1969), a to se skupinami Afroameričanů a majority.

H2: *Škála postojů k Romům má vztah s valencí stereotypu.* Výsledky podporují hlavní hypotézu a její dvě podhypotézy budou podrobněji probrány. Tento výsledek mohl být do jisté míry zatížen příležitostí a motivací respondentů kontrolovat své výpovědi, jelikož postoje k romské populaci jsou sociálně ožehavým tématem. **H2A:** *ŠPkR a valence stereotypů u majoritních Čechů mají pozitivní vztah.* Výsledky jsou ve shodě s touto subhypotézou. Pokud respondenti měli vysoké skóre ve škále postojů k Romům, tak připisovali členům majoritní společnosti pozitivnější atributy. To tedy znamená, že čím více rasistických odpovědí od respondenta ve ŠPkR, tím majoritní Čechy hodnotí pozitivněji v testu valence stereotypu. **H2B:** *ŠPkR a valence stereotypů u Romů mají negativní vztah.* Výsledky jsou taktéž v souladu s touto podhypotézou. Pokud respondenti měli vysoké skóre ve škále postojů k Romům, tak připisovali Romům negativnější atributy. Shrňme-li výzkumné zjištění, tak to znamená, že čím více rasistických odpovědí proband zaznamenal, tím negativněji hodnotil Romy. To je pravděpodobně zapříčiněno tím, že jestliže má člen majoritní společnosti rasistické názory ohledně Romů, bude jim připisovat i daleko negativnější přívlastky než ten, kdo nemá tak rasistické smýšlení.

H3: *Majoritní Češi preferují v implicitním asociačním testu české tváře před romskými.* Výsledky statistické analýzy jsou v souladu s hypotézou. Výsledky hypotézy naznačují preferenci subjektů pro české tváře před romskými v nepřímém měření

postojů. To je možné chápat tak, že bez vědomé kontroly a záměrnosti bude jedinec zvýhodňovat příslušníka majority než jakéhokoliv Roma, což se zvláště promítne do každodenního života. Stejný výsledek doložili ve svých rozsáhlých výzkumech Nosek, Greenwald a Banajiová (2005), v nichž efekt implicitního asociačního testu na Afroameričanech nabýval podobných hodnot (D-skór = 0,54; 0,53; 0,52; 0,47). Ale i v některých výzkumech byl o něco málo nižší jako u Laneové et al. (2007).

H4: *Existuje signifikantní rozdíl latencí samotných adjektiv a adjektiv po primu u Romů v BFP.* Výsledky statistické analýzy jsou ve shodě s hypotézou. Fotografie Romů zpomalovaly rychlost odezvy na pozitivní adjektiva a významně usnadňovaly rychlost odezvy na negativní adjektiva. Ze závěrů lze vyvodit, že vůči Romům panuje negativní implicitní postoj, který by měl dobře predikovat, jaká bude neverbální interakce majoritních Čechů k romskému etniku. Přibližně ke stejnému výsledku u rozdílu latencí samotných adjektiv a adjektiv po primu u Romů v testové metodě BFP (AM = -82,16 ms) došli Hnilica a Radová (2013).

H5: *Přímé metody nemají vztah s IAT.* Výsledky nepodporují hlavní hypotézu ani žádnou podhypotézu. Silný vztah mezi metodami je určitě velmi překvapivý, protože některé výzkumy došly k jiným závěrům (Dasgupta et al., 2000; Greenwald et al., 1998), ale také někteří autoři našli mezi metodami slabší, přesto statisticky významnou korelaci (Hofmann et al., 2005; Lane et al., 2007). **H5A:** *ŠPkR a valence stereotypů u majoritních Čechů nemají pozitivní vztah s IAT.* Výsledky se neshodují s podhypotézou. Zajímavé je zjištění, jak silně spolu metody korelují. To by znamenalo, že čím vyšší skóry ve ŠPkR, tím pozitivněji budou vnímání majoritní Češi v testu Valence stereotypů a zároveň budou preferovány české tváře v implicitním asociačním testu. **H5B:** *Valence stereotypů u Romů nemá negativní vztah s IAT.* Výsledky nejsou v souladu s podhypotézou. Stejně jako u předešlé podhypotézy bylo nalezeno neočekávané zjištění, že posuzování atributů Romů v testu Valence stereotypů negativně souvisí s preferováním českých tváří. Z toho lze usoudit, že implicitní preferování českých tváří bude mít za následek horší vnímání Romů.

H6: *Přímé metody nemají vztah s BFP.* Tato hypotéza byla podpořena, což znamená, že v tomto případě opravdu nepřímá metoda zjišťování implicitních postojů nesouvisí s přímými metodami. Tuto diskrepanci dokládají i Fazio et al. (1995), kteří našli velmi slabou korelaci mezi BFP a škálou moderního rasismu ($r = 0,15$).

H6A: ŠPkR a valence stereotypů u majoritních Čechů nemají pozitivní vztah s BFP. Výsledky jsou ve shodě s podhypotézou. V tomto případě se potvrdil předpoklad, že přímé a nepřímé metody spolu nesouvisí. Pravděpodobné vysvětlení je, že oproti implicitnímu asociačnímu testu v BFP nejsou Romové hodnoceni jako kategorie nýbrž jako jednotlivci. **H6B:** Valence stereotypů u Romů nemá negativní vztah s BFP. Výsledky statistické analýzy jsou v souladu s podhypotézou. To v podstatě znamená, že jestliže v testu BFP respondenti asociovali rychleji Roma s negativem a pomaleji Roma s pozitivem, tak nepřisuzují automaticky negativnější atributy Romům. Stručně řečeno, pokud mají negativní implicitní postoje, neznamená to, že je budou vyjadřovat i explicitně. Platí to zvláště, jak psal autor u předchozí podhypotézy, v případě, že je Rom posuzován jako jednotlivec.

H7: IAT a BFP spolu nesouvisí. Výsledky jsou částečně ve shodě s hypotézou. Tyto dvě nepřímé techniky podle výzkumů Olsona a Fazia (2003) ($r = 0,05-0,13$) spolu výrazně nekorelují, což se autorovi dokázalo částečně prokázat. Důvodem je patrně, že každá metoda přistupuje k hodnocení Romů zcela odlišně. **H7A:** IAT a BFP spolu souvisí u majoritních Čechů. Tuto hypotézu se za pomoci statistické analýzy podařilo podpořit. Skutečně se neprokázal vztah mezi preferencí Čechů v IAT a rychlejšími reakcemi po fotografiích Čechů na kladná adjektiva a inhibicí reakcí na záporná adjektiva u evaluativního primingu. Především v testu BFP respondenti nehodnotili Čechy signifikantně pozitivně. **H7B:** IAT a BFP spolu nesouvisí u Romů. Na základě statistických důkazů lze s opatrností hypotézu zamítnout. Výsledky lze interpretovat tak, že metody spolu budou souviset spíše u skupin, které jsou menšinové než u majority, kde výsledky nebudou signifikantní.

I přes důkladné plánování a realizování výzkumu je nutno zmínit některé limity, které se ve výzkumu objevily. Prvním nedostatkem je výběr vzorku a s ním spojený malý počet respondentů. Probandi byli podle zvolených kritérií osloveni, zda se chtějí zúčastnit výzkumu a na nich byla volba, zda se do výzkumu zapojí či odmítnou. Metoda prostého záměrného výběru patří do nepravděpodobnostních výběrů vzorku, proto není spolehlivá pro provádění obecných generalizací na celou populaci. Také malý počet respondentů, konkrétně 86, znesnadňuje interpretaci získaných dat.

Další omezení se týkalo explicitních testů. Ve škále postojů k Romům měli někteří respondenti potíže ohodnotit některé výroky (např. položku č. 4: *Jsem stejně*

spokojený/á, je-li mým nadřízeným Rom, jako je-li jím Čech). Při vyplňování se právě nejčastěji dotazovali na tento výrok, jelikož neměli utvořenou představu o tom, jaký může být Rom ve vedoucí funkci. Ve valenci stereotypu bylo pro respondenty namáhavé vymyslet nějaké typické charakteristiky, a to jak pro Romy, tak i pro Čechy. To zapříčinilo, že dat z tohoto dotazníku není mnoho a mohou chybět některé další typické vlastnosti, které v důsledku časového omezení nebyly zapsány do archu.

Limitace se vyskytly i v implicitních testech. Test afektivního primingu byl i přes zkrácení některých úkolů z původní verze pro probandy příliš dlouhý. Respondenti často kladli dotazy, kdy už test skončí nebo kolik položek k zodpovězení ještě zbývá. Z toho můžeme vyvozovat, že nadšení a pozornost mohly ke konci testu klesat, a to se mohlo projevit v konečných výsledcích jednotlivých respondentů.

Při testování implicitním asociačním testem a afektivním primingem se do výsledků mohly promítnout rozličné neetnické (nerasové) vlivy. Vybrané fotografie totiž mohou nebo nemusí spolehlivě reprezentovat danou kategorii. Mohou rovněž více reprezentovat jinou kategorii než etnikum. Z testování nepřímými metodami nedokážeme přesně identifikovat, zda je etnikum primární charakteristikou, které si subjekt všimne, nebo jsou to další atributy jako pohlaví, věk či vzhled. To může v konečném důsledku mírně snižovat výsledky, avšak takové výsledky se více podobají běžné realitě, když rasa není nějak výslovně zvýrazněna.

Primární podmínka účasti na výzkumu byla, že účastník výzkumu je majoritní Čech. Tato podmínka byla zjišťována pouze ústní formou, kdy se na to autor před začátkem výzkumu dotazoval. Autorovi stačil souhlas, další ověřování neprobíhalo, z toho důvodu nelze vyloučit, že mohl být některý z účastníků členem romského etnika nebo eventuálně příbuzný.

9 Druhé výzkumné šetření

9.1 Hypotézy

H1: Majoritní Češi preferují v implicitním asociačním testu česká příjmení před romskými.

H2: Škála sociálně dominantní orientace má vztah s IAT.

9.2 Metodologický rámec

9.2.1 Typ výzkumu

Pro účel výzkumu bylo stejně jako v prvním výzkumu užito kvantitativního postupu, jenž umožňuje sběr dat v krátkém čase a od velkého počtu respondentů. Výzkum byl navržen jako kombinace korelační a srovnávací studie. Korelační studie zjišťovala vztah mezi nepřímou metodou a teorií sociální dominance. Srovnávací studie porovnávala odpovědi majority na Romy a na sebe samé.

9.2.2 Pilotní studie

Pro výzkumné účely byla použita přeložená verze SDO-6 Scale od Loučného (2013 in 2015), který se zabýval adaptací metody SDO-6 Scale a jejím ověřením v českém kulturním prostředí. Z jeho závěrečných výsledků vyplývá, že jeho překlad a adaptaci metody na české prostředí lze považovat za dostačující. Česká verze SDO-6 Scale je dostatečně reliabilní a validní, naměřené hodnoty odpovídají hodnotám původní Sidaniovi verzi SDO-Scale (Loučný, 2015).

Zmíněnou verzi autor předložil respondentům v pilotním výzkumu, aby ověřil dostatečně vysokou reliabilitu a zjistil zpětnou vazbu od účastníků pilotní studie. Pilotní výzkum na vzorku ($N = 106$) ukázal odhad reliability metodou vnitřní konzistence, která je udávána koeficientem Cronbachovy $\alpha = 0,90$. Deskriptivní údaje byly $Min = 18$; $Max = 107$; $ME = 50$; $AM = 52,23$; $SD = 17,819$. Vnitřní položková korelace na 16 položkách – $Min = 0,067$; $Max = 0,793$; $AM = 0,374$. Ve verzi Loučného (2015) dosáhl ukazatel reliability Cronbachovy α hodnoty 0,85.

Před posouzením implicitního asociačního testu v pilotním výzkumu bylo nutné nejprve získat vhodná majoritní a romská příjmení, která by se v tomto testu objevila.

Pro volbu typických (nejčastějších) romských a majoritních příjmení se autor obrátil na Český statistický úřad, avšak ten příjmení osob vůbec nezpracovává, autor byl odkázán na evidenci Ministerstva vnitra České republiky, kde nezaznamenávají nejčastější romská příjmení, ale mají celkový přehled četností všech příjmení, z tohoto přehledu bylo vybráno 25 nejčastějších příjmení majority. Autorovi se nepodařilo nalézt žádnou úřední statistiku, která by se zabývala romskými příjmeními. Nalezl pouze dvě odborné knihy¹³, ve kterých jsou spíše příjmení vztahující se ke staršímu datu a v současnosti marginální. Z toho důvodu se rozhodl využít amatérské statistiky na webových stránkách viz články *Nárůst počtu Romů v ČR (n.d.)*, nebo *Seznam romských příjmení (n.d.)*. Po získání 25 romských a 25 majoritních příjmení předložil autor tato příjmení respondentům, aby označili 10 nejvíce typických příjmení pro romské etnikum a 10 pro majoritní Čechy, sesbírání dat proběhlo online formou, celkem odpovědělo 245 dotázaných. Grafy s četností romských i majoritních příjmení jsou v příloze.

V pilotní studii byl respondentům předložen zmíněný implicitní asociační test, probandi měli zejména posoudit vhodnost příjmení pro zařazení do cílových kategorií. Po pilotním výzkumu byly vyřazeny tři příjmení majoritních Čechů a byly nahrazeny dalšími v pořadí dle četnosti. Vyřazena byla příjmení: Černý, Veselý, Němec. Příjmení Černý respondenti často asociovali s Romy a chybně přiřazovali jako romské příjmení. Příjmení Veselý bylo v experimentálních fázích chybně zařazováno do kategorie pozitiva. Příjmení Němec měli probandi problémy přiřadit, jelikož si nebyli jistí, do jaké kategorie patří, zda Romové nebo „bílí“ Češi.

Místo původně zamýšlených křestních jmen se autor rozhodl pro svůj výzkum zvolit romská a majoritní příjmení. Důvodem bylo, že mnoho Romů má zcela běžná křestní jména, která nejsou příliš odlišná od majority a nejsou tak výrazná jako v případě příjmení (i když lze nalézt některá křestní jména v romské populaci, která jsou častější než u majority). Vybrána byla pouze příjmení mužská – hlavním aspektem výběru byla délka příjmení, jednodušší administrace a jednotnost mužských příjmení. Předlohou pro autora byly výzkumy Dasguptová et al. (2000), Nosek, Banajiová & Greenwald (2002), Rudmanová, Ashmore & Melvin (2001), kteří užívali křestní jména

¹³ Nečas, C. (2005). *Romové na Moravě a ve Slezsku (1740–1945)*. Brno: Matice moravská.

Horváthová, J. (2005). *Meziválečné zastavení mezi Romy v českých zemích (aneb tušení souvislostí)*. *Romano džaniben*, 12(2), 63–84.

pro černošské (Latoya, Malik) a bílé Američany (Wendy, Brandon) v IAT. Americká křestní jména oproti těm českým lépe diferencují, kdo patří do jaké kategorie. Proto bylo od myšlenky užít křestní jména upuštěno.

Kromě škály SDO-6 a IAT bylo zvažováno zařadit ještě další dotazníkovou metodu – RWA Scale, ale nakonec bylo od myšlenky upuštěno, jelikož dle studie Chylíkové a Buchtíka (2016) škála pravcového autoritářství v českém prostředí neměří validně. Jedním z hlavních důvodů jsou kulturní a sociální rozdíly mezi Českou republikou a Severní Amerikou.

9.2.3 Výběr vzorku

Pro výběr respondentů byla použita osvědčená metoda prostého záměrného (účelového) výběru. Kritérium zvolené pro druhé výzkumné šetření zůstalo stejné jako v prvním výzkumu, to jest, aby respondenti byli členové majoritní společnosti a dosáhli alespoň 18 let. Výzkumu se účastnili různí respondenti oslovení autorem, kteří splňovali daná kritéria, souhlasili s informovaným souhlasem a jejich psychický a zdravotní stav jim umožňoval vyplnit testový materiál. Výzkumný vzorek tvoří 110 probandů ($N = 110$), z nichž je 44 mužů a 66 žen. Věkové rozmezí se pohybuje od 18 do 65 let ($AM = 37,183$; $SD = 13,208$).

Tabulka 18 Věkové rozložení respondentů druhého výzkumu

	Počet	Min	Max	AM	SD
Muži	44	18	64	36,659	13,232
Ženy	66	19	65	37,803	13,032
Celkem	110	18	65	37,183	13,208

Dále bylo také zjišťováno nejvyšší dosažené vzdělání. Rozlišováno bylo jen mezi čtyřmi stupni vzdělání: základním, středním vzděláním s výučním listem, středním vzděláním s maturitní zkouškou a vysokoškolským. V tabulce není popsáno základní vzdělání, jelikož všichni respondenti dosáhli alespoň středního vzdělání s výučním listem.

Tabulka 19 Vzdělání respondentů druhého výzkumu

	SŠ s výučním listem	SŠ s maturitou	Vysokoškolské
Muži	5	15	24
Ženy	9	22	35
Celkem	14	37	59

9.2.4 Metody sběru dat

Testová baterie druhého výzkumného šetření obsahovala nejprve jednu přímou a poté jednu nepřímou techniku na měření postojů:

1. **Škála sociálně dominantní orientace 6 (SDO-6 Scale)**
2. **Implicitní asociační test (IAT)**

1. Implicitní asociační test

Stejně jako v prvním výzkumu byl v testové baterii použit zkrácený implicitní asociační test. Implicitní asociační test zahrnoval 5 fází, z nichž byly 2 experimentální (třetí a pátá) a 3 zácvikové (první, druhá a čtvrtá). Zácvikové fáze byly tvořeny 20 podnětovými slovy a experimentální fáze se skládaly z 25 podnětů. Podněty byly v náhodném pořadí vybírány ze souboru 20 (pozitivních a negativních) slov a z 20 příjmení (10 romských Čechů a 10 „bílých“ Čechů), test tedy obsahoval celkem 110 podnětů.

Po pozitivní předchozí zkušenosti s implicitním asociačním testem byl opět použit bezplatný softwarový program FreeIAT verze 1.3.3 (Meade, 2009). Zkrácená verze obsahující 5 fází není časově ani kognitivně náročná a nevyžaduje připojení k internetu.

Schéma implicitního asociačního testu s jeho pěti fázemi zůstalo téměř totožné jako při prvním použití s fotografiemi romských a neromských Čechů. V této verzi testu byly nahrazeny právě pouze fotografie romských a neromských Čechů za příjmení těchto dvou kategorií. Příjmení „bílých“ Čechů byla *Novák, Svoboda, Novotný, Procházka, Dvořák, Pospíšil, Pokorný, Růžička, Horák, Beneš* a příjmení Romů *Horváth, Baláž, Sivák, Balog, Demeter, Lacko, Gábor, Žiga, Lakatoš, Oláh*. Podnětová

slova byla zanechána podle anglické verze Sabin et al. (2009), pozitiva (*láska, radost, mír, skvělý, oblíbený, milý, potěšení, krásný, dobrý, smích*) a negativa (*špatný, selhání, zranění, příšerný, zlo, protivný, bolest, strašný, hrozný, nenávisť*). Další změny kromě výměny fotografií za příjmení nebyly provedeny, vše ostatní zůstalo zachováno.

2. SDO-6 Scale

Škála sociálně dominantní orientace obsahuje 16 položek, jednotlivé položky jsou hodnoceny na sedmibodové stupnici *1 – naprosto nesouhlasím, 2 – nesouhlasím, 3 – spíše nesouhlasím, 4 – nemohu se rozhodnout, 5 – spíše souhlasím, 6 – souhlasím, 7 – naprosto souhlasím*. Položky 9 až 16 jsou reverzní. Respondent má za úkol zodpovědět, do jaké míry souhlasí či nesouhlasí s daným tvrzením. Průměrná doba vyplnění byla asi 8 – 10 minut. Škálu sociálně dominantní orientace si lze prohlédnout v přílohách.

Statistické zázemí škály sociálně dominantní orientace bylo nejdříve zjišťováno pilotním výzkumem viz pilotní výzkum. Na vzorku 110 lidí byl proveden odhad reliability metodou vnitřní konzistence, která je udávána koeficientem Cronbachovy $\alpha = 0,88$. Deskriptivní statistika $AM = 57,545$; $ME = 57$; $Min = 19$; $Max = 102$; $SD = 17,528$. Vnitřní položková korelace na 16 položkách – $Min = -0,069$; $Max = 0,682$; $AM = 0,321$.

9.3 Výsledky

Před započítím testování bylo třeba prozkoumat, zda je výzkumný soubor normálně rozložen. Jelikož soubor čítá 110 respondentů, byl pro tuto analýzu zvolen Shapiro-Wilkův test a u obou testových metod bylo prokázáno, že populace účastníků výzkumu je normálně rozložena, jelikož u SDO-6 Scale: $p = 0,725$; u IAT: $p = 0,181$. Podrobné výsledky si lze prohlédnout v tabulce 21.

Tabulka 20 Přehled výsledků testu normality rozložení u testů SDO-6 Scale a IAT

	Shapiro-Wilkův test		
	Statistika	sv.	p
SDO-6 Scale	0,991	110	0,725
IAT	0,983	110	0,181

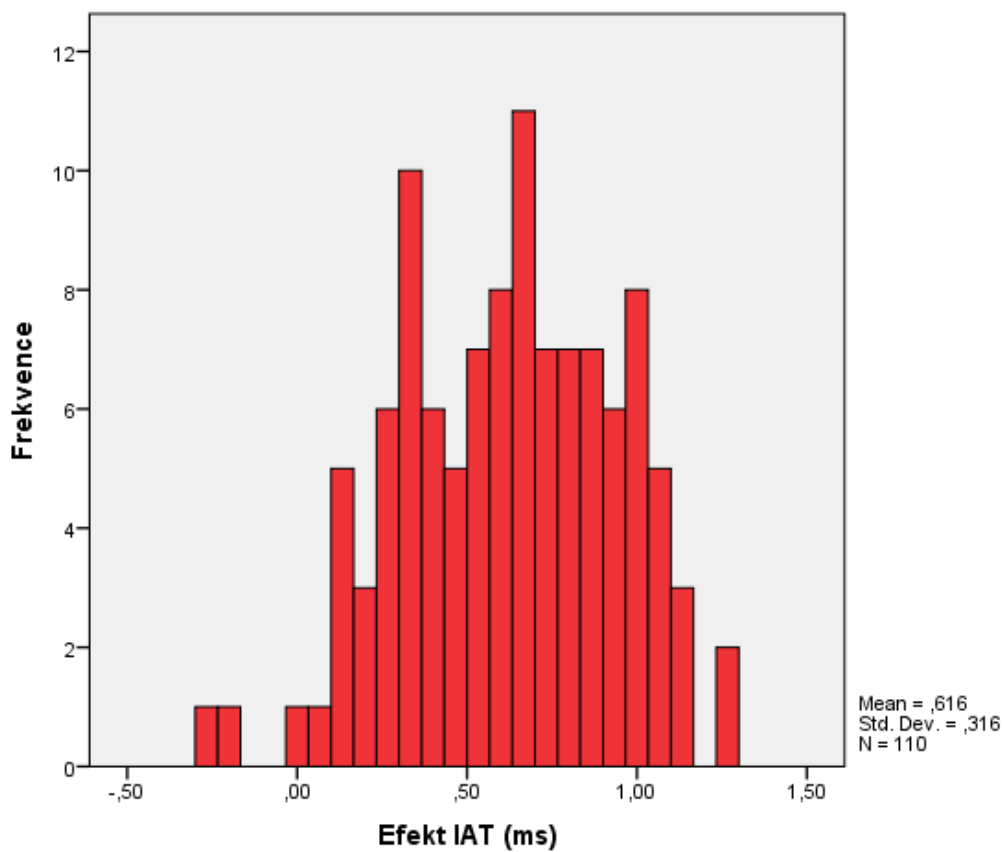
H1: Majoritní Češi preferují v implicitním asociačním testu česká příjmení před romskými.

Tuto hypotézu lze na základě výsledků podpořit. Za pomoci jednovýběrového testu byly zajištěny výsledky pro tuto hypotézu, kdy dle výsledků majoritní Češi preferují v IAT česká příjmení před romskými: $t(109) = 20,455$; $p < 0,001$.

Tabulka 21 D-skór implicitního asociačního testu druhého výzkumu

	N	AM	ME	SD	SEM
IAT	110	0,616	0,647	0,314	0,030

Graf 2 Normální rozložení u IAT ve druhém výzkumu

H2: Škála sociálně dominantní orientace má vztah s IAT.

Z výsledků korelační analýzy je zřejmé, že hypotéza nemůže být podpořena, jelikož mezi metodami neexistuje signifikantní vztah, $r(109) = 0,159$; $p = 0,098$.

Tabulka 22 Souvislost mezi SDO-6 Scale a IAT

		IAT	SDO-6 Scale
IAT	Pearsonova korelace	1	0,159
	Signifikance		0,098
SDO-6 Scale	Pearsonova korelace	0,159	1
	Signifikance	0,098	

9.4 Diskuze

Byly formulovány dvě hlavní hypotézy, na základě kterých autor provedl výzkumné šetření. Výsledky výzkumu budou postupně detailně probrány.

H1: *Majoritní Češi preferují v implicitním asocičním testu česká příjmení před romskými.* Výsledky statistické analýzy jsou v souladu s hypotézou. Výsledky hypotézy naznačují preferenci subjektů pro česká příjmení před romskými v nepřímém měření postojů. Výsledky lze interpretovat tak, že když majoritní Čech spatří romské a majoritní příjmení, bude na implicitní úrovni zvýhodňovat příslušníka s majoritním příjmením před romským (např. při výběrových řízeních). Výsledky jsou v souladu s dalšími výzkumy používajícími podobné schéma IAT, ve kterých byly odhaleny podstatně rychlejší latence reakcí, když byla bělošská křestní jména asociována s pozitivními atributy a černošská křestní jména s negativními atributy než při opačné kombinaci podnětů (Dasgupta et al., 2000; Nosek, Banaji & Greenwald, 2002; Rudman, Ashmore & Melvin, 2001). Zároveň byl nalezen větší efekt IAT u příjmení než u fotografií v prvním výzkumu ($D\text{-skór} = 0,616 > 0,569$). Větší efekt si autor vysvětluje tím, že romská nebo majoritní příjmení jsou pro zařazení do daných kategorií jednoznačnější než fotografie. Autor samozřejmě připouští, že rozdíl mohl být způsoben vlivem jiného výzkumného vzorku a jeho charakteristickými atributy, proto tyto hodnoty porovnává s velkou obezřetností.

H2: *Škála sociálně dominantní orientace má vztah s IAT.* Výsledky statistické analýzy nejsou v souladu s hypotézou. Mezi škálou sociálně dominantní orientace a IAT byla zjištěna pouze slabá pozitivní korelace. Celková hodnota škály sociálně dominantní orientace je lehce podprůměrná, což spíše hovoří pro preferenci rovnocenné společnosti, v níž ani jedna skupina nedominuje jiné. Závěry lze interpretovat tak, že Romové nejsou majoritní společností vnímáni jako podřadná nebo ohrožující skupina, ale současně na implicitní úrovni bude upřednostňován majoritní Čech před Romem. Nabízí se srovnání s výzkumem Kašpárkové (2013), která prováděla výzkum v českém prostředí v rámci své bakalářské práce. V jejím výzkumu byla u majoritních respondentů zjištěna dokonce středně silná záporná korelace ($r = -0,34$).

Jedním z možných důvodů, proč mezi technikami nebyl nalezen vztah, je podle autora vliv sociální desirability ve škále sociálně dominantní orientace. Zvláště v dnešní době, kdy sílí značný vliv západní společnosti na politickou korektnost a rovnostářství.

Dalším důvodem je obšírně uchopitelný pojem skupina ve škále sociálně dominantní orientace. Dominantní skupinu si účastník výzkumu vybaví poměrně snadno, avšak problémem je, co je myšleno tou podřadnou skupinou. Každý z probandů si může vybavit úplně jinou skupinu, a to i u každé položky samostatně. Někdo si může představit, že tou podřadnou skupinou jsou právě Romové, ale mohou to být Vietnamci, Slováci, muslimové, homosexuálové, zdravotně hendikepovaní atd. Z tohoto důvodu měli probandi potíže představit si onu podřadnou skupinu, proto se experimentátora snažili dotazovat, jak je to v textu zamýšleno.

Největší limitací výzkumu je beze sporu výběr vzorku a s ním spojený malý počet respondentů. Metoda prostého záměrného výběru patří do nepravděpodobnostních výběrů vzorku a není spolehlivá pro provádění obecných generalizací na celou populaci, z toho vyplývá, že závěry získané metodami sběru dat nelze jednoduše paušalizovat. Taktéž malý počet respondentů, konkrétně 110, spolu s nerovnoměrností ve složení vzorku se může promítnout do hodnot přímého a nepřímého měření a mohou zkreslit výsledky výzkumu a znesnadnit interpretaci získaných dat.

Jednou z hlavních podmínek účasti na výzkumu byla ta, že účastník výzkumu je majoritním Čechem. Tato podmínka byla zjišťována pouze ústně, kdy se na to autor před výzkumem dotazoval. Do výzkumu stačil souhlas, další ověřování neprobíhalo, z toho důvodu nelze vyloučit, že mohl být některý z účastníků příslušník romské menšiny nebo eventuálně příbuzný Romů.

Další limitací, která mohla ovlivnit výsledky výzkumu, je, že, byla vybraná majoritní a romská příjmení. Pro některé respondenty mohl být problém zařadit určitá příjmení do dané kategorie, jelikož mohli mít dané příjmení asociované s opačnou kategorií, což mohlo zapříčinit špatné přiřazení nebo delší časovou relaci pro přiřazení. Rychlost odpovědí mohla také ovlivnit délka příjmení; romská jsou celkově o jedno písmeno kratší než česká (5,4 Romové vs 6,5 majoritní Češi – délka příjmení). Autorovým záměrem bylo nalezení typických příjmení pro dané kategorie s podobnou délkou písmen, což však šlo obtížně zrealizovat, proto se rozhodl, že větší důležitost bude mít typické příjmení.

Testování implicitním asociačním testem mohly ovlivnit vedlejší faktory, jako je nepozornost nebo únava, které kontrolovat příliš nelze. Vnějšími vyrušeními se autor

snažil předcházet, ale nelze vyloučit, že se při vyplňování testových metod nějaké nepochybně objevilo.

Doporučení pro další výzkumná bádání v této oblasti jsou následující. K případnému zamyšlení se nabízí porovnat majoritní Čechy a Romy v testové baterii prvního výzkumu jako 2 skupiny. Také by bylo zajímavé použít k modifikaci Faziova afektivního primingu a implicitního asociačního testu ještě další nepřímou metodu např. Affect Misattribution Procedure (Payne et al., 2005). Další doporučení se váže k nahrazení Romů jinou etnickou skupinou např. Vietnamci, která by mohla být vnímána úplně odlišně v přímých i nepřímých technikách měření. Zajímavé by také mohlo být použít v IAT místo mužských příjmení pouze ženská nebo kombinaci obou a porovnat s dosaženými výsledky z druhého výzkumu. Přínosné by také mohlo být kombinovat kvantitativní typ výzkumu s kvalitativním, protože spojením obou přístupů dojde pravděpodobně k hlubšímu prozkoumání dané problematiky.

10 Souhrn

Pro **první výzkum** bylo formulováno celkem sedm hlavních hypotéz, u kterých se autor pokusil zjistit soulad s výsledky. Pět ze sedmi hlavních hypotéz bylo v souladu s výsledky, jedna hlavní hypotéza byla zamítnuta a u jedné hlavní hypotézy se potvrdila jen jedna ze dvou subhypotéz. Dále se autor snažil nalézt odpovědi na dvě výzkumné otázky.

V obou výzkumných otázkách se autor zabýval negativními i pozitivními atributy, které majoritní Češi připisují sobě nebo Romům. První výzkumná otázka: Jaké atributy nejčastěji připisují majoritní Češi sami sobě? Těmi například byly pracovitost, závistivost, přátelskost a vypočítavost. Druhá výzkumná otázka: Jaké atributy nejčastěji připisují majoritní Češi Romům? Mezi nejčastější odpovědi se řadily lenost, soudržnost, hlučnost, agresivita.

Ve výzkumu byl učiněn základní předpoklad, že majoritní Češi budou pozitivněji hodnotit v přímých i nepřímých technikách zjišťování postojů sami sebe a Romy negativněji, což se díky výsledkům třech hlavních hypotéz (H1, H3 a H4) potvrdilo, protože u všech tří byla zjištěna statistická hladina významnosti.

Existující vztah mezi přímými technikami byl potvrzen za pomoci výsledků druhé hypotézy (H2) a jejích dvou doplňujících hypotéz (H2A a H2B). Naopak u nepřímého měření byl učiněn předpoklad, že spolu metody nesouvisí. Tento předpoklad nebylo možné prokázat, jelikož byly nalezeny rozporuplné výsledky u sedmé hypotézy (H7). To platí pro subhypotézu (H7A), která vzájemný nesoulad potvrdila. Ovšem u druhé subhypotézy (H7B) byla nalezena spojitost, ale výsledek je na hranici signifikance. Proto lze uvažovat o tom, že spolu IAT a BFP nesouvisí.

Dále byla zjišťována korelace mezi přímými a nepřímými technikami měření postojů. Neexistence vztahu mezi přímými technikami a IAT byla vyvrácena díky výsledkům páté hypotézy (H5) a jejích pomocných hypotéz (H5A a H5B) a neshoda mezi přímými technikami a BFP byla prokázána podle zjištění šesté hypotézy (H6) a jejích dvou podhypotéz (H6A a H6B).

Ve **druhém výzkumu** byly formulovány pouze dvě hypotézy, u kterých se autor pokusil zjistit soulad s výsledky. První hypotéza byla v souladu s výsledky a druhá hypotéza se nepotvrdila.

Autor vycházel z předpokladu, že stejně jako v prvním výzkumu budou majoritní Češi pozitivněji hodnotit v nepřímé technice zjišťování postojů sami sebe a Romy negativněji, což se za pomoci první hypotézy (H1) potvrdilo, jelikož byla u hypotézy zjištěna statistická hladina významnosti. Existující vztah mezi nepřímou technikou a škálou sociální dominance potvrzen nebyl, což vyplývá z výsledků druhé hypotézy (H2).

ZÁVĚR

Rigorózní práce se zabývala především rasovými a etnickými postoji majoritní společnosti k romské menšině. V teoretické části byla představena problematika postoje a jeho složek. Hlavní důraz práce je kladen na implicitní a explicitní postoje, u kterých jsou detailně popsány způsoby měření, implicitní modely a vzájemný vztah implicitních a explicitních postojů. Dále byly definovány pojmy stereotyp, předsudek a diskriminace. Poté byla pozornost zaměřena na autoritářství a jeho podoby a na rasismus a jeho tradiční a moderní formy. V neposlední řadě byly popsány znaky romského spoluobčana a byl vyličen vztah mezi majoritou a romskou menšinou.

V praktické části byl v **prvním výzkumu** zkoumán vztah mezi implicitními a explicitními postoji pomocí dvou přímých (valence stereotypů Romů a Čechů a škála postojů k Romům) a dvou nepřímých (IAT a BFP) technik. Ve **druhém výzkumu** byl zjišťován implicitní postoj pomocí nepřímé techniky (IAT) a jeho vztah s teorií sociální dominance pomocí přímé techniky (SDO-6 Scale). První výzkum byl proveden na vzorku 86 respondentů, druhý výzkum na vzorku 110 respondentů většinové společnosti, a to prostřednictvím záměrného prostého výběru a zjišťovány byly jejich postoje k romské menšině.

V **prvním výzkumu** výsledky obou technik přímého měření prokázaly souvislost mezi sebou, naproti tomu obě techniky nepřímého měření spolu mezi sebou výrazně nekorelovaly. Mezi technikami přímými a nepřímými byl nalezen vztah pouze mezi IAT a oběma přímými technikami, mezi přímými metodami a BFP vztah nalezen nebyl. Ve **druhém výzkumu** nebyl nalezen vztah mezi nepřímou technikou a teorií sociální dominance. Dále byla zjištěna signifikantní automatická preference vlastní skupiny. Jednotlivé výsledky jsou poté shrnuty a interpretovány v diskuzi.

Za největší přínos práce autor považuje zjištěný vztah mezi implicitním asociačním testem a technikami měřícími explicitní postoje na jeho výzkumném souboru v prvním výzkumu. Tento vztah se v mnoha zahraničních výzkumech nepotvrdil, na základě toho je možné tvrdit, že byl zjištěn překvapivý výsledek.

Z autorových výzkumů vyplývá, že v České republice zřejmě přetrvávají negativní postoje k romské menšině. To potvrzují závěry, že majorita Romům stále připisuje negativní stereotypy a zároveň Romové nejsou spjati s velkým množstvím pozitivních atributů. Romové mohou tyto stereotypní vzorce majoritních Čechů změnit

tím, že se budou chovat a jednat jinak, než jak je na to většinová společnost zvyklá, čímž by vytvořili pozitivnější obraz typického Roma.

Romové jsou v České republice pokládáni za sociálně znevýhodněnou menšinu, která se potýká s řadou různých problémů. Majoritě je vytýkáno, že koná málo a příliš Romům nepomáhá, Romům zase, že spoléhají na to, že majorita jejich problémy nějakým způsobem vyřeší. Pokud budou chtít Romové změnu, budou se muset také aktivně snažit, a ne pouze pasivně čekat, protože majorita potřebuje vidět, že když podá Romům pomocnou ruku, tak to bude mít nějaké výsledky.

ZDROJE A POUŽITÁ LITERATURA

- About, F. E. (1988). *Children and prejudice*. Oxford: Basil Blackwell.
- Adorno, T. W., Frenkel-Brunswik, E., Levinson, D. J., & Sanford, N. R. (1950). *The authoritarian personality*. New York: Harper and Row.
- Allport, G. W. (1935). Attitudes. In C. Murchison (Ed.), *Handbook of Social Psychology* (pp. 798-844). Worcester: Clark University Press.
- Allport, G. W. (2004). *O povaze předsudků* (E. Geissler, překl.). Praha: Prostor.
- Altemeyer, B. (1981). *Right-Wing Authoritarianism*. Winnipeg: University of Manitoba Press.
- Altemeyer, B. (1996). *The Authoritarian Specter*. Cambridge: Harvard University Press.
- Altemeyer, B. (1998). The other "authoritarian personality". In M. P. Zanna (Ed.), *Advances in Experimental Social Psychology* (Vol. 30, pp. 47–92). San Diego: Academic Press.
- Altemeyer, B. (2004). Highly Dominating, Highly Authoritarian Personalities. *The Journal of Social Psychology*, 144(4), 421–447. doi:10.3200/SOCP.144.4.421-448
- Altemeyer, B. (2006). *The Authoritarians*. Dostupné z webových stránek autora: <https://theauthoritarians.org/Downloads/TheAuthoritarians.pdf>
- Asendorff, J. B., Banse, R., & Mücke, D. (2002). Double dissociation between explicit and implicit personality self-concept: The case of shy behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 83(2), 380–393. doi:10.1037/0022-3514.83.2.380
- Ashmore, R. D., & Del Boca, F. K. (1981). Conceptual approaches to stereotypes and stereotyping. In D. I. Hamilton (Ed.), *Cognitive processes in stereotyping and intergroup behavior* (pp. 1–36). Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates.
- Bar-Anan, Y., Nosek, B. A., & Vianello, M. (2009). The Sorting Paired Features Task: A Measure of Association Strengths. *Experimental Psychology*, 56(5) 329–343. doi:10.1027/1618-3169.56.5.329
- Bargh, J. A. (1994). The four horsemen of automaticity: Intention, awareness, efficiency, and control as separate issues. In R. S. Wyer Jr. & T. K. Srull (Eds.), *Handbook of Social Cognition* (2nd ed., Vol. 2, pp. 1–40). Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates.
- Barnes-Holmes, D., Barnes-Holmes, Y., Stewart, I., & Boles, S. (2010). A sketch of the Implicit Relational Assessment Procedure (IRAP) and the Relational Elaboration and

Coherence (REC) model. *The Psychological Record*, 60(3), 527–542. doi:10.1007/BF03395726

Bartušková, V. (2017). *Předsudečnost a postoje autoritářských osobností vůči imigrantům a jiným minoritním skupinám*. (Bakalářská práce). Praha: PVŠPS

Bertrand, M., & Mullainathan, S. (2004). Are Emily and Greg more employable than Lakisha and Jamal? A field experiment on labor market discrimination. *American Economic Review*, 94(4), 991–1013. doi:10.1257/0002828042002561

Bethlehem, D. W. (1985). *Social Psychology of Prejudice*. London: Croom Helm.

Biernat, M. R., & Crandall, C. S. (1999). Racial attitudes. In J. P. Robinson, P. R. Shaver & L. S. Wrightsman (Eds.), *Measures of political attitudes* (2nd ed., pp. 297–411). San Diego: Academic Press.

Blair, I. V. (2001). Implicit stereotypes and prejudice. In G. B. Moskowitz (Ed.), *Cognitive Social Psychology: The Princeton Symposium on the Legacy and Future of Social Cognition* (pp. 359–374). Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates.

Boučková, P., Havelková, B., Koldinská, K., Kühn, Z., Kühnová, E. & Whelanová, M. (2010). *Antidiskriminační zákon: komentář*. Praha: C. H. Beck.

Brewer, M. B., & Brown, R. J. (1998). Intergroup relations. In D. T. Gilbert, S. T. Fiske & G. Lindzey (Eds.), *The handbook of social psychology* (4th ed., Vol 2, pp. 554–594). New York: McGraw-Hill.

Briñol, P., & Petty, R. E. (2012). A history of attitudes and persuasion research. In A. W. Kruglanski & W. Stroebe (Eds.), *Handbook of the History of Social Psychology* (pp. 283–320). New York: Psychology Press.

Brunel, F., Tietje, B., & Greenwald, A. G. (2004). Is the Implicit Association Test a valid and valuable measure of implicit consumer social cognition? *Journal of Consumer Psychology*, 14(4), 385–404. doi:10.1207/s15327663jcp1404_8

Carpusor, A. G., & Loges, W. E. (2006). Rental discrimination and ethnicity in names. *Journal of Applied Social Psychology*, 36(4), 934–952. doi:10.1111/j.0021-9029.2006.00050.x

Clark, R., Coleman, A. P., & Novak, J. D. (2004). Brief report: initial psychometric properties of the everyday discrimination scale in black adolescents. *Journal of Adolescence*, 27(3), 363–368. doi:10.1016/j.adolescence.2003.09.004

Correll, J., Park, B., Judd, C. M., & Wittenbrink, B. (2002). The police officer's dilemma: Using ethnicity to disambiguate potentially threatening individuals. *Journal of Personality & Social Psychology*, 83(6), 1314–1329. doi:10.1037/0022-3514.83.6.1314

Crandall, C. S., & Eshleman, A. (2003). A justification-suppression model of the expression and experience of prejudice. *Psychological Bulletin*, 129(3), 414–446. doi:10.1037/0033-2909.129.3.414

Cunningham, W. A., Preacher, K. J., & Banaji, M. R. (2001). Implicit Attitude Measures: Consistency, Stability, and Convergent Validity. *Psychological Science*, 12(2), 163–170. doi:10.1111/1467-9280.00328

CVVM, Sociologický ústav AV. ČR. (2016a, 11. ledna). *Bezpečnostní rizika pro Českou republiku - prosinec 2015* [tisková zpráva]. Dostupné z: http://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c1/a7483/f3/ov160111.pdf

CVVM, Sociologický ústav AV. ČR (2016b, 20. dubna). *Vztah české veřejnosti k národnostním skupinám žijícím v ČR – březen 2016* [tisková zpráva]. Dostupné z: https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c2/a2050/f9/ov160420.pdf

CVVM, Sociologický ústav AV. ČR. (2017a, 25. dubna). *Vztah české veřejnosti k národnostním skupinám žijícím v ČR – březen 2017* [tisková zpráva]. Dostupné z: https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c2/a4284/f9/ov170425.pdf

CVVM, Sociologický ústav AV. ČR (2017b, 22. června). *Postoj české veřejnosti k přijímání uprchlíků - duben 2017* [tisková zpráva]. Dostupné z: https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c2/a4364/f9/pm170622.pdf

CVVM, Sociologický ústav AV. ČR (2018a, 9. dubna). *Vztah české veřejnosti k národnostním skupinám žijícím v ČR – březen 2018* [tisková zpráva]. Dostupné z: https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c2/a4584/f9/ov180409.pdf

CVVM, Sociologický ústav AV. ČR (2018b, 8. června). *Postoj české veřejnosti k přijímání uprchlíků - duben 2018* [tisková zpráva]. Dostupné z: https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c2/a4643/f9/pm180608.pdf

CVVM, Sociologický ústav AV. ČR (2018c, 9. listopadu). *Postoj české veřejnosti k přijímání uprchlíků - říjen 2018* [tisková zpráva]. Dostupné z: https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c2/a4745/f9/pm181109.pdf

Čeněk, J., Smolík, J. & Vykoukalová, Z. (2016). *Interkulturní psychologie - Vybrané kapitoly*. Praha: Grada.

Český statistický úřad. (2014, 30. června). *Národnostní struktura obyvatel - 2011* [tisková zpráva]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/20551765/170223-14.pdf>

- Dasgupta, N., McGhee, D. E., Greenwald, A. G., & Banaji, M. R. (2000). Automatic Preference for White Americans: Eliminating the Familiarity Explanation. *Journal of Experimental Social Psychology*, *36*(3), 316–328. doi:10.1006/jesp.1999.1418
- De Houwer, J. (2003). The extrinsic affective Simon task. *Experimental Psychology*, *50*(2), 77–85. doi:10.1026//1618-3169.50.2.77
- De Houwer, J. (2006). What are implicit measures and why are we using them? In R. W. Wiers & A. W. Stacy (Eds.), *The handbook of implicit cognition and addiction* (pp. 11–28). Thousand Oaks: SAGE.
- De Houwer, J., & Moors, A. (2007). How to define and examine the implicitness of implicit measures. In B. Wittenbrink & N. Schwartz (Eds.), *Implicit measures of attitudes* (pp. 179–194). New York: Guilford Press.
- De Houwer, J., Teige-Mocigemba, S., Spruyt, A., & Moors, A. (2009). Implicit measures: A normative analysis and review. *Psychological Bulletin*, *135*(3), 347–368. doi:10.1037/a0014211
- Devine, P. G. (1989). Stereotypes and prejudice: Their automatic and controlled components. *Journal of Personality and Social Psychology*, *56*(1), 5–18. doi:10.1037/0022-3514.56.1.5
- van Dijk, T. A. (1984). *Prejudice in discourse: An analysis of ethnic prejudice in cognition and conversation*. Amsterdam: John Benjamins.
- Disman, M. (2002). *Jak se vyrábí sociologická znalost* (3. vyd.). Praha: Karolinum.
- Dovidio, J. F., Brigham, J. C., Johnson, B. T., & Gaertner, S. L. (1996). Stereotyping, prejudice and discrimination: Another look. In C. N. Macrae, C. Stangor & M. Hewstone (Eds.), *Stereotypes and stereotyping* (pp. 276–319). New York: Guilford Press.
- Dovidio, J. F., & Gaertner, S. L. (1993). Stereotypes and evaluative intergroup bias. In D. Mackie & D. Hamilton (Eds.), *Affect, Cognition and Stereotyping: Interactive Processes in Group Perception* (pp. 297–315). San Diego: Academic Press.
- Dovidio, J. F., & Gaertner, S. L. (1998). On the nature of contemporary prejudice: The causes, consequences, and challenges of aversive racism. In J. L. Eberhardt & S. T. Fiske (Eds.), *Confronting racism: The problem and the response* (pp. 3–32). Thousand Oaks: SAGE.
- Dovidio, J. F., & Gaertner, S. L. (2004). Aversive racism. In M. P. Zanna (Ed.), *Advances in experimental social psychology* (Vol. 36, pp. 1–51). San Diego: Academic Press.

- Dovidio, J. F., Hewstone, M., Glick, P., & Esses, V. M. (2010). Prejudice, Stereotyping and Discrimination: Theoretical and Empirical Overview. In J. F. Dovidio, M. Hewstone, P. Glick & V. M. Esses (Eds.), *The SAGE Handbook of Prejudice, Stereotyping and Discrimination* (pp. 3–28). London: SAGE.
- Dovidio, J. F., Kawakami, K., Smoak, N., & Gaertner, S. L. (2009). The roles of implicit and explicit processes in contemporary prejudice. In R. E. Petty, R. H. Fazio & P. Briñol (Eds.), *Attitudes: Insights from the new implicit measures* (pp. 165–192). New York: Psychology Press.
- Duckitt, J. (2001). A dual-process cognitive-motivational theory of ideology and prejudice. In M. P. Zanna (Ed.), *Advances in Experimental Social Psychology* (Vol. 33, pp. 41–113). San Diego: Academic Press.
- Duckitt, J. (2006). Differential effects of right-wing authoritarianism and social dominance orientation on outgroup attitudes and their mediation by threat from and competitiveness to outgroups. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 32(5), 684–696. doi:10.1177/0146167205284282
- Duckitt, J. (2009). Authoritarianism and dogmatism. In M. R. Leary & R. H. Hoyle (Eds.), *Handbook of Individual Differences in Social Behavior* (pp. 298–318). New York: Guilford Press.
- Duckitt, J., & Sibley, C. G. (2007). Right wing authoritarianism, social dominance orientation and the dimensions of generalized prejudice. *European Journal of Personality*, 21(2), 113–130. doi:10.1002/per.614
- Duriez, B., & Van Hiel, A. (2002). The march of modern fascism. A comparison of social dominance orientation and authoritarianism. *Personality and Individual Differences*, 32(7), 1199–1213. doi:10.1016/S0191-8869(01)00086-1
- Eagly, A. H., & Chaiken, S. (1993). *The psychology of attitudes*. Fort Worth: Harcourt, Brace & Jovanovich.
- Eagly, A. H., & Chaiken, S. (2007). The advantages of an inclusive definition of attitude. *Social Cognition*, 25(5), 582–602. doi:10.1521/soco.2007.25.5.582
- Fazio, R. H. (1990). Multiple processes by which attitudes guide behavior: The MODE model as an integrative framework. In M. P. Zanna (Ed.), *Advances in Experimental Social Psychology* (Vol. 23, pp. 75–109). San Diego: Academic Press.
- Fazio, R. H. (2007). Attitude as object evaluations of varying strength. *Social Cognition*, 25(5), 603–637. doi:10.1521/soco.2007.25.5.603

- Fazio, R. H., & Dunton, B. C. (1997). Categorization by race: the impact of automatic and controlled components of racial prejudice. *Journal of Experimental Social Psychology*, 33(5), 451–470. doi:10.1006/jesp.1997.1330
- Fazio, R. H., Chen, J., McDonel, E. C., & Sherman, S. J. (1982). Attitude accessibility, attitude-behavior consistency and the strength of the object-evaluation association. *Journal of Experimental Social Psychology*, 18(4), 339–357. doi:10.1016/0022-1031(82)90058-0
- Fazio, R. H., Jackson, J. R., Dunton, B. C., & Williams, C. J. (1995). Variability in automatic activation as an unobtrusive measure of racial attitudes: A bona fide pipeline? *Journal of Personality and Social Psychology*, 69(6), 1013–1027. doi:10.1037/0022-3514.69.6.1013
- Fazio, R. H., & Olson, M. A. (2003). Implicit measures in social cognition research: their meaning and use. *Annual Review Psychology*, 54(1), 297–327. doi:10.1146/annurev.psych.54.101601.145225
- Fazio, R. H., Sanbonmatsu, D. M., Powell, M. C., & Kardes, F. R. (1986). On the Automatic Activation of Attitudes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 50(2), 229–238. doi:10.1037/0022-3514.50.2.229
- Fazio, R. H., & Towles-Schwen, T. (1999). The MODE model of attitude - behaviour processes. In S. Chaiken & Y. Trope (Eds.), *Dual-process theories in social psychology* (pp. 97–116). New York: Guilford Press.
- Feagin, J. R. (2010). *Racist America: Roots, Current Realities, and Future Reparations* (2nd ed.). New York: Routledge.
- Feagin, J. R., & McKinney, K. D. (2003). *The many costs of racism*. Lanham: Rowman & Littlefield.
- Fraser, A. M. (1998). *Cikáni* (M. Miklušáková, překl.). Praha: Lidové noviny.
- Fredrickson, G. M. (2003). *Rasismus. Stručná historie* (V. Matysová, překl.). Praha: BB/art.
- Frištenská, H. (2008). Pojmy xenofobie, rasismus, rasové násilí a rasová diskriminace. In: T. Šišková (ed.), *Výchova k toleranci a proti rasismu [multikulturní výchova v praxi]* (2. vyd., s. 12–34). Praha: Portál.
- Gaertner, S. L., & Dovidio, J. F. (1986). The aversive form of racism. In J. F. Dovidio & S. L. Gaertner (Eds.), *Prejudice, Discrimination and Racism* (pp. 61–89). Orlando: Academic Press.

- Gawronski, B., & Bodenhausen, G. V. (2006). Associative and propositional processes in evaluation: An integrative review of implicit and explicit attitude change. *Psychological Bulletin, 132*(5), 692–731. doi:10.1037/0033-2909.132.5.692
- Gawronski, B., & Bodenhausen, G. V. (2007). Unraveling the processes underlying evaluation: attitude from the perspective of the APE model. *Social Cognition, 25*(5), 687–717. doi:10.1521/soco.2007.25.5.687
- Gawronski, B., & Bodenhausen, G. V. (2011). The associative–propositional evaluation model: Theory, evidence, and open questions. In J. M. Olson & M. P. Zanna (Eds.), *Advances in Experimental Social Psychology* (Vol. 44, pp. 59–127). San Diego: Academic Press.
- Gawronski, B., & Creighton, L. A. (2013). Dual-process theories. In D. E. Carlston (Ed.), *The Oxford handbook of social cognition* (pp. 282–312). New York: Oxford University Press.
- Gawronski, B., & De Houwer, J. (2014). Implicit measures in social and personality psychology. In H. T. Reis & C. M. Judd (Eds.), *Handbook of research methods in social and personality psychology* (2nd ed., pp. 283–310). New York: Cambridge University Press.
- Gawronski, B., & Payne, K. B. (Eds.). (2010). *Handbook of implicit social cognition: measurement, theory, and applications* (pp. 19–37). New York: Guilford Press.
- Gilbert, G. M. (1951). Stereotype persistence and change among college students. *Journal of Abnormal and Social Psychology, 46*(2), 245–254. doi:10.1037/h0053696
- Graf, P., & Schacter, D. (1985). Implicit and Explicit Memory for New Associations in Normal and Amnesic Patients. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory and Cognition, 11*(3), 501–518. doi:10.1037/0278-7393.11.3.501
- Green, N. L. (1995). Development of the Perceptions of Racism Scale. *Journal of Nursing Scholarship, 2*(2), 141–146. doi:10.1111/j.1547-5069.1995.tb00838.x
- Greenwald, A. G., & Banaji, M. R. (1995). Implicit social cognition: Attitudes, self-esteem, and stereotypes. *Psychological Review, 102*(1), 4–27. doi:10.1037//0033-295X.102.1.4
- Greenwald, A. G., McGhee, D. E., & Schwartz, J. K. L. (1998). Measuring individual differences in implicit cognition: The Implicit Association Test. *Journal of Personality and Social Psychology, 74*(6), 1464–1480. doi:10.1037/0022-3514.74.6.1464.
- Greenwald, A. G., Nosek, B. A., & Banaji, M. R. (2003). Understanding and Using the Implicit Association Test: I. An Improved Scoring Algorithm. *Journal of Personality and Social Psychology, 85*(2), 197–216. doi:10.1037/0022-3514.85.2.197

- Greenwald, A. G., Poehlman, A. T., Uhlmann, E. L., & Banaji, M. R. (2009). Understanding and using the Implicit association test: III. Metaanalysis of predicted validity. *Journal of personality and social psychology*, 19(1), 17–41. doi:10.1037/a0015575
- Harley, T. A. (2014). *The Psychology of Language: From Data to Theory* (4th ed.). East Sussex: Psychology Press.
- Hayes, N. (2003). *Základy sociální psychologie* (3. vyd., I. Štepaníková překl.). Praha: Portál.
- Henry, P. J., & Sears, D. O. (2002). The symbolic racism 2000 scale. *Political Psychology*, 23(2), 253–283. doi:10.1111/0162-895X.00281
- Henry, P. J., & Sears, D. O. (2008). Symbolic and modern racism. In J. H. Moore (Ed.), *Encyclopedia of Race and Racism* (Vol. 3, pp. 111–112). Farmington Hill: Macmillan References.
- Hewstone, M. (1990). The "ultimate attribution error"? A review of the literature on intergroup causal attribution. *European Journal of Social Psychology*, 20(4), 311–335. doi:10.1002/ejsp.2420200404
- Higgins, E. T. (1989). Knowledge accessibility and activation: Subjectivity and suffering from uncounscious sources. In J. S. Uleman & J. A. Bargh (Eds.), *Unintended thought* (pp. 75–123). New York: Guilford Press.
- Hladík, J. (2006). *Multikulturní výchova (Socializace a integrace menšin)*. Zlín: Univerzita Tomáše Bati.
- Hnilica, K. (2010). *Stereotypy, předsudky, diskriminace: pojmy, měření, teorie*. Praha: Karolinum.
- Hnilica, K. & Radová, L. (2013). Rasismus? Postoje? Ideologie? K determinantám etnických stereotypů. *Československá psychologie*, 57(2), 144–161.
- Hofmann, W., Gawronski, B., Gschwendner, T., Le, H., & Schmitt, M. (2005). A meta-analysis on the correlation between the Implicit Association Test and explicit self-report measures. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 31(10), 1369–1385. doi:10.1177/0146167205275613
- Hogg, M. A., & Vaughan, G. M. (2005). *Social Psychology* (4th ed.). London: Pearson Prentice Hall.
- Hudley, C., & Graham, S. (2001). Stereotypes of achievement striving among early adolescents. *Social Psychology of Education*, 5(2), 201–224. doi:10.1023/A:1014438702266

- Hyman, H. H., & Sheatsley, P. B. (1954) "The authoritarian personality"—A methodological Critique. In R. Christie & M. Jahoda (Eds.), *Studies in the Scope and Method of "The Authoritarian Personality"* (pp. 50–122). Glencoe: Free Press.
- Chylíková, J. & Buchtík, M. (2016). Validity of the construct of Right-Wing Authoritarianism and its measure in post-socialistic region: A case of the Czech Republic. *Journal of Social Research & Policy*, 7(1), 1–23.
- Jakoubek, M. (2004). *Romové – konec (ne)jediného mýtu*. Praha: Socioklub.
- Janiszewski, C., & Wyer, R. S. (2014). Content and process priming: A review. *Journal of Consumer Psychology*, 24(1), 96–118. doi:10.1016/j.jcps.2013.05.006
- Jirasová, M., Pospíšil, M. & Sulitka, A. (2008). Národnostní menšiny v České republice. In: T. Šišková (ed.), *Výchova k toleranci a proti rasismu [multikulturní výchova v praxi]* (2. vyd., s. 89-122). Praha: Portál.
- Jones, J. M. (1997). *Prejudice and racism* (2nd ed.). New York: McGraw-Hill.
- Kamín, T. (2001). Affirmative Action - obrácená forma diskriminace? *Časopis pro právní vědu a praxi*, 9(4), 378–384.
- Karlins, M., Coffman, T. L., & Walters, G. (1969). On the fading of social stereotypes: Studies in three generations of college students. *Journal of Personality and Social Psychology*, 13(1), 1–16. doi:10.1037/h0027994
- Kašpárková, L. (2013). *Implicitní a explicitní rasismus vůči romskému etniku v kontextu potřeby kognitivního uzavření, orientace na sociální dominanci a víry ve spravedlivý svět* (Bakalářská práce). Brno: FSS MUNI.
- Katz, D. (1960). The functional approach to the study of attitudes. *Public Opinion Quarterly*, 24(2), 163–204. doi:10.1086/266945
- Katz, D., & Braly, K. (1993). Racial stereotypes of one hundred college students. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 28(3), 280–290. doi:10.1037/h0074049
- Katz, I. (1981). *Stigma: A social psychological analysis*. Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates.
- Katz, I., & Hass, G. R. (1988). Racial ambivalence and American value conflict: Correlational and priming studies of dual cognitive structures. *Journal of Personality and Social Psychology*, 55(6), 893–905. doi:10.1037/0022-3514.55.6.893
- Kinder, D. R. (2013). Prejudice and politics. In L. Huddy, D. O. Sears & J. S. Levy (Eds.), *Handbook of Political Psychology* (2nd ed., pp. 826–839). New York: Oxford University Press.

- Kinder, D. R., & Sears, D. O. (1981). Prejudice and politics: Symbolic racism versus racial threats to the good life. *Journal of Personality and Social Psychology*, 40(3), 414–431. doi:10.1037/0022-3514.40.3.414
- Krekičová, E. (2001). Medzi autoobrazom a heteroobrazom. In M. Toncrová & L. Uhlíková (ed.), *Etnické stereotypy z pohledu různých vědních oborů* (s. 17–36). Brno: Etnologický ústav AV ČR Brno.
- Krieger, N., Smith, K., Naishadham, D., Hartman, C., & Barbeau E. M. (2005). Experiences of discrimination: Validity and reliability of a self-report measure for population health research on racism and health. *Social Science & Medicine*, 61(7), 1576–1596. doi:10.1016/j.socscimed.2005.03.006
- Krosnick, J. A., Judd, C. M., & Wittenbrink, B. (2005). Attitude measurement. In D. Albarracín, B. T. Johnson & M. P. Zanna (Eds.), *The Handbook of attitudes* (pp. 21–76). Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates.
- Krosnick, J. A., & Smith, W. (1994). A. Attitude strength. In V. S. Ramachandran (Ed.), *Encyclopedia of human behavior* (Vol. 1, pp. 279–289). San Diego: Academic Press.
- Lane, K. A., Banaji, M. R., Nosek, B. A., & Greenwald, A. G. (2007). Understanding and using the Implicit Association Test: IV. What we know (so far). In B. Wittenbrink & N. S. Schwarz (Eds.), *Implicit measures of attitudes: Procedures and controversies* (pp. 59–102). New York: Guilford Press.
- Liebkind, K. (1984). *Minority identity and identification processes: a social psychological study*. Helsinki: The Finish Society of Sciences and Letters.
- Lichtblau, E. (2005, August 24). "Profiling Report Leads to a Demotion". New York Times, p. A1. Dostupné z: www.nytimes.com/2005/08/24/us/front%20page/profiling-report-leads-to-a-clash-and-a-demotion.html
- Lippmann, W. (2015). *Veřejné mínění* (L. Köppl, překl.). Portál: Praha.
- Livingston, R. W., & Brewer M. B. (2002). What are we really priming? Cue-based versus categorybased processing of facial stimuli. *Journal of Personality and Social Psychology*, 82(1), 5–18. doi:10.1037/0022-3514.82.1.5
- Loučný, J. (2015). *Teorie sociální dominance: Adaptace metody SDO6-Scale a její ověření v českém kulturním prostředí* (Diplomová práce). Olomouc: FF UPOL.
- Macrae, N. C., Milne, A. B., & Bodenhausen, G. V. (1994). Stereotypes as energy-saving devices: A peek inside the cognitive toolbox. *Journal of Personality and Social Psychology*, 66(1), 37–47. doi:10.1037/0022-3514.66.1.37

- Martin, J. L. (2001). "The Authoritarian Personality," 50 Years Later: What Lessons Are There for Political Psychology? *Political Psychology*, 22(1), 1–26. doi:10.1111/0162-895X.00223
- McConahay, J. B. (1986). Modern racism, ambivalence, and the Modern Racism Scale. In J. F. Dovidio & S. L. Gaertner (Eds.), *Prejudice, discrimination, and racism* (pp. 91–125). New York: Academic Press.
- McConahay, J. B., & Hough Jr. J. C. (1976). Symbolic Racism. *Journal of social issues*, 32(2), 23–45. doi:10.1111/j.1540-4560.1976.tb02493.x
- McConnell, A. R., & Leibold, J. M. (2001). Relations among the Implicit Association Test, discriminatory behavior, and explicit measures of racial attitudes. *Journal of Experimental Social Psychology*, 37(5), 435–442. doi:10.1006/jesp.2000.1470
- McNeilly, M. D., Anderson, N. B., Armstead, C. A., Clark, R., Corbett, M., Robinson, E. L., ... Lepisto, E. M. (1996). The Perceived Racism Scale: A multidimensional assessment of the experience of white racism among African Americans. *Ethnicity and Disease*, 6(1–2), 154–166.
- Meade, A. W. (2009). Free IAT: An open-source program to administer the implicit association test. *Applied Psychological Measurement*, 33(8), 643. doi:10.1177/0146621608327803
- Mio, J. S., Barker, L., & Tumambing, J. S. (2012). *Multicultural psychology* (2nd ed.). New York: Oxford University Press.
- Miovský, M. (2006). *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada.
- Moors, A., Spruyt A., & De Houwer J. (2010). In search of a measure that qualifies as implicit: Recommendations based on a decompositional view of automaticity. In B. Gawronski & K. B. Payne (Eds.), *Handbook of implicit social cognition: measurement, theory, and applications* (pp. 19–37). New York: Guilford Press.
- Moravec, Š. (2006). Nástin problému sociálního vyloučení romských populací. In T. Hirt & M. Jakoubek (ed.), „Romové“ v osidlech sociálního vyloučení (s. 11–69). Plzeň: Aleš Čeněk.
- Morning, A. (2011). *The nature of race: how scientists think and teach about human difference*. Berkeley: University of California Press.
- Mucha, I. (2004). *Sociologie - základní texty*. Pelhřimov: 999.

Murphy, S. T., & Zajonc, R. B. (1993). Affect, cognition, and awareness: Affective priming with optimal and suboptimal stimulus exposures. *Journal of Personality and Social Psychology*, 64(5), 723–739. doi:10.1037/0022-3514.64.5.723

Nárůst počtu Romů v ČR? [webová stránka]. (n.d.). Dostupné z <http://nahodnestatistiky.blogspot.com/2015/06/narust-poctu-romu-v-cr.html>

Nečas, C. (2002). *Romové v České republice včera a dnes* (5. vyd.). Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.

Neville, H. A., Lilly, R. L., Duran, G., Lee, R. M., & Browne, L. (2000). Construction and initial validation of the Color-Blind Racial Attitudes Scale (CoBRAS). *Journal of Counseling Psychology*, 47(1), 59–70. doi:10.1037/0022-0167.47.1.59

Nosek, B. A., & Banaji, M. R. (2001). The go/no-go association task. *Social Cognition*, 19(6), 625–666. doi:10.1521/soco.19.6.625.20886

Nosek, B. A., & Banaji, M. R. (2009). Implicit Attitude. In T. Bayne, A. Cleermnans & P. Wilken (Eds.), *The Oxford Companion to Consciousness* (pp. 84–85). Oxford: Oxford University Press.

Nosek, B. A., Banaji, M. R., & Greenwald, A. G. (2002). Harvesting group attitudes and beliefs from a demonstration website. *Group Dynamics: Theory, Research and Practice*, 6(1), 101–115. doi:10.1037//1089-2699.6.1.101

Nosek, B. A., Greenwald, A. G., & Banaji, M. R. (2005). Understanding and using the Implicit Association Test: II. Method variables and construct validity. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 31(2), 166–180. doi:10.1177/0146167204271418

Olson, M. J., & Fazio, R. H. (2003). Relations between implicit measures of prejudice: What Are We Measuring? *Psychological Science*, 14(6), 636–639. doi:10.1037/e633872013-734

Olson, M. J., & Maio, G. R. (2003). Attitudes in social behavior. In T. Millon & M. J. Lerner (Eds.), *Comprehensive handbook of psychology. Personality and Social Psychology* (Vol. 5, pp. 299–325). Hoboken: Wiley.

Operario, D., & Fiske, S. T. (1998). Racism equals power plus prejudice: A social psychological equation for racial oppression. In J. L. Eberhardt & S. T. Fiske (Eds.), *Confronting racism: The problem and the response* (pp. 33–53). Thousand Oaks: SAGE.

Osgood, C. E., Suci, G. J., & Tannenbaum, P. H. (1957). *The measurement of meaning*. Chicago: University of Illinois Press.

- Payne, B. K. (2001). Prejudice and perception: The role of automatic and controlled processes in misperceiving a weapon. *Journal of personality and social psychology*, *81*(2), 181–192. doi:10.1037/0022-3514.81.2.181
- Payne, K. B., Burkley, M., & Stokes, M. B. (2008). Why do implicit and explicit attitude tests diverge? The role of structural fit. *Journal of Personality and Social Psychology*, *94*(1), 16–31. doi:10.1037/0022-3514.94.1.16
- Payne, K. B., Cheng, M. S., Govorun, O., & Stewart, B. D. (2005). An inkblot for attitudes: Affect misattribution as implicit measurement. *Journal of Personality and Social Psychology*, *89*(3), 277–293. doi:10.1037/0022-3514.89.3.277
- Pekárek, P. (1997). Romové mezi námi. In: *Romové – reflexe problému* (s. 11–19). Praha: Sofis.
- Perkins, A., Forehand, M. R., Greenwald, A. G., & Mason, D. (2008). Measuring the non-conscious: Implicit social cognition on consumer behavior. In C. P. Haugtvedt, P. Herr & F. Kardes (Eds.), *Handbook of Consumer Psychology* (pp. 461–475). Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates.
- Petráš, R., Petrův, H. & Scheu, H. Ch. (ed.). (2009). *Menšiny a právo v České republice* (s. 18–30). Praha: Auditorium.
- Pettigrew, T. F. (1979a). Racial change and social policy. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, *441*(1), 114–131. doi:10.1177/000271627944100109
- Pettigrew, T. F. (1979b). The ultimate attribution error: Extending Allport's cognitive analysis of prejudice. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *5*(4), 461–476. doi:10.1177/014616727900500407
- Pettigrew, T. F. (1981). The mental health impact. In: B. J. Bowser & R. G. Hunt (Eds.), *Impacts of racism on White Americans* (pp. 97–118). Beverly Hills: SAGE.
- Pettigrew, T. F., & Meertens, R. W. (1995). Subtle and blatant prejudice in Western Europe. *European Journal of Social Psychology*, *25*(1), 57–75. doi:10.1002/ejsp.2420250106
- Petty, R. E., & Briñol, P. (2006). A metacognitive approach to "implicit" and "explicit" evaluations: Comment on Gawronski and Bodenhausen (2006). *Psychological Bulletin*, *132*(5), 740–744. doi:10.1037/0033-2909.132.5.740
- Petty, R. E., Briñol, P., & DeMarree, K. G. (2007). The meta-cognitive model (MCM) of attitudes: Implications for attitude measurement, change, and strength. *Social Cognition*, *25*(5), 657–686. doi:10.1521/soco.2007.25.5.657

- Petty, R. E., Fazio, R. H., & Briñol, P. (2009). The new implicit measures an overview. In R. E. Petty, R. H. Fazio & P. Briñol (Eds.), *Attitudes: Insights from the new implicit measures* (pp. 3–18). New York: Psychology Press.
- Petty, R. E., Tormala, Z. L., Briñol, P., & Jarvis, W. B. G. (2006). Implicit Ambivalence from Attitude Change: An Exploration of the PAST Model. *Journal of Personality and Social Psychology*, *90*(1), 21–41. doi:10.1037/0022-3514.90.1.21
- Ponterotto, J. G. (1991). The nature of prejudice revisited: Implications for counseling interventions. *Journal of Counseling and Development*, *70*(1), 216–224. doi:10.1002/j.1556-6676.1991.tb01587.x
- Powell, M. C., & Fazio, R. H. (1984). Attitude Accessibility as a Function of Repeated Attitudinal Expression. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *10*(1), 139–148. doi:10.1177/0146167284101016
- Pratto, F., Sidanius, J., Stallworth, L. M., & Malle, B. F. (1994). Social dominance orientation: A personality variable predicting social and political attitudes. *Journal of Personality and Social Psychology*, *67*(4), 741–763. doi:10.1037/0022-3514.67.4.741
- Průcha, J. (2001). *Multikulturní výchova. Teorie-praxe-výzkum*. Praha: ISV.
- Průcha, J. (2010). *Interkulturní psychologie: [sociopsychologické zkoumání kultur, etnik, ras a národů]* (3. vyd.). Praha: Portál.
- Radová, L. (2009). *Problematika implicitních a explicitních rasových postojů /na příkladu postojů Čechů k Romům/* (Diplomová práce). Praha: PF UK.
- Ranganath, K. A., Smith, C. T., & Nosek, B. A. (2008). Distinguishing automatic and controlled components of attitudes from direct and indirect measurement methods. *Journal of Experimental Social Psychology*, *44*(2), 386–396. doi:10.1016/j.jesp.2006.12.008
- Ridley, C. R. (1995). *Multicultural aspects of counseling series. Overcoming unintentional racism in counseling and therapy: A practitioner's guide to intentional intervention* (Vol. 5). Thousand Oaks: SAGE.
- Rios, F., & Zamudio, M. M. (2006). From traditional to liberal racism: Living racism in the everyday. *Sociological Perspectives*, *49*(4), 483–501. doi:10.1525/sop.2006.49.4.483
- Roiser, M., & Willig, C. (2002). The Strange Death of the Authoritarian Personality: 50 years of psychological and political debate. *History of the Human Sciences*, *15*(4), 71–96. doi:10.1177/952695102015004682

- Rosenberg, M. J., & Hovland, C. I. (1960). Cognitive, Affective and Behavioral Components of Attitudes. In M. J. Rosenberg, C. I. Hovland, W. J. McGuire, R. P. Abelson & J. W. Brehm (Eds.), *Attitude Organization and Change: An Analysis of Consistency Among Attitude Components* (pp. 1–14). New Haven: Yale University Press.
- Rudman, L., Ashmore, R., & Melvin, G. (2001) "Unlearning" automatic biases The malleability of implicit prejudice and stereotypes. *Journal of Personality and Social Psychology*, *81*(5), 856–868. doi:10.1037//0022-3514.81.5.856
- Říčan, P. (2000). *S Romy žít budeme, jde o to jak* (2. vyd.). Praha: Portál.
- Sabin, J. A., Nosek, B. A., Greenwald, A. G., & Rivara, F. P. (2009). Physicians' Implicit and Explicit Attitudes About Race by MD Race, Ethnicity, and Gender. *Journal of Health Care for the Poor and Underserved*, *20*(3), 896–913. doi:10.1353/hpu.0.0185
- Sekyt, V. (2001). Romové. In T. Šišková (ed.), *Menšiny a migranti v České republice* (s. 119–125). Praha: Portál.
- Sekyt, V. (2004). Romské tradice a jejich konfrontace se současností: Romství jako znevýhodňující faktor. In M. Jakoubek & T. Hirt (ed.), *Romové: Kulturologické etudy: Etnopolitika, příbuzenství a sociální organizace* (s. 188–217). Plzeň: Aleš Čeněk.
- Sekyt, V. (2008). Situace národnostních menšin v České Republice: Odlišnost mentality Romů a původ těchto odlišností. In: T. Šišková (ed.), *Výchova k toleranci a proti rasismu [multikulturní výchova v praxi]* (2. vyd., s. 123–128). Praha: Portál.
- Seznam romských příjmení?* [webová stránka]. (n.d.). Dostupné z <https://www.cd89.cz/romska-prijmeni-seznam>
- Schachter, D. L. (1987). Implicit memory: history and current status. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*, *13*(3), 501–518. doi:10.1037/0278-7393.13.3.501
- Schneider, D. J. (2004). *The Psychology of Stereotyping*. New York: Guilford Press.
- Schwarz, N., & Bohner, G. (2001). The construction of attitudes. In A. Tesser & N. Schwarz (Eds.), *Intrapersonal processes* (pp. 436–457). Oxford: Blackwell.
- Sibley, C. G., & Duckitt, J. (2008). Personality and prejudice: A meta-analysis and theoretical review. *Personality and Social Psychology Review*, *12*(3), 248–279. doi:10.1177/1088868308319226

Sidanius, J. (1993). The psychology of group conflict and the dynamics of oppression: A social dominance perspective. In S. Iyengar & W. McGuire (Eds.), *Explorations in political psychology* (pp. 183–219). Durham: Duke University Press.

Sidanius, J., & Pratto, F. (1999). *Social dominance: An intergroup theory of social hierarchy and oppression*. New York: Cambridge University Press.

Sidanius, J., Pratto, F., van Laar, C., & Levin, S. (2004). Social dominance theory: Its agenda and method. *Political psychology*, 25(6), 845–880. doi:10.1111/j.1467-9221.2004.00401.x

Sidanius, J., Sinclair, S., & Pratto, F. (2006). Social Dominance Orientation, Gender, and Increasing Educational Exposure. *Journal of Applied Social Psychology*, 7(36), 1640–1653. doi:10.1111/j.0021-9029.2006.00074.x

Simpson, G. E., & Yinger, J. M. (1985). *Racial and cultural minorities: An analysis of prejudice and discrimination* (5th ed.). New York: Plenum.

Snyder, M. (1981). On the self-perpetuating nature of social stereotypes. In D. L. Hamilton (Ed.), *Cognitive processes in stereotyping and intergroup behavior* (pp. 183–212). Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates.

Spence, A., & Townsend, E. (2007). Predicting behaviour towards genetically modified food using implicit and explicit attitudes. *British Journal of Social Psychology*, 46(2), 437–457. doi:10.1348/014466606X152261

Stewart, M. (1997). *The time of the Gypsies*. Boulder: Westview Press.

Sue, D. W. (2003). *Overcoming our racism: The journey to liberation*. San Francisco: Jossey-Bass.

Sue, D. W. (2010). *Microaggressions in Everyday Life: Race, Gender, and Sexual Orientation*. Hoboken: Wiley.

Šimíková, I. (2004). Konceptualizace výzkumu. In I. Šimíková & I. Vašečka (ed.), *Mechanismy sociálního vyčleňování romských komunit na lokální úrovni a nástroje integrace* (s. 11–23). Brno: Barrister & Principal.

Šimíková, I., Bučková, P. & Smékal, V. (2003). Kvalita multietnického soužití. In P. Navrátil (ed.), *Romové v České společnosti: jak se nám spolu žije jaké má naše soužití vyhlídky* (s. 105–129). Praha: Portál.

Štěchová, M., Večerka, K., Novák, K., Danielová, K., Haubertová, D. & Veverková, L. (2002). *Romská minorita a postupy integrace. Závěrečná zpráva z výzkumu*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci.

- Terracciano, A., Abdel-Khalek, A. M., Adam, N., Adamovová, L., Ahn, C.-k., Ahn, H.-n., Alansari, B. M., ... McCrae, R. R. (2005). National character does not reflect mean personality trait levels in 49 cultures. *Science*, *310*(5745), 96–100. doi:10.1126/science.1117199
- Thurstone, L. L. (1927). A law of comparative judgement. *Psychological Review*, *34*(4), 278–286. doi:10.1037/h0070288
- Triandis, H. C. (1971). *Attitudes and attitude change*. New York: Wiley.
- Uhlíková, L. (2001). Několik poznámek ke vzniku a zániku etnických stereotypů. In M. Toncrová & L. Uhlíková (ed.), *Etnické stereotypy z pohledu různých vědních oborů* (s. 49–56). Brno: Etnologický ústav AV ČR Brno.
- Úřad vlády České republiky. (2018). *Zpráva o stavu romské menšiny v České republice za rok 2017* [závěrečná zpráva]. Dostupné z www.vlada.cz/assets/ppov/zalezitosti-romske-komunity/dokumenty/Zprava-o-stavu-romske-mensiny-2017.pdf
- Večerka, K. (1999). Romové a sociální patologie. In Romové v České republice. *Sešity pro sociální politiku* (s. 417–446). Praha: Socioklub.
- Večeřa, M. (2002). Rasová diskriminace a právní ochrana. *Časopis pro právní vědu a praxi*, *10*(3), 244–249.
- Výrost, J. & Slaměník, I. (Eds.). (2015). *Sociální psychologie* (2. přepr. a dopl. vyd.). Praha: Grada.
- Whitley, Jr. B. E., & Kite, M. E. (2010). *The psychology of prejudice and discrimination* (2nd ed.). Belmont: Wadsworth, Cengage Learning.
- Wilson, T. D., Lindsay, S., & Schooler, T. Y. (2000). A model of dual attitudes. *Psychological Bulletin*, *107*(1), 101–126. doi:10.1037/0033-295x.107.1.101
- Wilson, W. J. (1999). *The Bridge over the Racial Divide: Rising Inequality and Coalition Politics*. Berkeley: University of California Press.
- Wittenbrink, B., Judd, C. M., & Park, B. (1997). Evidence for racial prejudice at the implicit level and its relationships with questionnaire measures. *Journal of Personality and Social Psychology*, *72*(2), 262–274. doi:10.1037/0022-3514.72.2.262
- Wittenbrink, B., & Schwarz, N. (2007). Introduction. In B. Wittenbrink & N. Schwarz (Eds.), *Implicit measures of attitudes* (pp. 1–16). New York: Guilford Press.
- Wolf, J. (2000). *Lidské rasy a rasismus v dějinách a v současnosti: člověk a jeho svět* (2. vyd.). Praha: Karolinum.

Wood, W. (2000). Attitude change: Persuasion and social influence. *Annual Review of Psychology*, 51(1), 539–570. doi:10.1146/annurev.psych.51.1.539

Zimbardo, P. G., Ebbesen, E. B., & Maslach, C. (1977). *Influencing Attitudes and Changing Behavior* (2nd ed.). Reading: Addison Wesley.

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obrázek 1 Vnitřní skladba postoje (Rosenberg & Hovland In Rosenberg et al., 1960, s. 3)	14
--	----

SEZNAM TABULEK A GRAFŮ

Tabulka 1 Shrnutí moderního a tradičního rasismu (Whitley & Kite, 2010 s. 221)	58
Tabulka 2 Věkové rozložení respondentů prvního výzkumu	70
Tabulka 3 Vzdělání respondentů prvního výzkumu	70
Tabulka 4 Nejčastější atributy, které připisují majoritní Češi sami sobě	77
Tabulka 5 Nejčastější atributy, které připisují majoritní Češi Romům	77
Tabulka 6 Porovnání valence stereotypu Romů a valence stereotypu majoritních Čechů	79
Tabulka 7 Souvislost mezi valencí stereotypů majoritních Čechů a Romů	79
Tabulka 8 Souvislost mezi ŠPkR a valencí majoritních Čechů	79
Tabulka 9 Souvislost mezi ŠPkR a valencí Romů	79
Tabulka 10 D-skór implicitního asociačního testu prvního výzkumu	80
Tabulka 11 Porovnání BFP mezi majoritními Čechy a Romy	81
Tabulka 12 ŠPkR a valence stereotypů majoritních Čechů v souvislosti s IAT	81
Tabulka 13 Souvislost mezi valencí Romů a IAT	81
Tabulka 14 ŠPkR a valence majoritních Čechů v souvislosti BFP	82
Tabulka 15 Souvislost mezi valencí Romů a BFP	82
Tabulka 16 Souvislost mezi IAT a majoritními Čechy v BFP	82
Tabulka 17 Souvislost mezi IAT a Romy v BFP	83
Tabulka 18 Věkové rozložení respondentů druhého výzkumu	90
Tabulka 19 Vzdělání respondentů druhého výzkumu	91
Tabulka 20 Přehled výsledků testu normality rozložení u testů SDO-6 Scale a IAT ...	93
Tabulka 21 D-skór implicitního asociačního testu druhého výzkumu	93
Tabulka 22 Souvislost mezi SDO-6 Scale a IAT	94
Graf 1 Normální rozložení u IAT v prvním výzkumu	80
Graf 2 Normální rozložení u IAT ve druhém výzkumu	94

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha 1 Testová baterie prvního výzkumu.....	122
Příloha 2 Použité fotografie.....	125
Příloha 3 Normální rozdělení prvního výzkumu.....	127
Příloha 4 Testová baterie druhého výzkumu.....	128
Příloha 5 Typická romská a majoritní příjmení.....	130

PŘÍLOHY

Příloha 1: Testová baterie prvního výzkumu

Informovaný souhlas

pro výzkumný projekt: Diplomová práce

období realizace: leden-duben 2016

řešitel projektu: Bc. Zdeněk Bartoš

Vážená paní, vážený pane,

Prohlášení

Prohlašuji, že souhlasím s účastí na výše uvedeném projektu. Řešitel projektu mne informoval o podstatě výzkumu a seznámil mne s cíli a metodami a postupy, které budou při výzkumu používány, podobně jako s výhodami a riziky, které pro mne z účasti na projektu vyplývají. Souhlasím s tím, že všechny získané údaje budou použity jen pro účely výzkumu a že výsledky výzkumu mohou být anonymně publikovány.

Měl/a jsem možnost vše si řádně, v klidu a v dostatečně poskytnutém čase zvážit, měl/a jsem možnost se řešitele/ky zeptat na vše, co jsem považoval/a za pro mne podstatné a potřebné vědět. Na tyto mé dotazy jsem dostal/a jasnou a srozumitelnou odpověď. Jsem informován/a , že mám možnost kdykoliv od spolupráce na projektu odstoupit, a to i bez udání důvodu.

Jméno, příjmení a podpis řešitele projektu: _____

_____ V _____ dne: _____

Jméno, příjmení a podpis účastníka v projektu _____

V _____ dne: _____

Škála postojů k Romům

Níže jsou uvedena tvrzení, se kterými můžete buď souhlasit, nebo nesouhlasit. Označte prosím u každého tvrzení zakroužkováním míru svého souhlasu/či nesouhlasu na stupnici od 1 do 7. Mějte na paměti, že nejpřesnější bývá to, co vás napadne jako první odpověď.

- 1 naprosto nesouhlasím
 2 nesouhlasím
 3 spíše nesouhlasím
 4 nemohu se rozhodnout
 5 spíše souhlasím
 6 souhlasím
 7 naprosto souhlasím

1. Romové jsou schopni uvažovat logicky stejně dobře jako Češi.	1 2 3 4 5 6 7
2. Romové jsou díky diskriminaci často zbaveni příležitosti na dobrou práci.	1 2 3 4 5 6 7
3. Romové obvykle nejsou tak bystří jako Češi.	1 2 3 4 5 6 7
4. Jsem stejně spokojený/á, je-li mým nadřízeným Rom, jako je-li jím Čech.	1 2 3 4 5 6 7
5. Během posledních let vláda a média vyjádřily Romům více respektu, než si zaslouží.	1 2 3 4 5 6 7
6. V posledních letech se Romům dostalo více ekonomické pomoci, než kolik si zaslouží.	1 2 3 4 5 6 7
7. Češi a Romové nemohou být nikdy, ani jako blízcí přátelé, skutečně spokojeni jedni s druhými.	1 2 3 4 5 6 7
8. Romové pochází z méně schopné rasy, a proto na tom nejsou tak dobře jako většina Čechů.	1 2 3 4 5 6 7
9. Byl(a) bych ochotný(á) mít sexuální vztah s Romkou (Romem).	1 2 3 4 5 6 7
10. Ukrajinci, Vietnamci a mnoho jiných minorit se přeneslo přes předsudky a zlepšili se. Romové by měli udělat to stejné.	1 2 3 4 5 6 7

Valence stereotypů Majoritních Čechů a Romů

Prosím, zamyslete se, jaké osobnostní charakteristiky jsou příznačné pro příslušníky níže uvedených skupin. Uveďte takový počet vlastností, který je postačující k rozpoznání dané skupiny. Můžete užít jednoslovné výrazy (*milý*) nebo kratší výrazy složené z několika slov (*smysl pro rodinu*). (Výrazy uvádějte do sloupce „charakteristiky“).

ČEŠI			
charakteristiky	+/-	charakteristiky	+/-

ROMOVÉ			
charakteristiky	+/-	charakteristiky	+/-

Dalším krokem nyní bude, že k jednotlivým charakteristikám, které jste sdělili, uvedete do sloupečku „+/-“ hodnocení žádoucnosti uvedené charakteristiky na škále od - 3 (velmi negativní) do+ 3 (velmi pozitivní).

Příloha 2: Použité fotografie

MAJORITA

ROMOVÉ

VIETNAMCI

NOVÉ FOTOGRAFIE

Příloha 3: Normální rozdělení prvního výzkumu

	Shapiro-Wilkův test		
	Statistika	sv.	<i>P</i>
Valence stereotypu majoritních Čechů	0,976	86	0,107
Valence stereotypu Romů	0,987	86	0,567
ŠPkR	0,977	86	0,122
IAT	0,987	86	0,549

*Nepřímá technika BFP splnila podmínky normality, bohužel už se zpětně nepodařilo data dopočítat, jelikož byl soubor s výsledky poškozen.

Příloha 4: Testová baterie druhého výzkumu

Informovaný souhlas

pro výzkumný projekt: Rigorózní práce

období realizace: březen-září 2018

řešitel projektu: Mgr. Zdeněk Bartoš

Vážená paní, vážený pane,

Prohlášení

Prohlašuji, že souhlasím s účastí na výše uvedeném projektu. Řešitel projektu mne informoval o podstatě výzkumu a seznámil mne s cíli a metodami a postupy, které budou při výzkumu používány, podobně jako s výhodami a riziky, které pro mne z účasti na projektu vyplývají. Souhlasím s tím, že všechny získané údaje budou použity jen pro účely výzkumu a že výsledky výzkumu mohou být anonymně publikovány.

Měl/a jsem možnost vše si řádně, v klidu a v dostatečně poskytnutém čase zvážit, měl/a jsem možnost se řešitele/ky zeptat na vše, co jsem považoval/a za pro mne podstatné a potřebné vědět. Na tyto mé dotazy jsem dostal/a jasnou a srozumitelnou odpověď. Jsem informován/a , že mám možnost kdykoliv od spolupráce na projektu odstoupit, a to i bez udání důvodu.

Jméno, příjmení a podpis řešitele projektu: _____

_____ V _____ dne: _____

Jméno, příjmení a podpis účastníka v projektu _____

V _____ dne: _____

Škála sociálně dominantní orientace

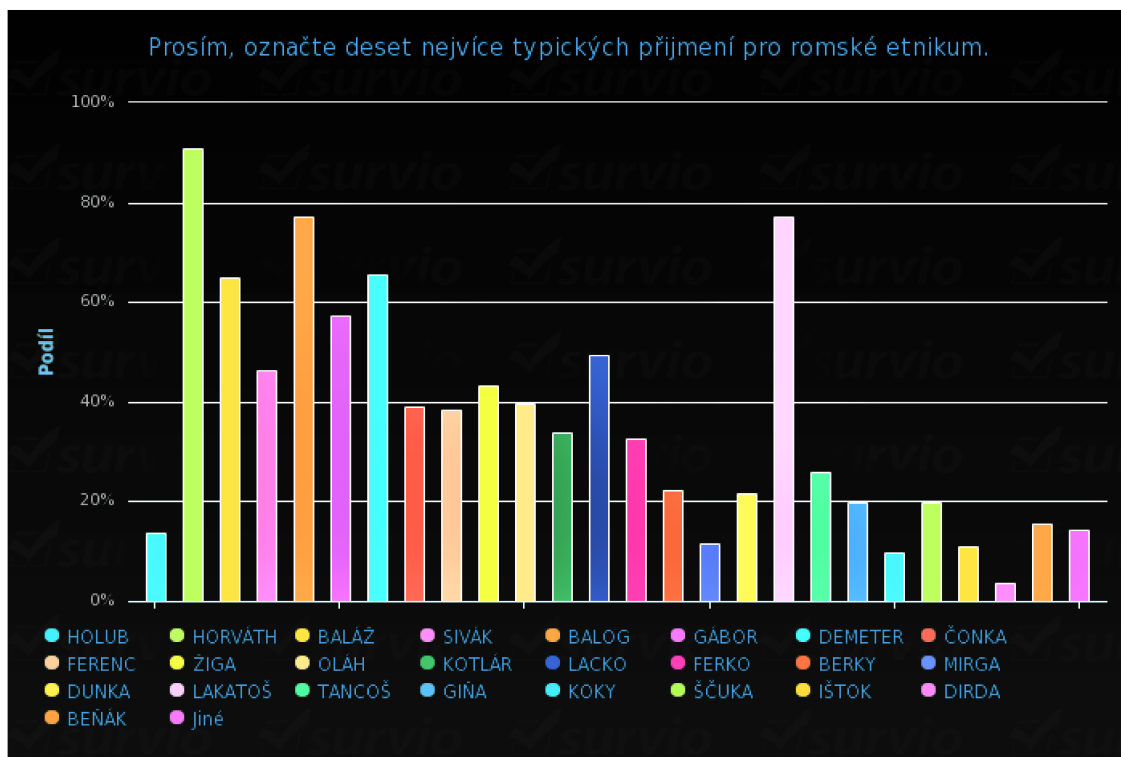
Níže jsou uvedena tvrzení, se kterými můžete buď souhlasit, nebo nesouhlasit. Označte prosím u každého tvrzení zakroužkováním míru svého souhlasu/či nesouhlasu na stupnici od 1 do 7. Mějte na paměti, že nejpřesnější bývá to, co vás napadne jako první odpověď. Pod pojmem „skupiny“ se v dotazníku rozumí obecně „skupiny lidí“ tak, jak je v daných souvislostech vnímáte vy sami

- 1 naprosto nesouhlasím
- 2 nesouhlasím
- 3 spíše nesouhlasím
- 4 nemohu se rozhodnout
- 5 spíše souhlasím
- 6 souhlasím
- 7 naprosto souhlasím

1. Některé skupiny lidí jsou prostě lepší než jiné.	1	2	3	4	5	6	7
2. Aby Vaše skupina získala, co chce, je občas nutné užít síly vůči jiným skupinám.	1	2	3	4	5	6	7
3. Je v pořádku, když některé skupiny mají více příležitostí v životě než jiné.	1	2	3	4	5	6	7
4. K tomu, abychom se prosadili v životě, je občas nutné „vyšplhat po zádech“ jiných skupin.	1	2	3	4	5	6	7
5. Pokud by určité skupiny lidí zůstaly na svém místě, měli bychom méně problémů.	1	2	3	4	5	6	7
6. Nejspíš je dobře, že některé skupiny lidí jsou na vrcholu a jiné dole.	1	2	3	4	5	6	7
7. Podřadné skupiny by měly zůstat na svém místě.	1	2	3	4	5	6	7
8. Někdy musí být jiné skupiny drženy na jejich místě.	1	2	3	4	5	6	7
9. Bylo by dobré, kdyby si všechny skupiny mohly být rovny.	1	2	3	4	5	6	7
10. Za ideální stav bychom měli považovat rovnost skupin.	1	2	3	4	5	6	7
11. Všem skupinám by v životě měla být poskytnuta stejná šance.	1	2	3	4	5	6	7
12. Měli bychom udělat vše, čeho jsme schopni, abychom vyrovnali podmínky pro všechny skupiny.	1	2	3	4	5	6	7
13. Měli bychom zvyšovat sociální rovnost.	1	2	3	4	5	6	7
14. Měli bychom méně problémů, pokud bychom se k rozdílným skupinám chovali více stejně.	1	2	3	4	5	6	7
15. Měli bychom usilovat o více rovnocenné příjmy.	1	2	3	4	5	6	7
16. Žádná skupina by neměla dominovat společnosti.	1	2	3	4	5	6	7

Příloha 5: Typická romská a majoritní příjmení

Deset nejvíce typických příjmení pro romské etnikum.

Deset nejvíce typických příjmení pro majoritní Čechy.

